

TANINMAYI SAĞLAYAN İLK KONFREANS (LONDRA KONFERANSI VE TBMM)

Prof. Dr. M. Salih Mercan

İKSAD
Publishing House

TANINMAYI SAĞLAYAN İLK KONFREANS
(LONDRA KONFERANSI VE TBMM)

Prof. Dr. M. Salih Mercan

Copyright © 2020 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksad.net

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2020©

ISBN:

Cover Design: İbrahim KAYA

February / 2020

Ankara / Turkey

Size = 16 x 24 cm

Bu Kitabın hazırlanmasında, bana yardımlarını esirgemeyen ve her türlü yardımına koşan Vedat ESER'e teşekkür ve şükranlarını sunarım.

LONDRA KONFERANSI

ÖNSÖZ

23 Nisan 1920 de Türkiye büyük Millet Meclisi'nin açılıp, milli kurtuluş mücadelesinin siyasi teşkilatlanma yoluna gidilip, bağımsız bir hükümet olma gücünü göstermesi, 16 Mart 1920'de İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgal ve Meclisi Mebusanı dağıtmalarına bir cevap olduğu kadar, o sırada hazırlanmakta olan Sevres Antlaşmasının lüzumsuzluğunu de Batılılara hatırlatan bir uyarı idi. Fakat batılıların 10 Ağustos 1920'de Sevres barışını İstanbul hükümetine imzalatmalarının da, Ankara'ya bir cevap olduğu gerçektir. Ancak bu cevap etkisizliğe mahkûm olacaktır. Eylül ayında doğu cephesinde başlayan Türk taarruzları, Ermenilere karşı kazanılana zaferler, Türk askerinin Gümrü'ye girişin ve nihayet 3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması, Milli Mücadelenin gücünü sadece mütereddit Sovyetlere göstermekle kalmamış, milli hareketin gerçek gücünü anlamak istemeyen Batılılara da gücü anlatmak istemiştir.

Londra Konferansı 10 Ocak 1921'de gerçekleşen I. İnönü Zaferinin siyasal sonucu olarak, 25 Ocak 1921'de Paris'te toplanan Anlaşma Devletleri Temsilcilerinin Sevr Anlaşmasının değiştirilmesi için Türk ve Yunan Hükümetlerini 21 Şubat 1921'de Londra'da toplanacak bir konferansa çağırma kararı almaları üzerine bu devletlerin İstanbul Temsilcileri, 26 Ocakta Konferansa temsilci gönderilmesini Sadrazam Tevfik Paşa'ya bildirmişlerdir. Tevfik Paşa, 27 Ocakta Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek Konferans için Osmanlı Heyetine katılmak üzere TBMM'nden üye gönderilmesini istemiş, Mustafa Kemal Paşa, verdiği 28 Ocak tarihli cevapta, millî iradeye dayanarak Türkiye'nin geleceğine el koyan tek meşru ve bağımsız gücün Ankara'da aralıksız toplanmakta olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Türkiye ile ilgili bütün sorunların çözümüne memur ve her türlü dış ilişkiye muhatabın, ancak bu Meclisin Hükümeti olduğunu ve eğer, Anlaşma Devletleri, Londra'da yapacakları konferansta, Doğu sorununu adalet ve hukuk dairesinde çözümlemeye karar vermişlerse bu davetlerini doğruca TBMM Hükümetine yapmaları gerektiğini bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Meclisin 29 Ocak 1921 tarihindeki birleşiminde söz alarak bu yazışmaları bütün ayrıntıları ile anlatarak aldığı ve yazdığı mektupları okumuş, millet ve memleket adına başvurulacak tek yerin TBMM

olduğunu, milletten aldıkları bu hakkı hiçbir sebep ve bahane ve hiçbir düşünce ile hiçbir kişiye ve hiçbir kurula terk edemeyeceklerini söylemişlerdir.

İÇİNDEKİLER

LONDRA KONFERANSI	5
ÖNSÖZ	5
KISALTMALAR	15
BİRİNCİ BÖLÜM	17
LONDRA KONFERANSI VE İSTANBUL- ANKARA YÖNETİMİ ARASINDAK GÖRÜŞMELER	17
1-Giriş.....	17
2- İstanbul ve Ankara Yönetimleri Arasındaki Gelişmeler	20
a-27 Ocak 1921 tarihli telgrafta şöyle diyordu.....	20
b- Diğer Bir Telgrafnâme	20
c-Tevfik Paşa'nın Üçüncü Telgrafı	21
d-Mustafa Kemal Paşa'nın Cevabı.....	22
e-Mustafa Kermal Paşa'nın Diğer bir Tlgrafı	22
f- Tevfik Paşa'ya Yazılan Diğer Bir Telgaraf	24
g- İstanbul-Ankara İtilafını Ortadan Kaldırma Çabası	26
h- Tevfik Paşa'nın Cevabı.....	27
ı- Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu'nun Gerçekleştirildiği Hakkındaki Telgraf	28
i-Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Tanınması Konusundaki Telgraf ...	30
Ankara	30
J- Londra Konferansı'na iştirâk edecek Türkiye Heyeti.....	31
k- Sadrazam Tevfik Paşa'nın Fevzi Paşa'ya Cevabı Telgrafı	32
l- Sadrazam Tevfik 2 Şubat 1921 Tarihli Telgrafı	33
m- Sadrazam Vekili'nin 19 Şubat sene 1921 Tarih Telgrafı.....	34
n- Sadrazam Tevfik Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya Telgrafı.....	35
İKİNCİ BÖLÜM.....	37
KONFERANS ÖNCESİ GELİŞMELER VE TBMM GÖRÜŞMELERİ	37
1- Konferans Öncesi İtilaf Devletleri Arasındaki Görüşmeler	37
a-Konferansın Başlaması İçin Yapılan Çalışmalar Ve Türkiye'nin Görüşünün Aktarılması.....	40
2. Londra Konferansına gidecek sulh murahhas heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresinin Görüşülmesi	45
a-Reis	45

b-Fevzi Paşa	45
c-Hasan Bey	46
ç-Ömer Lütfi Bey	46
d-Mustafa Kemal Paşa	46
e-Ömer Lütfi Bey	47
f-Vehbi Bey	47
g-Hüsrev Bey	49
ğ-Abidin Bey	50
h-Yahya Galip Bey	52
ı-Mazhar Müfit Bey	54
i-Vehbî Bey	54
j-Ömer Lütfi Bey	56
k-Ömer Lütfi Bey	56
l-Mazhar Müfit Bey	57
m-Hüseyin Avni Bey	57
n -Ömer Lütfi Bey	57
o-Hacı Mustafa Efendi	57
ö-Basri Bey	57
p-Emir Paşa	60
r-Sırrı	60
s-Reis	60
ş-Vehbi Efendi	60
t-Sırrı Bey	62
o-Ahmet Ferit Bey	64
ö-Salih Efendi	66
p-Hamdi Namık Bey	67
r-Safa Bey	68
ş-Mustafa Kemal Paşa	70
2-1.Londra Konferansı Görüşmeleri Sırasında Verilen Takrirler	71
a-Rıyaseti Celileye	71
b-Rıyaseti Celileye	72
c-Rıyaseti Celileye	73
d-Rıyaseti Celileye	73
2-2.Londra Konferansına gidecek Sulh Heyeti Murahhasası hakkında Heyeti Vekile tezkeresi.	73

a-Reis	73
b-Hüsrev Bey	73
c-Fevzi Paşa.....	74
ç-Hüseyin Avni Bey	74
d-Fevzi Paşa	75
e-Nafiz Bey.....	75
f-Mustafa Kemal Paşa.....	76
g-Ragıp Bey	78
ğ-Emir Paşa	78
h-Muhittin Baha Bey.....	79
ı-Hüseyin Avni Bey	79
i-Reis	80
j-Fevzi Paşa	80
2-3. Murahhas Heyetin Tespiti Konusunda verilen Takrir Ve Beyanlar....	81
a-Rıyaseti Celileye.....	81
b-Rıyaseti Celileye	81
c-Hamdullah Suphi Bey.....	81
ç-Reis	81
d-Ömer Lûtfi Bey	81
e-Ahmet Ferit Bey.....	81
f-Ragıp Bey.....	82
g-Hüseyin Avni Bey	82
ğ-Operatör Emin Bey	82
h-Ragıp Bey.....	82
ı-Reis	84
i-Fevzi Paşa	84
j-Ragıp Bey	84
k-Mahmut Esat Bey	85
l-Faik Bey	87
m-Abdûlgafur Efendi	88
n-Yahya Galip Bey.....	90
o-Mustafa Kemal Paşa.....	92
ö-Salih Efendi.....	94
p-Celâlettin Arif Bey	94
r-Emin Bey	96

s-Tahsin Bey	97
ş-Fevzi Paşa	99
o-Reis	101
ö-Yunus Nadi Bey	101
p-Hüsrev Bey	106
2-4.Murahhasların Görevlendirilmesi Konusunda Verilen Takrir Ve	
Beyanlar	107
a-Riyaseti Celileye	107
b-Riyaseti Celileye	107
c-Riyaseti Celileye	107
ç-Riyaseti Celileye	108
a-Hakki Hâmi Bey	108
d-Ahmet Ferîd Bey	109
e-Riyaseti Celileye	111
f-Riyaseti Celileye	112
g-Reis	112
ğ-Riyaseti Celileye	112
h-Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine	113
ı- Hüsrev Bey	113
i-Ferid Bey	115
j-Mustafa Kemal Paşa	116
k-Hamdullah Suphi Bey	116
l-Tunalı Hilmi Bey	116
m-Basri Bey	116
n-Reis	117
2-5.Londra'ya Gidecek Murahhasların Tespiti	118
a-Riyaseti Celileye	118
b-Suad Bey	118
c-Salih Efendi	118
d-Hamdullah Suphi Bey	119
e-Vehbi Bey	119
f-Hamdullah Suphi Bey	119
g-Hamdi Namık Bey	119
ğ-Reis	119
2-6.Murahhaslara Yetki Verilmesi Hususunda Verilen Takrirler	120

a-Riyaseti Celileye.....	120
b-Riyaseti Celileye	120
ç-Riyaseti Celileye	121
2-7.Sevr muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf	121
a-Fevzi Paşa	121
b-Mehmet Akif Bey.....	122
c-Hamdullah Suphi Bey.....	122
d-Mehmet Akif Bey.....	122
e-Hamdullah Subhi Bey	125
f-Hacı Ahmet Efendi	125
g-İsmail Safa Bey.....	126
ğ-Hamdi Namık Bey	127
h-Tunalı Hilmi Bey.....	128
ı-Muhittin Baha Bey.....	128
i-Emir Paşa	129
j-Mustafa Kemal Paşa	130
k-Reis	133
l-Mustafa Kemal Paşa	133
m-Basrî Bey.....	133
n-Reis	134
o-Riyaseti Celileye	134
ö-Riyaseti Celileye	134
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	135
3. Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat	135
a-Reis	135
b-Fevzi Paşa	135
c-Hakki Hami Bey.....	135
ç-Tahsin Bey.....	135
d-Tunalı Hilmi Bey.....	136
e-Basri Bey.....	136
f-Basri Bey.....	136
g-Fevzi Paşa	137
ğ-Emir Paşa	137

h-Salih Efendi	138
ı-Mehmed Şükrü Bey	138
i-Fevzi Paşa	138
j-Emir Paşa	138
k-Hasan Fehmi Bey	139
l-Reis	141
m-Mehmed Şükrü Bey	141
n-Reis	141
3-1.Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Beyin, Londra Konferansı müzakeratına, Rusya ve Gürcistan ahvaline dair beyanatı	141
a-Hariciye	141
b-İsmail Fazıl Pş	145
ç-İsmail Fazıl Paşa	147
e-Hasan Basri Bey	148
3-2.Londra Konferansı hakkında Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyin Açıklaması	148
a-Ahmet Muhtar Bey	148
b. Refik Şevket Bey	151
c-Müfid Efendi	151
ç-Reis	151
d- Rasith Efendi	152
e- Yahya Galip Bey	152
f- Müfid Efendi	154
g-Tunalı Hilmî Bey	155
h-İsmail Safa Bey	155
l- İsmail Safa Bey	157
İ-İsmail Fazıl Paşa	157
j-Veli Bey	158
k-Reis	159
l-Ahmet Muhtar Bey	159
m-Ahmet Muhtar Bey	159
n-Hamdullah Suphi Bey	161
o-Şükrü Efendi	163
3-3.Dahiliye Vekâleti tezkeresi	164

3-4-Bir Kürdisian meselesi mevcut olmadığına dair muhtelif yerlerden gelen telgraflar	165
a.Reis	165
3-5. Kürdistan meselesi mevcut olmadığına dair muhtelif mahallerden mevрут telgraflar	166
a- Reîs	166
b-Reîs	166
3-6. Müdafaaî külliye Vekili Fevzi Paşanın, Yunanlıların cepheden taarruza başladıklarına dair beyanatı	167
Erkânı Harbiyel Umumîye Reîs Vekîlî Ve Müdafaa! Mîllîye Vekîli Fevzi Paşa	167
Sonuç:	168
İndeks	171
Kaynaklar	176

KISALTMALAR

A.g.e. Adı geçen eser
A.e. Aynı eser
A.y. Aynı Yazar
A.g.y. Adı geçen yer
BCA Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO. M. Bâb-ı Âlî Evrak Odası Mütenevvia
BEO. SYS. Bâb-ı Âlî Evrak Odası Siyasi
BEO. Bâb-ı Âlî Evrak Odası
BOA Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz. Bakınız
B. Bey
C. Cilt
Çev. Çeviren
E. Efendi
Gös. Yer. Gösterilen yer
Haz. Hazırlayan
Hey. Heyet
Kon. Konferans
Mec. Meclis
Mv.: Milletvekili
Pş. Paşa
S. Sayı
s. sayfa
Sade. Sadeleştiren
TBMM. Türkiye Büyük Millet Meclisi

BİRİNCİ BÖLÜM

LONDRA KONFERANSI VE İSTANBUL- ANKARA YÖNETİMİ ARASINDAK GÖRÜŞMELER

1-Giriş

23 Nisan 1920 de Türkiye büyük Millet Meclisi'nin açılıp, milli kurtuluş mücadelesinin siyasi teşkilatlanma yoluna gidilip, bağımsız bir hükümet olma gücünü göstermesi, 16 Mart 1920'de İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgal ve Meclisi Mebusanı dağıtmalarına bir cevap olduğu kadar, o sırada hazırlanmakta olan Sevres Antlaşmasının lüzumsuzluğunu de Batılılara hatırlatan bir uyarı idi. Fakat batılıların 10 Ağustos 1920'de Sevres barışını İstanbul hükümetine imzalatmalarının da, Ankara'ya bir cevap olduğu gerçektir.¹ Ancak bu cevap etkisizliğe mahkûm olacaktır. Eylül ayında doğu cephesinde başlayan Türk taarruzları, Ermenilere karşı kazanılana zaferler, Türk askerinin Gümrü'ye girişin ve nihayet 3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması, Milli Mücadelenin gücünü sadece mütereddit Sovyetlere göstermekle kalmamış, milli hareketin gerçek gücünü anlamak istemeyen Batılılara da gücü anlatmak istemiştir.²

Sevr Antlaşması, İngiltere ve Yunanistan hariç hiçbir tarafı memnun etmemiş görünüyordu. Çünkü gerek Sevr'e imza atan Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin İstanbul'da iktidardan düşmesi, gerekse Sevr'in mutlak galibi sayılan Yunanistan başbakanı Venizelos'un yapılan seçimleri kaybetmesi ve Atina'dan ayrılması, gerekse İstanbul ve Ankara Hükümetlerini uzlaştırmak gayesiyle Anadolu'ya gönderilen Ahmet İzzet Paşa Kurulunun temaslarından bir sonuç alınamaması ve en önemlisi de Ermenilerle yapılan savaşı Ankara Hükümeti'nin kazanması ve Adana'da Fransızlara karşı elde edilen başarı, ayrıca Ankara'ya karşı başkaldıran Çerkez Ethem'in etkisiz ve son olarak da Türk Ordusunun İnönü'de elde ettiği son zafer bütün planları alt üst etmişti.

6-10 Ocak 1921 tarihlerinde Türk ve Yunan orduları Eskişehir'e yakın İnönü mevkiinde karşılaştılar. Karşılaşma Çetkes Ethem'e karşı

² -Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi tarihi (1914-1990), İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991, I. S. 317

yürütölmüş harekâtın hemen ardından geldi ve Yunan kuvvetleri sayı ve donanım bakımından üstün durumda olmalarına rağmen, başarı elde edemediler, çekilmek zorunda kaldılar. Bazıları bu zaferi küçümsemek istemişler ve Yunanlıların bir keşif harekâtı yaptıklarını, çarpışan kuvvetlerin az sayıda bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa tarihte savaşan tarafların sayısı değildir, bir savaş önemli kılan doğurduğu sonuçlardır.³

İslamiyetin doğuşundaki bazı muharebeler, katılanların sayısı bakımından büyükçe bir mahalle kavgası boyutundayken çok büyük sonuçlar doğurmuştur, dolayısıyla da önemlidir. İnönü zaferi üzerine İtilkaf Devletleri, Sevr’de Kantarın topuzunu kaçırmış olduğunu fark etti, Londra’da Türkiye’inde katılacağı bir konferans toplamaya karar verdi.⁴

Nitekim İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, Londra’ya geçtiğı ve son gelişmeleri değerlendiren 20 Ocak 1921 tarihli raporunda, “Mustafa Kemal’i çete reisi olarak göstermek lüzumsuzdur. Ankara Hükümeti bütün devlet fonksiyonlarını yapmaktadır” dedi. Rumbold, ayrıca, işgal altında bulunmayan bütün bölgelerde Ankara Hükümeti’nin tam otorite sahibi olduğunu ve TBMM’nin yakın gelecekte parasızlıktan çökmesini beklemenin hayal olduğunu ve Anadolu’daki tüm Müslüman unsurların Kuvayı Milliyeyi sonuna kadar desteklediklerini ve Sevr üzerinde bir değişiklik yapılması düşünölüyorsa İstanbul’dan başlayarak tüm ülkeye yayılacak bir şekilde Padişah’ın çevresinde yeni bir güç oluşturulmasının önemini belirtti.⁵

İngiliz Hükümeti Rumbold’un bu son değerlendirmesini çok ciddiye aldı . İngiliz Kabinesi hemen aynı gün yaptığı toplantıda Rumbold’un raporunda ortaya koyduğu fikirleri değerlendirdi. Toplantı sonunda Hükümet, Sevr bazı değişiklikler yapılmasına fırsat vermek gayesiyle Başbakana ve Dışişleri Bakanı’na Paris’te görüşmelerde bulunma yetkisi verdi. Bu arada üzerinde pazarlık yapılamayacak önemli bazı konulardaki değişmez şartları da daha baştan belirledi. Buna göre özellikle Trakya, Çatalca sınırı ve kutsal bölgelerin korunmasıyla ilgili konularda değişiklik yapılmamasına,

³ -Sina Akşin, Ana Çizgileriyle Türkiye ‘nin Yakın Tarihi, Ankara 2009, s. 146

⁴ -Akşin, A.g.e. s. 147

⁵ -Osman Özsoy, Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı 1918-1923, İstanbul, 1997, s. 309

Yunanistan Kralı Kostantin'in tanınması ve desteklenmesi ve İzmir'in bir Türk Vali yönetiminde Cemiyet-i Akvam'ın denetimine verilmesi ve tüm bu problemleri çözümlmek gayesiyle İstanbul'da bir konferans düzenlenmesini de aynı toplantı da karara bağlandı.⁶

Bu değerlendirmenin hemen ardından üzere 21 Ocak 1921'de İtilaf Devletleri temsilciler, İnönü son tabloyu da değerlendirmek üzere 21 Ocak 1921'de Paris Konferansı'nda bir araya geldiler. Toplantıda İngiltere'yi Başbakan Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Llord Gurzon, Fransa'yı 16 Ocak 1921'de M. Leygues'in yerini alan yeni Başbakan Aristide Briand ve İtalya'yı da Dışişleri Bakanı Kont Sfazo temsil etti. İngilizler, Türklerin İnönü'de elde ettikleri zaferden o kadar etkilenmişlerdi ki, İngiltere Başbakanı Lloyd George toplantı sırasında Mustafa Kemal paşa için "Belki yeni bir hanedanın ilk hükümdarı" ifadesini kullandı. Fransa Başbakanı Briand, toplantıda yaptığı konuşmada, "Sevr Antlaşması üzerinde değişiklikler yapılmasını" önerirken, İtalya Dışişleri Bakanı Sforza da, "Türk meselesinin ancak Ankara Hükümeti'nin de katılacağı bir anlaşmayla da daha dayanıklı biçimde çözümlenebileceğini", belirtti. Lord Curzon da yaptığı konuşmada "İstanbul Hükümet imefluç ve Mustafa Kemal ise hakiki hâkimdir" dedi.⁷

Ayrıca Curzzon, İstanbul delegeleriyle birlikte Ankara temsilcilerinin de, Doğu Sorunu'nu görüşmek ve Sevr Anlaşması üzerinde bir kısım değişiklikler yapmak üzere 21 Şubat'ta Londra'da düzenlenmesine karar verilen konferansa davet edilmesini teklif etti ve teklif kabul edildi. Aynı zamanda toplantıya başkanlık da yapan Fransız Başbakanı Briand ise, Ankara Hükümeti'ne yapılacak çağrının İstanbul hükümeti eliyle yapılmasını ve bu konudaki cevabın İstanbul Hükümeti eliyle alınmasını istedi ve bu fikirde uygun görüldü.

İtilaf Devletleri, TBMM kuvvetlerinin İnönü'de kazandığı başarılarına devamının gelmesinden çekindiklerinden ve Yunanlılara da artık yeterince güvenleri kalmadığından,, bir an evvel yeni bir barış anlaşmasının imzalanması gayesiyle, İstanbul Hükümeti'nin Londra Konferansı'na delegelerini göndermesini ve Londra'ya gelecek heyet içinde Ankara Hükümeti temsilcilerinin de bulunmasını 26 Ocak 1921'de Sadrazam Tevfik Paşa'ya iletiler.⁸

⁶-Özsoy, a.g. e. s.309

⁷- Özsoy, a.g. e. s.310

⁸- Özsoy, a.g. e. s.310

2- İstanbul ve Ankara Yönetimleri Arasındaki Gelişmeler

Sadrazam Tevfik Paşa bu durumu bir telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya biletti ve Londra Konferansı'na gidecek heyete katılmak üzere **Büyük Millet Meclisi'nden bir üye gönderilmesini istedi.**

a-27 Ocak 1921 tarihli telgrafta şöyle diyordu

Telgrafta şöyle diyordu:

25 Ocak 1921 günü Paris'te toplanan meclisçe alınan kararla, Doğu Sorunu'nun çözümünü görüşmek üzere, 21 Şubat 1921'de Londra'da İtilaf Devletleri'nin delegeleri ile Osmanlı ve Yunan hükümetlerinin delegelerinden kurulu bir konferans toplantıya çağırılacaktır. Mevcut anlaşmada, olayların gerektirdiği değişiklikler yapılacaktır. Osmanlı Hükümetine yapılacak çağrı için Mustafa Kemal Paşa'nın ya da Ankara tarafından gerekli izne sahip delegelerinde Osmanlı delegeler kurulunda bulunmaları şart koşulmuştur. Bu kararlar, Müttelik Devletlerin İstanbul temsilcileri tarafından bildirildi. Tayin edeceğiniz delegeler, burada seçileceklerle birleşerek gitmek üzere karar ve cevabınızı bekliyorum. Zamanın nezaketinden ötürü bu gibi önemli tebliğler için telgraf hattının açık bulundurulmasını rica ederim. Hemen cevap vermek mümkünse makine başında bekliyorum”.⁹

b- Diğer Bir Telgrafnâme

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'ya

Sevr Mu'âhedesi'nde ta'dilât icrâsı maksadıyla Şubat'ın yirmi birinde Londra'da hükûmât-ı mühtelif ve Hükümet-i Osmaniye ve Yunaniye delegelerinden mürekkeb bir konferans akdedileceği ve Osmanlı delegeleri miyânında zât-ı âlîlerinin veyahud Ankara'dan diğer sâhib-i salâhiyet bir iki zâtın dahi bulunması meşrû idüğü şehri hâlin yirmi beşinci günü Paris'de in'ikâd eden konferans karârıyla Düvel-i E'tilâfiye'nin E'tanbul mümessillerinden şimdi alınan takrîrde bildirilmiştir. Düveli Mütelif siyâsetlerinde vukû'a gelen işbu tahavvül-i mesûddan memleketimiz hakkında netâyic-i hasene istihsâl kılınmak üzere hemen icâb eden mezkûr zevâtın oraca bi't-ta'yîn buradan tayîn edilecek me'mûrlar ile beraber hareket etmek üzere buraya izâmı ve bu fırsatın fevt edilmesi devlet ve millet

⁹-Mahmut Goloğlu, Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru, İstanbul, 2010, s.99

hakkında bilâhire gayri kâbili telâfî ahvâli müessifeyi bâ'is olacağından delegelere ona göre talimâtı münâsibe itâ ve netîcesinin serî'an inbâ buyrulması mütemennâdır"¹⁰.

Sadr-ı a'zam Tevfik

Tevfik Paşa Hükümeti göreve başladıktan sonra, İstanbul'la Ankara arasında bir anlaşma sağlamak üzere İstanbul'u temsil eden İzzet ve Salih Paşalarla Mustafa Kemal ve vîsmet arasında 5 Aralık 1920' Bilecik'te bir görüşme yapıldı fakat bir sonuç alınamadı.¹¹

c-Tevfik Paşa'nın Üçüncü Telgrafı

Ankara'da İzzet Paşa Hazretleri'ne

Londra Konferansı'nda kuvvetli idâre-i kelâm etmek için Yunanlıların bir kolorduyu İzmir'e sevk etmekte ve Trakya'daki kuvvetlerin de Anadolu'ya tahrik eylemekte olduğu ve on güne kadar bir hareket-i ta'arruziyeye başlayacakları mevsûkan istihbar kılınmıştır.¹²

Fî 27 Kânûn-ı Sâni sene [1]337

Tevfik

Telgrafın önemi apaçıktı. Türk Milletini ve devletini ortadan kaldırmayı düşünmüş olan İtilaf Devletleri şimdi, Anadolu'daki yeni devlet çekirdeğini ve onun gücünü tanıyorlardı. Bu oluşumu Mustafa Kemal Paşa şöyle anlatmaktadır. “Milletin savunmada dayatması sürdükçe Barı dünyası başka başka düşüncelerle karşılaştı, başka düşüncelere sahip oldu. Önce batı ulusları kendi hükümetlerinden başka türlü düşünmeye başladılar. Herhalde burada bir milletin varlığını tanımak kanısını açıkladılar. İkinci bir dönemde, bazı hükümetlerin de kendi milletleriyle beraber olmaya başladığı görüldü. Mesela Fransızlar ve İtalyanlar gerçekten, son zamanlarda düşüncelerini değiştirip düzelttiler. Hatta İngiliz milleti bile kendi hükümet adamlarının kandırmalarına aldanmakta olduğunu anlamaya başladı. Bu olay ile ötekilerden daha çok direnen Lloyd George'un da

¹⁰-Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003, s.189

¹¹ -Sina Akşin, Ana Çizgileriyle Türki'yenin Yakın Tarihi, Ankara, 2009, s. 146

¹² -A.g.e. s. 190

kanılarını değiştirmesi gerektiğine aklının yattığı anlamını çıkaracağız”¹³

d-Mustafa Kemal Paşa’nın Cevabı

Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafta 28 Ocak 1921’de şu cevabı verdi.

M. Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti’nin Ankara Hükümeti’ne katılması, Padişah’ın da B.M. Meclisini tanıdığını ilan etmesi, aksi halde bütün sorumluluğun Padişah’a ait olacağını bildirdi. Ve Vekiller Kurulu Başkanı Fevzi Paşa’da 30 Ocak tarihli telgrafta, delegeleri B.M Meclis tarafından seçilmelerini, bazı uzman ve danışmanlarla, evrak ve belgelerin İstanbul tarafından hazırlanmasını bildirdi. Yarı tutuklu durumda olan Ahmet İzzet Paşa’ya da Ankara görüşünün desteklenmesi hakkında bir telgraf çektilirdi.¹⁴

e-Mustafa Kermal Paşa’nın Diğer bir Tlgrafı

Devlet-i Osmaniye

Posta ve Telgraf ve Telefon Müdîriyet-i Umûmiyesi

Tarih: 28 Kânûn-ı Sâni sene [13]37 Mahreç: Ankara

İstanbul’da Tefvik Paşa Hazretleri’ne

C[evâb] 27/1/[13]37. Drâde-i milliyeye müsteniden Türkiye’nin mukadderatına vâzı’u’l-yed olan yegâne meşrû’ ve müstakil kuvve-i hâkime Ankara’da müstemirren mün’akid Türkiye Büyük Millet Meclisi’dir. Türkiye’ye müte’allik bi’l-cümle mesâ’ilin halline me’mûr ve her türlü münâsebât-ı hâriciyede muhâtab ancak işbu meclisin heyet-i hükümetidir. İstanbul’da herhangi bir heyetin min külli’l-vücûh bir vaz’-ı meşrû’ ve hukûkîsi yoktur. Binâen-aleyh böyle bir heyetin kendine hükümet namını vermiş olması milletin hukûk-ı hâkimiyetine sarâhaten mugâyir ve bu nam altında memleket ve milletin hayâtına âid mesâ’ilde hârice karşı kendini muhâtab göstermesi nâ-kâbil-i tecvîzdir ve memleket nâmına meşrû’ muhâtab hükûmetin Ankara’da olduğunu kabul ve i’lân etmektir. Millet ve memleketimiz nâmına salâhiyet-i meşrû’aya sâhib hükûmetin Ankara’da olduğu Düvel-i

¹³Goloğlu, a.g.e. s. 100

¹⁴-Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Yeditepe Yayınevi, Ankara 1983, s.297

Đ'tilâfiyece takdîr edildiği şübhesiz bulunduğu hâlde devlet-i mezkûrenin bu nokta-i nazarlarını alenen izhârda te'ehhur etmeleri Đstanbul'da mütevassıt bir hey'etin mevcûdiyeti kendileri için istifâdeli olabileceğini zannetmelerinden neş'et etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti sulh ve müsâlemeti kemâl-i ciddiyet ve samîmiyetle arzu ettiğini ve yalnız hukûk-ı milliyesinin tanınmasını talebdan ibâret olan şerâ'itini mükerreren i'lân ve işbu hukûkun tasdîki hâlinde teklîf olunacak müzâkerâtı kabule âmâde olduğunu beyân eylemişdir. Düvel-i Đ'tilâfiye Londra'da akd edecekleri konferansda Şark Mes'elesi'ni adl ü hak dâiresinde halletmeğe karâr vermişlerse da'vetlerini Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne doğrudan doğruya tevcîh etmelidirler. Şerâ'it-i ânife dâiresinde vukû' bulacak da'vetin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından hüsn-i kabul edileceğini tekrâr beyân ederiz.¹⁵

Fî 28 Kânûn-ı Sânî sene 1337
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Tevfik Paşa aynı gün, Ahmet İzzet Paşa ile Fevzi Paşa'ya kendi görüşündeki isabeti savundu. İzzet Paşa'ya çekilen telgrafta Ankara tarafından tutulan yolun konferansa kabul edilmememizi ve İstanbul'un Osmanlı hâkimiyetinden çıkarılmasını, Yunan davasının haklı görülmesine" sebep olacağını bildiriyordu.¹⁶

Konu Meclise getirilince Rusya ile anlaşmayı ileri sürenler oldu. M. Kemal Paşa, Türkiye Devleti'nin bağımsız olduğunu söyleyerek, Rusya ile dostça ilişkilerimiz, Batı dünyası ile sonu gelmeyen bir savaşa bulunmamızı gerektirmez. Haklarımızı kabul edeceklerini söylerlerse onlarla da memnuniyetle ilişki kurarız. Biz bütün cihan ile barış yapmak istiyoruz. İkincisi de millet ve memleket adına tek başvurma yeri yüksek meclistir. Dedi.¹⁷

Mustafa kemal paşa aynı zamanda Kazım Karabekir Paşa'ya Tevfik Paşa'yı bu konuda "ikaz" etmesini de bildirdi. Kendisi de, Paşa'nın şahsına" önüne çıkan bu tarihi fırsattan istifade ederek, bu

¹⁵-Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003, s.191,BOA, BEO. SYS, 34-64/IV-2_9

¹⁶-Belen, a.g.e. s. 298

¹⁷ - Belen, a.g.e. s. 298

hakikati ilan suretiyle memlekete ismini ebedileştirecek bir hizmeti yapabileceğini bildirdi.¹⁸

f- Tevfik Paşa'ya Yazılan Diğer Bir Telgraf

Devlet-i Osmaniye

Posta ve Telgraf ve Telefon Müdîriyet-i Umûmiyesi
Husûsîdir

Târîh: 28 Kânûn-ı Sâni sene [13]37

Mahrec: Ankara

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne

Paşa hazretleri zât-ı sâmilere gibi bütün bir ömür bu millet ve memlekete bilâ-fâsıla meşkûr hizmetlerde bulunmuş bir recûl-i muhtereme bütün hidemât-ı sâbikanızı tetvîc ve ikmâl edecek müstesnâ ve târîhî bir fırsat zuhûr ettiğine kâni'iz. Biz vahdet-i tâm üzere hareket etmek istiyoruz. Bi'l-vâsıta med'uv olduğumuz konferansa memleketi ayrı ayrı temsîl edecek iki hey'etin gitmesi ne kadar mehâzîrî dâ'î olduğunu tamamıyla takdir buyurduğunuza emîniz. Milletın sırf hukûk-ı hâkimiyetini muhâfaza dâ'îyesiyle sarf ettiği emekler, akıttığı hesâbsız kanlar dâhilî ve hâricî birçok müşkilâta karşı gösterdiği sebât ve mukâvemet bugün karşısında bulunduğumuz müsâ'id yeni vaziyeti ihdâs etti. Bir taraftan da hâdisât-ı âlem bu sebât ve mukâvemetin hedef-i aslîsi olan istiklâl-i tammımızı te'yîd edecek sûretde inkişâf etmekde devâm ediyor. Bizi esâret ve izmihlâle mahkûm etmek istemiş olan hükûmetler muvâcehesinde hukûk-ı milliyemizi müdâfa'a ederken Büyük Millet Meclisi'nin dâ'imen tevkîr ve hürmeti kendisine teveccüh etmiş olan makâm-ı Saltanat ve Hilâfet'ten başlayarak mâddî ve ma'nevî bütün kuvâ-yı memleketin müttehiden hareket etmesi elzemdir. Bunun için zât-ı şâhânenin irâde-i milliyeye memlekette yegâne tecellîgâh olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını resmen ilân etmesi artık îcâp etmiştir. Bu sûretle İstanbul'da memlekete mütevâlî zararlar îkâ ettiği tecârîbe-i meş'ûme ile sâbit olan ve ancak ecnebilerle idâme edilen gayr-i tabii vaziyetine bir nihayet vermek müyesser olur. Düvel-i Mütelife mümessilleri tarafından vâki' olan teblîgât gösteriyor ki İstanbul'dan hareket edecek bir heyet-i murahhasanın Londra Konferansına iştirak edebilmesi ancak onun Ankara Hükûmeti

¹⁸ - Cemal Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi; İstanbul, 1961, XIX, s.11098

tarafından salâhiyet-i tâmmе ile terhis edilmiş mümessilleri ihtiva etmesi ile meşruttur. Bu suretle İtilâf Devletleri Türkiye namına sulh müzakeratına girecek murahhasların ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından gönderilebileceğini kâfi bir vuzûh ile i'tirâf etmiş oluyorlar. Filen ve hukuken memleketde yegâne hükümet-i meşru'a olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin vaz ve ilân ettiği esâsâtı kabul ve bu esâsâtın düşmanlarımız tarafından tasdikini teshîl için bize iltihak suretiyle vaziyetinizi tashih ve tespit buyurmanızı tarih ve millet muvacehesinde deruhte etmiş olduğumuz vazife ve salâhiyetle teklif ederiz. Bu suretle mücadelemizi bir netice-i mesudiye eriştirmek husûsu tesrî' edilmiş olur. Müttehidten hareket ve âmâlî milliyeyi azamî kuvvetle müdâfaa etmek fikriyle vâki olan bu teklîfât-ı samîmânemiz kabul ve infâz buyurulmadığı takdîrde câlis-i makâm-ı Saltanat ve Hilâfet olan zât-ı şâhânenin vaziyeti mütezelzil olmak tehlikesinden bi hakkın korkulur ve biz irâde-i milliyenin bahşetmiş olduğu fiilî ve hukûkî bütün salâhiyetleri hâiz bir hükümet sıfatıyla şimdiden kayd ve işâret ederiz ki bundan tevellüd edecek bütün mesûliyet nâ-kâbil-i tahmîn olan avâkıbıyla doğrudan doğruya zât-ı şâhâneye âiddir. Zâtı sâmilârinin bu vaziyet karşısında vicdanî ve târîhî vazifenizi tamâmıyla îfâ ve netâyicini tarafımıza katî ve sarîh olarak iş'âr buyurmanıza intizâr ediyoruz. Bu vesîle ile ihtirâmât-ı mahsûsamızın kabulünü ricâ ederiz, efendim.¹⁹

Fî 28 Kânûn-ı Sâni sene [13]37
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Kazım Karabekir Paşa, Sadrazama milli vahdetin muhafazasını ihmal kabul etmez bir vatan davası olduğunu hatırlatarak “vicdani ve tarihi vazifesini ifaya davet etti”. Kazım Karabekir hatıralarında diyor ki **“Padişahın bu vaziyet karşısında noktai nazarını öğrenmek ve memlekete ilan etmekte büyük fayda vardı. Mustafa Kemal Paşa'yı ikaz ederek, Padişah'ın bir hattı Hümayunu ile Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını ilan etmesinin cesaretli bir tecrübe olacağını arz ettim.**

Gerçekten de Mustafa Kemal, bunun ilanı, Padişah'ın İstanbul'da oturabileceğini, hükümetin vatanın kurtuluşuna kadar

¹⁹-Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003, s.192,BOA, BEO, SYS, 34-64/IV-2_9

Ankara'da kalacağını da kabul ettiğini, saraya ait tahsisatı Ankara'nın tekeffül ettiğini Tevfik Paşa'ya bildirdi. Tevfik Paşa, İstanbul-Anakara itilafını tamamen ortadan kaldıracı ve milli hükümetin varlığını Saray kabul ettirecek teklifi, nazikâne ifade ile ret etti. **Üstelik bu fırsatın kaybolmasından kendilerinin mesuliyet kabul etmeyeceklerini, murahhasların bir an önce seçilerek gönderilmesini istedi.**²⁰

g- İstanbul-Ankara İtilafını Ortadan Kaldırma Çabası

Devlet-i Osmaniye

Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umûmiyesi

Târîh: 28 Kânûn-ı Sâni sene 1337

Mahrec: Ankara

Tevfik Paşa Hazretleri'ne

Resmî ve husûsî telgrafnâmelerimizdeki mütâla'ât ve teklîfâtımızı ber-vech-i âtî hulâsaten tekrar ve icâbâtının sür'at-i ifasıyla neticesinin işarını rica ederiz. 1-Zatı şâhane Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını kısa bir hatt-ı hümayûn ile ilân buyuracaklardır. Bu hatt-ı hümayûn makâm-ı Hilâfet ve Saltanat'ın ma'neviyetini esâs olarak kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni şekil ve mâhiyet ve salâhiyet-i hâzırasıyla kabul buyurdıklarını ihtivâ edecektir. Tafsîlât ve teferru'ât-ı sâirenin ilâvesi şimdilik mûcib-i teşevvüş olabilir. 2-Birinci mâtde hükmü infâz olduğu takdirde âilevî olan dâhilî vaziyetimizin tanzîmi ber-vech-i âtî olabilir. Zât-ı şâhâne kemâ-fî's-sâbık Dersâadet'de ikâmet buyururlar. Sâhib-i salâhiyet ve mes'ûliyet olup her türlü tecâvüzden masûn ve her türlü şerâ'it-i istiklâlî câmi' olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümet şimdilik Ankara'da bulunur. Bi't-tab' İstanbul'da artık kabine namı altında bir heyet kalmaz. Ancak İstanbul'un vaziyet-i mahsûsası ilcâsıyla nezd-i şâhânedede Büyük Millet Meclisi'nden vazife ve salâhiyeti hâiz bir heyet bulundurulur. 3-İstanbul şehir ve havâlîsi umûr-ı idâresinin sûreti tanzîmi ba'dehû te'emmül ve tatbik olunur. 4-Şerâ'it-i mefkûrenin kabul ve tatbikiyle beraber Büyük Millet Meclisince musaddak bütçemizde esasın mevcut tahsisat-ı seniyye ve hanedan-ı Saltanat tahsisatı ile beraber bilumum memurin-i lâzıme vesaire ashabı maaşın muhassasâtlarını itaya muktezâ mebâlig

²⁰ -Kuyat, a.g.e. s. 11098

hükûmetce temin ve tediye edilecektir. Kudret-i maliyemiz bu hususu mütekeffildir.²¹

28-29 Kânûn-ı Sâni sene 1337
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

h- Tevfik Paşa'nın Cevabı

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

28 Kânûn-ı Sâni sene[1337 tarihli üç kıt'a telgraftâmelerine cevabıdır:

Hükûmet-i hâzıra İstanbul ve Anadolu'nun ittihâdı husûsundaki menâfi'î öteden beri takdir eylediğinden bu maksad ile iş başına gelmiş ve şimdiye kadar bu uğurda sarf-ı mesâ'î eylemiştir. Milletın hukûk-ı hâkimiyetini muhâfaza dâ'iyesiyle sarf ettiğınız emeklerin ve verdiğiniz kurbanların karşısında bulunduğumuz vaziyeti müsaadeyi ihdas eylemeye külli tesiri olduğuna kaniiz. Binâberîn bir fâide-i ameliye temin edecek teklîfâtınızı kabule hazırız. Bu cihetle iş'ârâtınız hakkındaki nokta-i nazarımızı ber-vech-i âtî îzâh eyliyorum: Konferansa bi'l-vâsıta davet edilmeniz tabiidir. Çünkü Hükûmeti Mü'telife'nin mümessilleri buradadır. Binâen-aleyh İstanbul'da bulunan ve sizinle teşrîki mesâ'îye çalışan bir hükûmet vâsıtasıyla îfâ-yı teblîgât pek tabî'î görülmelidir. Şimdiye kadar Anadolu'yu tanımaya bile lüzûm görmeyen Avrupa hükûmâtının bilhâssa Anadolu murahhaslarının bu konferansda vücûdunu şart ittihâz eylemeleri mûcib-i memnûniyettir. Bu cihetle bir şekil mes'elesi tasavvuru ile bu tahavvül-i mes'ûddan istifâde etmemek millete karşı deruhde buyurduğunuz vazîfe ile aslâ tevâfuk etmez. Zâten beynimizde ittihâd eylediğimiz i'lân edildikten sonra murahhaslarımız ayrı gayrı değil yekvücûd demek olur. Esâsâtı müttehaza dâiresinde idâre-i kelâm edeceklerine nazaran bu bâbda bir mahzûr tasavvur edilemez. Binâberîn devlet ve millete karşı mükellef olduğumuz vazîfe bu ânı târîhîde bize uzadılan elden istifâde edilmesini katiyen âmirdir. Bundan istinkâf Yunan müdde'ayâtının müdâfa'asız kalmasını ve memleketimizin daha ne kadar müddet mesâ'ib-i harbiyeye sahne olmasını mûcib olacağı te'emmül buyurulmalıdır. Esâsen metâlibimizi

²¹-Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003, s.193-194; BOA, BEO. SYS, 34-64/IV-2_11

konferans huzûrunda dermiyân eylemek ve hakkımızı Avrupa'da işâ'a etmek bi'l-farz konferans netîcesiz bile kalmış olsa mûcibi mazarrat değildir. Zât-ı âlîleri ve rûfekânızın hamiyet-i vataniyyeleri bu fırsatı fevt etdirmemeye kâfildir. Şimdiye kadar sâbık kabineler tarafından ittihâz edilmiş ve her iki taraf için fenâ netîce vermiş olan mukarrerât ref' edilmek tabîi olduğundan ayrılık gayrılık kalmamıştır. Ancak İstanbul'un tahtı işgâlde bulunmasına binâen burasının kuvve-i icrâ'iyeden hâlî kalmasını idâre-i hükûmetin kâmilen ve tamâmen Düvel-i İhtilâfiye eline geçmesine ve binâberîn mu'âhedede münderic İstanbul hakkındaki kuyûdun mevki'-i tatbîke konulmasına sebebiyet verilmiş olacağı gibi muhârib bulunduğumuz Yunan askerinin şimdiki hâlde İstanbul ve havâlisinde mevcûdiyeti dahi teklîfâtı gayri kâbili icrâ bir hâle koymuştur. Heyetimizce muhâfaza-i makâm fikrinin bu mütâla'âtda vârid olmadığını te'mîne bile lüzûm görmem. Esâsen bugün en ziyâde müstacelen halli îcâb eden mesele vakti takarrüb etmekde bulunan konferansa delegelerimizi yetiştirmekten ibâret olduğundan biz konferansda ispâtı vücûd etmediğimiz hâlde Yunanlılar iştirak ederek konferansında hükm-i gıyâbiye duçar ve binâberîn davamızı gâib etmek muhâtarasında kalacağımızdan tarafımızdan mesuliyet kabul edilemeyeceği beyan ve konferansında vakti merhûnundan evvel bulunmak mucibi menâfi' olacağına binâen murahasalarınızın serîan buraya izamını tekrar rica ederim.²²

1- Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu'nun Gerçekleştirildiği Hakkındaki Telgraf

29 Kânûn-ı Sânî sene 1337

Devlet-i Osmaniye

Posta ve Telgraf ve Telefon Müdîriyet-i Umûmiyesi

Mahrec: Ankara Târîh: 30 Kânûn-ı Sânî sene [13]37

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne

27/1/1337 ve 28/1/[1]337 târîhlerde yazdığım üç telgrafnâmelerle zât-ı sâmillerine îcâb eden ve tatbik ve tervîci zarûrî

²²-Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003, s.194-195; BOA, BEO. SYS, 34-64/IV-2_12

olan bilcümle husûsâtı sarâhat ve kat'iyetle bildirmiş olduğuma kâni'im. Buna rağmen 29 Kânûn-ı Sâni sene 1337 târîhli telgrafnâmenizle vaziyetin henüz lüzûmu derecede vukûf ve isâbetle mütâla'a edilememekte olduğunu gördüm. Vaziyetin ehemmiyeti ve zamânın nezâketi zât-ı sâmilileriyle beraber rüfekâ-yı kirâmınızın ve bilhâssa zât-ı şâhânenin her husûsda bir def'a daha tenvîrine delâletimizi bir vazîfe hükmüne koyuyor. Mütâla'a ve muhâkemâtınızdan netâ yic-i musîbe istihrâcını teshîl maksadıyla Türkiye Büyük Millet Meclisince vaz ve tatbîk edilen Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu'nun mevâdd-ı esâsiyesini ber-vech-i âtî aynen tebliğ ediyorum:

Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu Mevâdd-ı Esâsiyesi:

1-Hâkimiyet bilâ-kayd u şart milletindir. İdâre usûlü halkın mukadderâtını bizzât ve bi'l-fi'l idâre etmesi esâsına müsteniddir.

2-İcrâ kudreti ve teşri' salâhiyeti milletin yegâne ve hakikî mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecellî ve temerküz eder.

3-Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idâre olunur ve hükûmeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti unvânını taşır.

4-Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca müntehab a'zâdan mürekkebdir.

5-Büyük Millet Meclisi'nin intihâbı iki senede bir kere icrâ olunur. İntihâb olunan a'zânın a'zâlık müddeti iki seneden ibâret olup fakat tekrâr intihâb olunmak câizdir. Sâbık hey'ât lâhik hey'âtın ictimâ'ına kadar vazîfeye devâm eder. Yeni intihâbât icrâsına imkân görülmediği takdirde ictimâ' devresinin yalnız bir sene temdîdi câizdir. Büyük Millet Meclisi a'zâsının her biri kendini intihâb eden vilâyetin ayrıca vekîli olmayıp umûmî milletin vekîlidir.

6-Büyük Millet Meclisi'nin hey'ât-ı umûmiyesi Teşri'n-i Sâni ibtidâsında da'vetsiz ictimâ' eder.

7-Ahkâm-ı şer'iyenin tenfizi umûm kavânînin vaz'ı, ta'dîli, feshi ve mu'âhede ve sulh akdi ve vatan müdâfa'ası i'lânı gibi hukûk-ı esâsiye Büyük Millet Meclisi'ne âiddir. Kavânîn ve nizâmât tanzîminde mu'âmelât-ı nâsa erfak ve ihtiyâc-ı zamâna evfak ahkâm-ı fıkhiye ve hukûkiye [ile] âdâb ve mu'âmelât esâs ittihâz kılınır. Heyeti vekîlenin vazîfe ve mes'ûliyeti kânûn-ı mahsûs ile ta'yîn edilir.

8-Büyük Millet Meclisi ve hükûmetin inkisâm eylediği devâ'iri kânûn-ı mahsûs mücebince intihâb-kerdesi olan vekîller vâsıtasıyla idâre eder. Meclis icrâ'î husûsât için vekîllere vech[e] ta'yîn ve lede'l-hâce bunları tebdîl eyler.

9-Büyük Millet Meclisi Hey'et-i Umûmiyesi tarafından intihâb olunan reîs bir intihâb devresi zarfında Büyük Millet Meclisi reîsidir. Bu sıfatla meclis nâmına imza vaz'ına ve Hey'et-i Vekîle mukarrerâtını tasdîke salâhiyetdârdır. Đcrâ Vekîlleri Hey'eti içlerinden birini kendilerine reîs intihâb ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi Reîsi, Vekîller Hey'eti'nin de reisi tabîisidir.

10-Kânûn-ı Esâsi'nin işbu mevâd ile te'âruz etmeyen ahkâmı kemâ- kân mer'ıyyü'l-icrâdır. Bizce ta'dâd eylediğim esâs mâddelere mugâyir hareket etmeye imkân ve salâhiyet olmadığını nazar-ı dikkat-i sâmillerine ehemmiyetle vaz' ederim. Meclis riyâsetiyle başlayan muhâberenizin istilzâm ettiği mu'âmelenin ta'kîbi Đcrâ Vekîlleri Hey'eti'ne tevdi' edilmiştir, efendim.²³

Fî 30 Kânûn-ı Sâni sene 1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

i-Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Tanınması Konusundaki Telgraf

Ankara

Dersaadet'de Tevfik Paşa Hazretleri'ne

Şubat evâhîrinde Londra'da in'ikâd edecek konferansa mütedâir Türkiye Büyük Millet Meclisi Reîsi Mustafa Kemal Paşa hazretleri ile zât-ı sâmilîleri arasında cârî açık muhâberât muhteviyâtına muttalî' bulunuyoruz. Hey'etimizin dücâr olduğu âdemi muvaffakiyet üzerine yine îrâd-ı mütâla'aya mucâseret müstelzim-i hacâlet olmakla beraber zât-ı fahîmânelerini vaziyet-i hakîkiye ve burada hüküm-fermâ nukât-ı nazar hakkında tenvîr etmeye sevk-i vatanperverî ile lüzûm hissediyoruz. İstanbul'un taht-ı işgâlde olması hasebiyle oradaki bir hükûmetin menâfi'-i esâsiye-i milleti müdâfa'adan âciz olacağı buraca tabîî görülmemdedir. Ayrı iki hey'et hâlinde konferansda isbât-ı vücûd etmekden bilâhire Anadolu ile İstanbul'un tefrîkine yol açılacağı endîşesiyle de tevakkî edilmelidir. Mustafa Kemal Paşa hazretleri de telgrafnâmelerindeki nukât-ı nazardan esâs i'tibârıyla sarf-ı nazar etmeye salâhiyetdâr değildir. Anadolu avn-i Hak'la

²³-Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003, s.195-196; BOA, BEO. SYS, 34-64/IV-2_1

muhâlefet ve isyânlar kesr u izâle ve çeteler tenkîl olunarak kuvvetli bir ordu ve hükûmet teşkîl etmiştir. Avrupa'yı Sevr Muâhede'si'nin lehimize tadîline sevk edebilecek müzâkerâtın inkıtâ'ına mahal verilmeyecek sûretde bî-dirîğ-i himmet buyurulmasını hasbe's-sadâka istirhâm eyleriz. Buradaki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin taraf-ı "Pâdişâhî"den tanınması şart-ı esâsîsi bâkî kalmak üzere teferru'ât ve zevâhire âid bazı husûsât için dahi müdâvele-i efkâr imkânı mevcûddur. Bu imkânın ifâtesine mahal verilmemek üzere iş'âr-ı keyfiyet buyurulması ma'rûzdur.²⁴

Fî 30 Kânûn-ı Sânî sene [13]37

Ahmed İzzet

J- Londra Konferansı'na iştirâk edecek Türkiye Heyeti

Devlet-i Osmaniye

Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umûmiyesi

Mahreç: Ankara Tarih: 30 Kânûn-ı Sânî sene [13]37

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne

Taraf-ı sâmillerinden de itirâf buyurulduğu vechile İtilâf siyâsetinde Türkiye lehine vukû' bulan inkişâfî ahîr milletin azm-i fedâkârîsi mahsûlûdür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Sevr Ahidnâmesi'ni külliyyen reddetmesi üzerine hâdis olan şu vaziyetden menâfi'-i milliyeye en muvâfık netâyic istihsâli Londra Konferansı'na iştirâk edecek murahhasların doğrudan doğruya irâde-i milliyeyi temsil eden Büyük Millet Meclisi tarafından intihâb ve terhîs edilmiş olmasıyla kâbildir. Sevr Mu'âhede-i meş'ûmesini imzalamış bir hey'etin vâris-i husûsîsi olan hey'etiniz murahhaslarının mülk ve millete nâfi' şerâ'it istihsâl edebilmeleri gayr-i mümkindür. Binâenaleyh vatanın menâfi'-i âliyesi îcâbı işbu müzâkerât-ı sulhiyede sizin aradan çıkarak Büyük Millet Meclisi murahhaslarını vahdet-i milliyeyi tamâmen irâ'e eder bir şekilde serbest bırakmaklığınız lâzımdır. Bu sebeble evvelki tebliğâtımız hakkında cereyân edecek müzâkerâtı bir taraftan ta'kîb ve icrâ eylemekle beraber ber-vech-i âfî mukarrerâtı müsta'celen kabul ve tenfiz eylemeniz ricâ olunur:

²⁴-Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003, s.196-197; BOA, BEO. SYS, 34-64/IV-2-14

1-Londra Konferansı'na iştirâk edecek Türkiye Hey'et-i Murahhasası münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından intihâb ve izâm edilecektir.

2-İşbu Hey'et-i Murahhasa refâkatine verilmesini lüzûmlu gördüğümüz bazı mütehassıs müşâvirler ile evrâk ve vesâ'ik-i lâzime tarafınızdan ihzâr ve hey'ete iltihâk etmek üzere i'zâm ve irsâl etdirilecektir.

3-Tarafımızdan gönderilecek işbu Heyet-i Murahhasa'nın umûm Türkiye menâfi'ini temsîl edecek yegâne hey'et olduğunu da Düvel-İtilâiye'ye tebliğ edeceksiniz.

4-Vaktin darlığı hasebiyle kat'î ve nihâ'î olarak ittihâz edilen işbu mukarrerâtın adem-i tervîci hâlinde selâmet-i mülk ve millet namına terettüp edecek mesuliyet-i tarihiye tamamen heyetinize âit bulunacaktır.²⁵

Fî 30 Kânûn-ı Sâni sene 1337
İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Fevzi

k- Sadrazam Tefvik Paşa'nın Fevzi Paşa'ya Cevabı Telgrafı

Ankara'da Mustafa ve Fevzi Paşa Hazretleri'n

Cevâb]. 30 Kânûn-ı Sâni sene 1337 Kral Konstantin'in Atina'ya avdeti üzerine Düvel-i Đ'tilâfiye mehâfilinde ve efkâr-ı umûmiyesinde Yunanistan aleyhine husûle gelen tebeddül münâsebetiyle Avrupa'da lehimize bir cereyân tevellüd etmekle beraber bu cereyâna mukâbil Rumlara müzâhir ve Sevr Mu'âhedesi'nin tamâmen veya cüzî ta'dîlatla tatbîki sûretiyle Türkiye'yi imhâ fikrinde musır bazı ricâl-i siyâsiye de mevcûd bulunmasına husûsuyla aldığımız ma'lûmât-ı mevsûkaya göre ricâl-i mezkûrenin Anadolu mümessillerinin dahi konferansa da'vet edilmesini kabul ve tervîc eylemeleri Anadolu'nun böyle bir da'vete icâbet etmeyeceğine kâni' olmalarından ileri gelmiş ve bundan maksadları da şu adem-i icâbet keyfiyetini öne sürerek ve aleyhimize tedâbîr-i zecriye ittihâzını muhik göstererek efkâr-ı umûmiyeyi

²⁵- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003, s.197-198; BOA, BEO. SYS, 34-64/IV-2_16

siyâsetlerine ıktifâyâ mecbûr eylemekden ibâret bulunmuş olmasına binâen konferansa bir an evvel ve müştereken gidilerek ihkâk-ı hakka çalışılmak lâ-büddür. Şâyed orada meşrû‘ ve muhık mutâlebâtımızın reddolunduğunu görür ve konferansı terke mecbûriyet hissedersek bu keyfiyet husamâmızın elinde aleyhimize bir silâh-ı mü‘essir olamaz. Telgrafnâmelerinde beyân olunan mutâlebâtın evvelce de bildirilen esbâba ve İstanbul'un vaziyet-i mahsûsasına mebnî kabulü mümkün değildir. Bunlarda ısrâr ile konferansa vakiti zamânında iştirâk fırsatı fevt edilirse evvelâ temîni vahdet olunmamasından dolayı İstanbul ve Boğazların büsbütün hâkimiyet-i Osmaniye'den çıkması, sâniyen Düvel-i İtilâfiye'nin Yunanistan'a mu‘âvenet-i nakdiye ve askeriye ifâ ve Anadolu'da müşterek bir hareket-i ta‘arruziye icrâsına kalkışarak zâten mesâ‘ib-i mütevâlîye-i harbiyeden adedi pek ziyâde tenâkus etmiş olan Türk unsurunun bir kat daha mahvu perîşânîye marûz kalması, **sâlisen** büyük nisbetde fedâkâarlıklar ihtiyârı mukâbilinde hâricî mu‘âvenete ihtiyâc mecbûriyeti hâsıl olarak bi'n-netîce gâyei emel olan istiklâlî heder edilmesi gibi netâyic-i vahîme tahaddüs eyler. Murahhaslarınızın Dersaâdet'e tesri hareketi elzemdir.²⁶

Fî 1 Şubat sene 1337

Sadrazam Tevfik

1- Sadrazam Tevfik 2 Şubat 1921 Tarihli Telgrafı

Bâb-ı Âlî

Sadâret-i Uzmâ

Mektûbî Kalemi

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Müte‘addid telgraflarımızla vaziyeti tamâmen îzâh etmiş idim. Daha bugünden Yunanlılar Londra'ya dolmaya ve efkâr-ı umûmiyeyi lehlerine celb için zâten mevcûd olan propagandalarını tevsî ve ihyâyâ başlamış ve muhâbere ile gâib edecek bir dakîka kalmamışdır. Her nev‘ mesâ‘il-i dâhiliyeden menâfi‘-i vataniye ve hamiyet-i milliye nâmına sarfı nazarla müşterek da‘vâmızın müdâfa‘asına me‘mûr edeceğiniz murahhasları hemen gönderiniz. Bu telgrafımız cevâbsız kalır ve murahhaslarınızın hemen hareketleri ve esâmîsi

²⁶- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003, s.200-201; BOA, BEO. SYS, 34-64/IV-2_17

bildirilmeyecek olur ise hükûmet daveti esâs itibâriyle kabul etmiş olduğundan biz-zarûre münferiden murahhaslarını tayîn ve izâm edecektir. Zîrâ bu fırsat sondur. Binâen-aleyh davânın imkân-ı tedkîki kalmayacaktır. Devleti bu en nâzik zamânda ele geçen fırsattan mahrûm bırakmayacağınızı ümîd ile son def‘a olarak hakîkati beyân eder ve yarına kadar cevâb-ı muvâfakatinizi alamaz isem yalnız hareket mecbûriyetinden mütevellid bilumûm mes‘ûliyet-i târîhiye ve vicdâniyenin size âid olacağını ifâde eylerim, efendim.²⁷

Fî 2 Şubat sene [1]337

Sadrazam Tevfik

m- Sadrazam Vekîli'nin 19 Şubat sene 1921 Tarih Telgrafı

Bâb-ı Âlî Sadâret-i Uzmâ Mektûbî Kalemi
Şifre

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Her iki hey‘etin müttehiden konferansda isbât-ı vücûd etmediği takdîrde konferansın işlerimizle iştigâl etmemesi mukarrer olduğu ve binâberîn tevhit-i hareket taht-ı vücûb ve elzemiyetde bulunduğu sâhib-i salâhiyet bir zât tarafından tebliğ ve ifâde ve konferansda metâlib-i ma‘kûle dermiyân eylediğimiz hâlde müsâadât-ı azîmeye mazhar olacağımız da menâbi‘-i mevsûkadan istihsâl ettiği malûmâta binâen mûma-ileyh tarafından ilâve edildiği Paris Sefîri Nâbi Bey tarafından bildirilmiş ve Yunanlıların Bursa havâlisinde kırk bin kadar asker tahşîd eyledikleri ve Bandırma ve Mudanya'dan süvârî ve piyâde kıta‘ât-ı askeriye ve büyük çaplı toplar ihrâc eyledikleri oradan gelen me‘mûrînin ifâdelerinden anlaşılmıştır.²⁸

Fî 19 Şubat sene 1337

Sadrazam Vekili

(İmza)

²⁷- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003, s.201

²⁸- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003, s.205; BEO. SYS, 34-64/IV-2-23

n- Sadrazam Tevfik Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya Telgrafı

Bâb-ı Âlî Sadâret-i Uzmâ Mektûbî Kalemî
Şifre

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Londra'dan alınan resmî bir telgrafda Lord Curzon'un kâtibinin ifâdâtına atfen bildirildiğine göre İngiltere Hükûmeti ve tebe'asına karşı Ankaraca ittihâz olunan hatt-ı hareket pek fenâ bir tesîr hâsıl etmektedir. İngiliz gemilerinin Osmanlı limanlarına yanaştırılmaması Ankara matbûâtının İngiltere aleyhinde muhakkirâne bir lisân istimâl etmesi husûsuyla Londra Mukâvelenâmesi'ne rağmen üserânın adem-i iâdesi efkârı umûmiyeyi iğzâb etmekde olduğu ve Türkiye lehinde inkişâf etmekde olan İngiltere siyâsetinin tebeddülünü mûcib olacağı bildirilmektedir. İngiliz gazeteleri bunlardan câlib-i endîşe olacak bir tarzda bahsetmekde ve şimdiye kadar gösterilen bîtarafılığı terk ile Yunanistan'a askerî ve mâlî muâvenet lüzûmu hakkında beyânâtta bulunmakdadır. Diğer taraftan da mevsûkiyeti henüz tahakkuk etmeyen bir rivâyete göre Anadolu sevâhilinin Hükûmâtı İtilâfiyece abluka edilmesi meselesi de mevzûbâhs olmaktadır. Siyâsetinizin avâkıb-ı elîme husûlüne sebebiyet vermeyecek tarzda lüzûm-ı icrâsına âid kanâ'atimizi beyâna müsâra'at ederiz.²⁹

Fî 7 Haziran sene 1337
Sadrazam Tevfik

²⁹- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003, s.206-207; BOA, BEO. SYS, 34-64/IV-2_25

İKİNCİ BÖLÜM

KONFERANS ÖNCESİ GELİŞMELER VE TBMM GÖRÜŞMELERİ

1- Konferans Öncesi İtilaf Devletleri Arasındaki Görüşmeler

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde konuyla ilgili yapılan uzun müzakerelerden sonra, Londra'daki toplantıda sadece TBMM'yi temsil etmek üzere Bekir Sami Bey'in Başkanlığında bir heyet gönderilmesi kararlaştırıldı ve heyet 6 Şubat'ta Ankara'dan Londra'ya doğru yola çıktı. Londra'ya gitmek üzere Ankara'da hareket eden heyet deniz yoluyla önce Roma'ya ulaştı. Heyetin yola çıktığı saatlerde bile TBMM'nin İstanbul Hükümeti'nden ayrı olarak Londra Konferansı'na iştirak edip etmeyeceği konusu henüz kesinlik kazanmış değildi. 17 Şubat 1921'de Roma'ya ulaşan TBMM heyeti hemen aynı gün İtalyan Dışişleri Bakanı Sforza ile görüştü. Bu görüşme sayesinde, Ankara Hükümeti'nin de İtalya vasıtasıyla da olsa doğrudan ve resmen Londra Konferansı'na çağırılması sağlandı.³⁰

Heyetin 18 Şubat 1921'de Roma'dan Londra'ya hareket ettiği gün Yusuf Kemal Bey başkanlığındaki diğer bir Türk heyeti de Ruslarla görüşmelerde bulunmak üzere Moskova'ya varmıştı. TBMM'nin Londra'ya gönderdiği heyetle eş zamanlı olarak Moskova'ya da heyet göndermesi kısaç diplomasının harika bir örneği idi. Çünkü TBMM'nin iki koldan yürüttüğü bu diploması İtilaf Devletlerinde şaşkınlıkla karşılandı. Nitekim Türk Heyetinin Moskova'ya vardığı günlerde Londra'ya geçilen 22 Şubat tarihli İngiliz istihbarat raporunda, "TBMM, Bolşeviklere o denli bağlanmış ki, Anadolu'yu onların pençesinden kurtaramaz" denildi.³¹

Londra konferansı başlamadan iki gün önce İtilaf Devletler, kendi aralarında yaptıkları

Gizli toplantıda, İngiliz Başvekili M. Loit Corc- Yunanlıların harbi sonuna kadar devam ettirmek azminde olduklarını Fransız ve

³⁰-Abdülhahat Akşin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, 1991, s.89

³¹-a.g.e. s 98

İtalyanlara göstermek arzusu ile onları gayet cesurane ve kati beyanatta bulunmaya teşvik etmiş ve Fransızların harbin tehlikeleri hakkında bütün makul mütalaa ve itirazlarını önlemeye çalışmıştır. Bu gizli müzakereye iştirak eden başlıca zatlar şunlardır.³²

İngiliz Başvekil M. Loit Corç, Fransız Başvekil M. Brian, Yunan Baaşvekil M. Kalogeropulos, Fransız askeri uzmanlardan General Garo, ve Miralay Jorj ile Yunan Erkaniharbiye ikici reisi General Sarıyanis.

Zaptın önemli kısımları ise şunlardır.³³

“İngiliz Başvekil M. Loit Corç; Yunan milleti arasında Küçük Asya Rumlarının kurtuluşu için durumun müsait olup olmadığını sordu ve Yunan milleti, Yunan bayrağının Küçük Asya’dan çekilmesini nasıl karşılayacaktı, dedi?

Mösyö Kalogeropulos, milli meseller üzerinde Yunanistan’da hiçbir fikir ihtilafı olmadığı cevabını verdi. Bugün Yunanlılar İzmirli kardeşlerini kurtarmak için her türlü fedakarlığı yapmaya hazırdır. Bu mesele hakkında Yunanlıların vatanperverliğinden şüphelenmek haksızlıktır dedi.

Lloyd George, Venizelistlerle Kostantinciler arasında İzmir meselsi hakkında fikri ayrılığı olup olmadığını sordu.

Kalogeropulos, dahili meselelerde itilafı efkar olsa bile İzmir işinde bütün millet yekvücuttur.. Bütün Yunanlılar memleketlerini sever ve onun için kendilerini fedaya hazırdır cevabını tereddütsüz verdi.

Lloyd George, İzmir’i muha faza için Kostancilerinde Venizelistler kadar fedakârlık yapmaya hazır olup olmadıklarını sordu.

Kalogeropulos, Bu mesele hakkında hiçbir veçhile şüphe edilmemeli dedi ve Yunanistan bu noktada kati bir birlik teşkil ettiğini dünyaya ilan için konferansa bizzat kendisinin geldiğini ifade etti.

Cevaplardan tatmin olan Corç, sustu. Lakin Yunanlıların fedakârlık hisleri ve vatanseverliklerinden bir dakika birle şüphe etmediğini ssöyeleyen M. Briyan, Küçü-k Asya işinin arz ettiği müşkülât hakkında nazari dikkati celp etti. Akabinde söz General

³²-Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devleti’nin Dış Siyaseti, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara, 1995, s.80

³³-Bayur, a.g.e. s. 80-81

Guro'ya verildi. Bu zat, Yunanlıların vermeye mecbur olduğu askeri durumun önemini izah etti.

General Guro, İzmir kuvvetleri başında olmuş ve Yunan Hükümetinin karşılaştığı işi bitirmek için talep edilmiş olsaydı bu memleketi (Anadolu) teskin için Mareşal Foş'un 27 fırkalık bir kuvvete lüzum göstermiş olduğunu unutmazdı.

Lloyd George, müdahale ederek bütün Küçük Asya'yı teskin için 27 fırkanın lazım olduğuna işaret etti.

Miralay Sariyanis, kendi noktai nazarına göre Kemalistlere karşı muvaffak bir harp yapmak için Avrupa askeri yetkililerin takdir ettiği büyük bir insan kitlesine ihtiyaç olmadığını beyan etti. Yunanlılar Şarklı olduklarından Türkleri, daha iyi anlarlar dedi., ve onların Küçük Asya'da Garplı bir devlet olsaydı bu iş için tefrik edeceği kuvvetten daha az bir kuvvetle meseleyi **nihayete erdirebilecekleri, iddiasında bulundu.**

Lloyd George, Miralay Sariyanis'e iki soru sormak istedi. Evvele geçen yıl Yunanlılar tarafından Bandırma'ya yapılan harekâtı şüphesiz M Sariyanis hatırlar, vaziyet bu harekât başlamadan evvelkinin aynı değimidir? O zamanki garp devletlerinin askeri müşavirleri teknik müşkülatın Yunan Erkânıharbiyesinin düşündüğünden daha ciddi olduğu tarzında muhakeme yürütmemişler miydi? Bilahare Yunan Erkânıharbiyesinin doğruluğu zahir olmamış mıydı?

Miralay Sariyanis, bunun doru olduğunu söyledi. Bahse konu olan harekât bir ayda bitirildi. Bazı garp devletleri subaylarının Yunanlılara azim tehlikelerle karşılaşacaklarını söyleyerek onları teyakkuza davet etmiş olmalarına rağmen Türkler kolaylıkla mağlup edildi.

Miralay Jorjo'a (Fransız) göre bu zayıf vasıta ile hücumla teşebbüs etmek büyük tehlikelere atılmak demektir. Bundan başka bu zabıt insan ve paraca Yunan vesaitinin tahmin edilen derecede büyük olduklarında şüphelenmekten nefsimi men edemediğini söyledi. Ankara'ya karşı muvaffak bir hareketin gayri mümkün olmadığını tasdik etmekle beraber Yunanistan'ın ortaya koyduğu vasıta ile bu neviden yapılacak bir teşebbüsün tehlikeli bir karakter arz ettiğini ilave etti. Yalnız meydanı harpte Kemalistlere karşı dövüşmenin kâfi olmadığını ve ondan sonra memleketi muhafaza ve çete harbini ortadan kaldırmak icap edeceğini ispat etmiş olan Yüksek Müttefikin

Kumandanlığının (Müşir Foş'tan söz edilmektedir) bu fikirde olduğunu bildirdi.

Lloyd George; Müttefikin askeri meclisinin bu neticeye vasil olduğu celsede Yunan mümessillerinin mevcut olup olmadıklarını sordu.

Miralay Jorj celsenin Paris'te 27 Mart 1920!'de yapıldığını cevabını verdi.

Lloyd George; Bu tarihte Yunanlıların Bandırma muvaffakiyetlerinden daha evvel olduğunu işaret etti ve dedi ki, o vakitte Müttefikler Yüksek Kumandanlığı Kemalist kuvvetleri ve Yunan kuvvetlerinin yetersizliğinin hakkında bugün ifade edilen fikirlerinin aynısını besliyordu, hâlbuki bu hadise Müttefiklerin Ali Kumandanlığının aldandığını ve Yunan Erkânıharbiyesinin haklı olduğunu tezahür ettirmiştir.”

a-Konferansın Başlaması İçin Yapılan Çalışmalar Ve Türkiye'nin Görüşünün Aktarılması

Londra Konferansında, Türkleri dinlemek amacıyla 23 Şubat'ta oturum yapınca, Osmanlı Kurulu Başkanı Tevfik Paşa, İstanbul hükümetinin görüşlerinin özetini veren belgeyi konferansa sunmuştu. Bu belgeye göre; Osmanlı görüşleri şöyleydi: *Sürekli barış kurulabilmesi için, ulusal sınırlar içerisinde, Türkiye'nin varlığını, toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve bağımsızlığını güvence altına alacak ortam meydana getirilmeli; azınlıkların hakları korunmalı ve Boğazlar sorununa ilişkin uluslararası bir anlaşma imzalamalıdır.* Bunun ardından Tevfik Paşa, vatansever bir nitelik ve davranışta bulunarak, sözü, Milli Mücadele Kurulu Başkanı Bekir Sami Bey'e bırakmıştı.³⁴

Türk görüşünü öne süren Bekir Sami Bey, İlk olara, TBMM'nin *Doğuda sürekli ve adil barışın yeniden kurulmasını sağlanmasını içtenlikle dilediğini açıklamış, Türkiye'nin ayrı ve bağımsız bir Millet olarak, ulusal ve ekonomik hayatını geliştirmesini sürdürebilmesi için gerekli araçların konferansça sağlanmasını dilemiş; Türklerin en azından kabullenebilecekleri sınırların Misak-ı illi ile tespit edilmiş olduğunu; yani Çukurova, İzmir ve 1913 sınırına*

³⁴- Salahi R. Sonyel, Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş savaşı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2008, II, s. 1019

*kadar Trakya'nın geri verilmesini istediğini, İstanbul'un güvenliği ve Türkiye'nin egemenliği tehlikeye düşmeyecek biçimde, Boğazlarda özgürce geçiş konusunda, öteki devletlerle bir anlaşma imzalaması gerektiğini ileri sürmüştü. Bu sırada söz alan Lloyd George, Sevr Antlaşmasının hangi noktalarda Türk isteklerini karşılamadığını sormuş, ona cevap veren Bekir Sami Bey, Türk Milleti'nin ekonomik ve siyasi hayatını sona erdirecek olan Sevr Antlaşması yürürlükte kaldıkça, Türklerin, ayrı bir millet olarak varlıklarını sürdürmelerinin mümkün olmadığını belirtmişti.*³⁵.Ertesi günkü oturumunda, hasta olan Tevfik Paşa'nın yokluğunda, Bekir Sami Bey, anlaşmazlık konusu olan bölgelerin Bağlaşıklarca tespit edilmiş olan nüfus istatistiklerinin yanlış olduğunu a değinerek konferansı, sorunu etnografik açıdan incelemeye inandırmaya çalışmıştı. Aynı gün Yunan Başbakanı Kaloğoropolos'un kendisi, Yunan görüşünü, anlaşmazlık konusu olana bölgelerin etnografyasına dayanarak öne sürünce, fırsattan yararlanan Kont Sforza, bu bölgelere bir soruşturma komisyonu gönderilmesini önermiş; bu öneri Brand tarafından hemen desteklenmişti. Güç durumunda kalan Lloyd George, öneriyi kabullenmekten başka çıkar yol bulamamış, ama şu şartları da öne sürmüştü: Türk kurulu, yalnız soruşturma yapılmasının değil, soruşturmanın sonucu ve askıdaki diğer problemlerinde, Sevr Antlaşması'yla ilgili başka istek ve hak iddiasında bulunmayarak, yüce devletlerin kararını, ne olursa olsun, kabulleneceği konusunda güvence verilmelidir. Konferanstaki bu gelişmelere Atina'da şaşkınlık meydana getirmişti Yunan basını, soruşturma komisyonları konusunda ateş püskürüyordu. Bası, Yunan hükümetini bunu ret etmeye çağırmış, her Yunanlının ulusal düşünce uğruna parasını ve kanını harcamaya hazır olduğunu haykırmış, 28 Şubat günlü oturumunda oldukça uzun ve tartışmalı geçmişti³⁶.

İtilaf Devletleri, Serves antlaşmasının esasında bir değişiklik yapmayıp, bir iki küçük değişiklikle yetindikleri gibi, Türkiye de Misakı Milli'yi izah ile her şeyden önce Yunanlıların Anadolu'yu boşaltmalarını istedi. BMM Dışişleri Bakan vekili Ahmet Muhtar, 3 Mart'ta Bekir Sami'ye gönderdiği gizli telgrafta özetle şöyle demişti: İtilaf Devletlerinin ulusal haklarımızı kabulleneceklerini gösteren hiçbir belirti yoktur. Ayrıca, ana konulardan yan konular sapmışlardır.

³⁵ - Salahi R. Sonyel, Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş savaşı, Ankara, 2008, s. 1019

³⁶ -Sonyel, a.g.e. s1020

Bu bir çıkmaz yoldur. Bizi, konferansı bozmakla suçlamaya çalışacaklar ve konferanstan, milletimizin gözünde düşük olarak, Yunanistan ise güçlü olarak çıkacaktır. İngilizler aynı nakaratı sürdürüyor; kötü örnek oluşturmaktan anlaşmayı imzalamamızı ve savaş tutsaklarını değiş tokuş etmemizi istiyorlar. Böylece, İngiltere, kendi saygınlığını korumuş olacaktır. İzlenecek yöntemler, Sevr Antlaşması'nın, Türkiye'nin bağımsız bir ülke olarak yaşama hakkını tanımadığı haykırarak söyleyiniz. Türkiye'ye, öteki ülkelere verildiği gibi, yaşama hakkı tanınmalıdır. Konferansta kesinti olacaksa, bu üzerinde olmalıdır. Servis Antlaşması kökten değiştirilmelidir. Bağlaşıkların amacı bizi aldatmak ve ulusumuzu mahvetmektir".³⁷

Yunanlılar ise ne bunu, nede Serv antlaşmasında yapılan küçük değişiklikleri bile kabul etmediklerinden, herhangi bir anlaşmaya varılamadı. Bununla beraber, "Şark mefkûresinin kuvvetli taraftarlarından" iken, 1920 yazında yapılan Moskova görüşmelerinde hayal kırıklığına uğrayıp, şimdi "Garp mefkûresine dönmemiz ve garplılaşmamız gerektiğini söyleyen" Bekir Sami Bey, Londra'da, İngiltere, Fransa ve İtalya ile bir takım anlaşmalar yaptı. 10 Mart 1921 tarihli Türk-İngiliz anlaşması, esirlerin değişimine ait olup, İngilizler, "Ermeniler ve İngilizlere fena muamele etmemiş olan" Türk esirlerini geri vermeyi kabul ediyorlardı. 11 Mart 1921 tarihli Briand-Bekir Sami anlaşması ile de Fransızlar, güney cephemizdeki çarpışmalara son vermeyi ve Servis'ten farklı olarak Urfa ve Gaziantep'i Türkiye'ye bırakmayı kabul ediyorlardı. Ancak buna karşılık Elazığ, Diyarbakır Sivas bölgelerinde bir takım ekonomik imtiyazlar kazanıyorlardı. 12 Mart 1921 de İtalya ile yapılan anlaşmaya göre de İtalya, İzmir bölgesi ve Trakya'nın Türklere geri verilmesi için çaba harcamayı kabul ediyor, fakat karşılığında Antalya, Burdur, Muğla, Isparta, Aydın, Afyon, Kütahya ve Konya illerinde ekonomik imtiyazlar elde ediyorlardı.³⁸ Bütün bu anlaşmaları Bekir Sami be, Ankara'ya danışmadan kendi inancına göre imzalamıştı. I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri'nin aralarında imzaladıkları ve Anadolu'yu paylaşma amacını güden anlaşmalara çok benzeyen ve her şeye rağmen o anlaşmaları gerçekleştirme amacını güden bu anlaşmalar, "Hükümeti Milliye prensipleriyle bağdaşamayacağından, retten başka bir muameleye maruz kalamazdı" Bunlar kabul ve tasdik

³⁷-Sonyel, s.1025-26

³⁸-Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara,1995, s.791

edilmedikleri gibi, Bekir Sami Bey de Dışışleri Bakanlığı'ndan uzaklaştırıldı ve yerine Ali Fuat Cebesoy ile Moskova'ya giden Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey getirildi.³⁹

Londra Konferansının önemli bir sonucu da, İtilaf Devletleri arasındaki görüş ayrılığının ortaya çıkarmış olmasıydı. İtalya için için kayınıyordu ve İtalyan Hükümeti Anadolu macerasından bir an önce yakasını kurtarmaya çalışıyordu. Nitekim Yunanlılara karşı II. İnönü Zaferi'nin kazanılması üzerine, Haziran ayından itibaren Anadolu'daki kuvvetlerini çekmeye başlamışlardı. Aynı şey Fransa içinde ortaya çıkmıştı. Fransa'nın bu sıradaki esas davası, Almanya'dan duyduğu korku dolayısıyla, güvenlik tedbirlerini biran önce kurmaktı. Ankara Hükümetinin gücü ise her geçen gün biraz daha kesin bir şekilde ortaya çıkıyordu. Ankara Hükümeti Bekir Sami anlaşmalarını açıkça reddetmekten çekinmemişti. Üstelik Londra Konferansının sonuçsuzluğu üzerine Yunanlılar, Milli Hükümete savaş alanında kesin darbe indirmek için harekete geçiyor.³⁰ Mart-1 Nisan 1921 de İnönü'de Türk cephesine karşı yeniden taarruz ederek ikinci defa yenilmişlerdi.⁴⁰

10 Haziran 1921 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporu, Londra Konferansına TBMM murahhası olarak katılan Yunus Nadi'nin 14 Mayıs'ta TBMM'ne sunduğu raporunda önemli bir tespiti bulundu ve şöyle dedi:

Londra Konferansı, Yunanlılara nefes alacak bir ara vermek ve Anakara ile doğrudan görüşmelerde bulunulmasını öneren Fransızlarla İtalyanların bu görüşlerini benimsediklerini göstermek gayesiyle İngilizlerin ortaya koyduğu oyundan başka bir şey değildir. Londra'ya varır varmaz gerçeği tümüyle gördük. İngilizler Kuvayı Milliye'yi ezmek fikrinden vazgeçemediler Çünkü onlar İslam dünyasını hegemonyaları altına alma konusunda büyük bir engel olarak Anadolu Türkünü görüyorlardı. İngilizlerin, Türk-Yunan çatışmasında yansız kaldıkları iddiası yersizdir. Çünkü İngilizler, Yunanlılara gizlice maddi, manevi ve mali yardımda bulunuyordu. Savaştan zayıf çıkan İtalyanlar ve Fransızlar da İngilizlerin pençesindedirler. İngilizler yeniden görüşmek boşunadır. Çünkü Yunanlılara, saldırılarında yardımcı oluyorlar. Bağımsızlığımızı ve varlığımızı korumak için Batılı devletlerle bir anlaşmaya varılabileceği fikrinden

³⁹- 20.Yüzyıl Siyasi tarihi (1914-1990,Ankara,1991, s. 318

⁴⁰ -Armaoğlu, a.g.e. s. 319

vazgeçilmelidir. Çünkü bu devletler hiçbir zaman emperyalist niyetlerinden vazgeçmemişlerdir.

Londra Konferansının önemli sonuçlarından biri de, İtilaf Devletleri arasında görüş ayrılığının ortaya çıkartmış olmasıydı. İtalya'nın içi kaynıyordu ve İtalyan Hükümeti Anadolu macerasından bir an önce yakasını kurtarmaya çalışıyordu. Nitekim Yunanlılara karşı II. İnönü zaferinin kazanılması üzerine, Haziran ayından itibaren Anadolu'daki kuvvetlerini çekmeye başlamışlardı. Aynı şey Fransa içinde ortaya çıkmıştır. Fransa'nın bu sıradaki esas davası, Almanya'dan duyduğu korku dolayısıyla, güvenlik tedbirlerini bir an önce kurmaktı. Ankara Hükümeti'nin gücü ise her gün biraz daha kesin bir şekilde ortaya çıkıyordu. Anakara Hükümeti Bekir Sami Bey anlaşmalarını açıkça ret etmekten çekinmemişti. Üstelik Londra Konferansının sonuçsuzluğu üzerine Yunanlılar, Milli Hükümete savaş alanında kesin darbe indirmek için harekete geçmiştir. 30 Mart-1 Nisan 1921 de İnönü'de Türk cephesine karşı yeniden taarruz ederek ikinci defa yenilmişlerdir. II. İnönü Zaferi, Fransızların Milli mücadeleye karşı politikalarında bir dönüm noktası oldu. Güney cephesinde ise Türk. Mücahitlerinin sert mukavemeti ile uğraşıyordu Suriye'deki milli hareket de gerçek bir mesele olmaya başlamıştı. İşin kestirmesi, Ankara ile hesapların barışçı yolla tasfiyesi idi.⁴¹

10 Hairan 11921 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporu, Londra Konferansı'na TBMM Murahhası olarak katılan Yunus Nadi Bey'in 14 Mayıs'ta TBMM'ne sunduğu ve konferansla ilgili değerlendirmelerini ihtiva eden raporuna geniş bir şekilde yer vermişti. Yunus Nadi, Meclise sunduğu raporunda önemli tespitte bulundu ve şöyle dedi:

“Londra konferansı, Ynanlılara nefes alacak bir ara vermek ve Ankara ile doğrudan görüşmelerde bulunulmasını öneren Fransızlarla İtalyanların bu görüşlerini benimsediklerini göstermek suretiyle İng

Mustafa Kemal Paşanın bu demecini ve Tevfik Paşanın telgraftı ile verilen cevabı ve ayrıca Paşanın özel olarak Tevfik Paşaya göndermiş oldukları telgraftı ve önerilerini ile meclisteki görüşmelerin önemli bir bölümünü tarihsel önemi nedeni ile tutanaklardan aynen almaktayız

⁴¹-Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990, I,Türkiye İş Bankası yayınları, Anakara, 1991, I, s. 319

2. Londra Konferansına gidecek sulh murahhas heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresinin Görüşülmesi

a-Reis — Efendim; sulh meselesine ait cereyan «den muhaberat hakkında Heyeti Vekile bazı izahat verecektir. Söz Fevzi Paşa Hazretlerindir.

b-Fevzi Paşa (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Kozan) — Sevr muahedesinin tadili 4çin 21 Şubatta Londra' da inikat edecek olan sulh konferansına, Türkiye Büyük Millet Meclisi murahhasları iştirak etmek şartıyla, davet edilmiş idik. Reis Paşa Hazretleri bu bapta tafsilât verdiler. Evvelce de heyeti âliyenize arz olunduğu veçhile, eldeki kavanini esasiye dairesinde milletin hâkimiyeti mutlaka üzerine heyeti murahhasanın mutlaka heyeti âliyeniz tarafından gönderilmesi ve ancak İstanbul'dan vesaikin bu heyete iltihak etmesi tensip edildi ve kendilerine teklif edildi. Fakat İstanbul'dan gelen cevapta deniliyordu ki; bizim göndereceğimiz murahhasların İstanbul'a gitmesinde ve ancak İstanbul'da mütehasıs zevat ve vesaikin iltihak etmesinde ısrar ediyorlardı. Bittabi biz onu kabul, edemezdik. Bir seneden beri döktüğümüz kan, sarf ettiğimiz mallar heder olacaktı. Maksadımız İstanbul' da esir vaziyetine düşmüş olan hükümete tabi olmak değil; o hükümet ve zihniyeti değiştirerekten hareket etmek ve milletin hâkimiyetinin elinde bulunduğunu ispat etmektir. Bunun için bizim son teklifimiz üzerine oradan gelen ve menfi bir mahiyeti haiz olan cevap meseleyi halletti. Biz buradan doğrudan doğruya bir heyet intihap ederek Antalya tarikiyle göndermeye karar verdik. Bu heyetin eline; heyeti âliyenize arz ve tasvibine iktiran ettikten sonra bir talimatı esasiye vereceğiz. Bu talimatı esasiye dairesinde hukukumuzu muhafaza edeceklerdir. Olabilir ki Heyeti muhtelif he yetimizi kabulde tereddüt gösterebilir. Fakat biz hakkımızda tatbik olunan haksızlığı müdafaa etmek ve hukuku meşruamızı Avrupa'ya ilân ve ispat etmek mecburiyetinde bulunduğumuzdan herhalde nereye kadar gitmek mümkünse oraya kadar heyetimizi göndereceğiz ve giden heyetin isimleri de şunlardır: **Bekir Sami Bey, Yusuf İzzet Paşa, Muhtar Bey, Cami Bey, Nafia Müsteşarı sabıkı Muhtar Bey, Muvaffak Bey, Adanalı Niyazi Bey,**

Düyunu Umumiye Müfettişi Rıza Bey, Münir Bey, İzmir Mebusu Mahmud Esat Bey.⁴²

c-Hasan Bey (Trabzon) — Adanalı Niyazi Bey Kilikya hakkında yegâne mütehasstır. Münir Bey burada çalışıyor.

ç-Ömer Lütfi Bey (Nafia Vekili) (Amasya) — Efendim evvelâ İstanbul'dan gelen açık telgrafi, ondan sonra sıra ile olan muhaberatı arz edeceğim. Bu telgraf şifre olarak alındı. Tarihi: 29 Kânunusani 1337'dir. (Mezkûr telgrafi aynen okudu) Buna karşı efendim, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından bu telgrafa cevap olarak yazıldı. (30 Kânunusani 1337 tarihli cevabî telgraf okundu) Paşa Hazretleri muhaberatı Heyeti Vekilenize tevdi eyledikten sonra Fevzi Paşa namına şu yazıldı. (30 Kânunusani 1337 tarihli yazılan telgrafnameyi okudu) Bu arada efendiler İzzet Paşa Hazretleri de ve sırf kendi arzulan ile şu telgrafi yazdılar, (izzet Paşanın 30 Kânunusani 1337 tarihli telgrafnamesini okundu) İzzet Paşa tamamıyla serbestii tamme dâhilinde yazmışlardır. Buna aldıkları cevabı okuyorum. (31 Kânunusani 1337 tarihli telgrafnameyi okudu) Heyeti Vekile Riyasetine gelen telgrafi arz ediyorum. (Fevzi Paşa Hazretlerine gelen telgraf okudu) Bundan sonra bu geliyor efendim. (Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine hitaben yazılan 2 Şubat tarihli-telgrafi okudu) Sonra bir noktayı daha arz edeyim. Geçenki yılın telgrafta İstanbul'da verilecek tahsisat meselesi derc edilmiş. Rüfekayı muhtereme arasında bazıları bunlar yazılmasa iyi olurdu, buyurdular. Bunlar resen yazılmış değildir, esasen. (Para verilmediğinden vesairenden bahsi ile. O müracaattan dolayıdır ki. Paşa Hazretleri belki izahat verirler.⁴³

d-Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendim, Meclisin Reisi sıfatıyla maruzatta bulunuyorum. Ömer Lütfi Bey cereyan eden muhaberatı aynen arz etti. Binaenaleyh bendeniz Reis Beyin teklifine karşı icrası lâzım gelen karar hakkında noktai nazar beyan etmeleri

⁴²T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 366-367

¹⁸-T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 367

⁴²-T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 366

⁴³- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 367

tafaftarı değilim. Vehbi Bey, hazır buraya gelmişken bir meseleyi de izah edeyim. Bu Neşet Beyden bahis olunuyor. Gönderdiğiniz mektupta deniliyor. Malumu liniz Amerika gazetecileri on, on bir sual sormuşlardı. Onların cevapları manzuru liniz oldu. Hemen aynı esasatı ihtiva etmek üzere bizim Hariciye Vekletimizce yapılan ufak bir beyannamemiz vardır ki bunun vesaiti muhtelifle ile biz her tarafa gndermişiz. Bir de Neşet Bey vasıtasıyla İstanbul'a gönderdik. Neşet Bey bunu Tevfik Paşaya vermiş. Noktai nazarı, gayeleri, prensipleri vardı.

Sonra bu tahkikat meselesine gelince: İstanbul'daki heyetten Ziya Paşa, hariciyede bulunan Safa Bey, Mustafa Arif Bey sureti mahremanede bana müracaat etmişlerdir. Diyorlardı ki: İzzet Paşa ve rüfekasının menafii millet muktezasından olduğu anlaşıldı. Ancak biz de sizinle hemfikiriz. Ne yolda hareket edilmek lâzım geleceğine dair talimat veriniz. Bu meyanda diyorlardı ki kuvvei maliyemizin sıfır olması yüzünden ve bilhassa İstanbul'da beş para kalmadığından biz bunun için İngilizlere müracaat ettik. Bunun için de bize para vermek istiyorlarsa da buna mukabil gayri kabili kabul şerait dermeyan etmişlerdir. Binaenaleyh buna karşı ne dersiniz? Gayri kabili kabul şerait dairesinde İngilizlerden para alarak idare edelim mi? İdamei hkmet mi edelim, yoksa ne yapalım, diyorlardı. İşte biz o suale cevaben dedik ki; korkmayınız, kuvvei maliyemiz sizi de idare etmeye kâfidir. Böyle bir muamele cereyan etmiş, detla bize sual edilmiş. Geçen gün bazı arkadaşlar istizah ederken nasılsa gaffletle bunu söylemedim. Belki de aleni celsede izahı iyi olmayacaktı. O zevatla ayrıca bazı mühim münasebatımız devam etmektedir.⁴⁴

e-mer Ltfi Bey (Amasya) — Efendim He yeti Vekile Meclisin kararını almaksızın bir karar ittihaz etmemiştir.

f-Vehbi Bey (Karesi) — Efendim Cenabı Hakka çok şükür ki bugünü de gösterdi. Haritai lemden silinmek istenen bir milletin nihayet reyine müracaat ediliyor. Biz nasıl memleket içinde bin' müşkülât ile gayeyi anlatabildiysek, zannediyorum ki, hariçte bunun binde birini yapamadık. Bu da tabii etrafımız mahsur, vesaitimiz mefkut ve bundan dolayı yapamadık. Böyle bir fırsat ele geçtikten

⁴⁴ - T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 367

sonra ondan herhangi bir surette istifade ederek pek meşru, pek muhik bendenizin kanaatime göre, efkârı umumiyei cihanda neşir ve işaa edebilirsek efkârı umumiyei cihanda lehimize daha büyük tahavvüller husule getirmesi pek kati olan biz kâinata ilân ve işaa edebilirsek bizim için büyük muvaffakiyettir. Bunun için bin müşkülâtla Roma'ya bir adam gönderebildik. Şimdi bizim idamımıza karar vermiş olan merkez Londra'ya giden böyle bir heyet, oraya gidinceye kadar diğer bir merakizdeki efkârı umumiyei tenvir ederse biz bundan fevkalâde istifade ederiz.⁴⁵ Binaenaleyh bendeniz kendi kanaatime göre en son noktaya kadar bu heyetin gitmesine çalışmak iktiza eder. Farz edelim ki bizden heyet istememiş olsalardı ve İstanbul'dan yalnız bir ikinci heyet isteselerdi, hepimizin kalbinden geçen İstanbul'dan gidecek heyetin içerisinde Anadolu'nun metalibi milliye ve muhıkkasını terviç edecek adamların bulunmasını terviç ederdim. Mümkün olursa onları ederim. Bu gayet tabiidir. Şimdi İstanbul'da az çok hak ve hakikati tanımaya taraftar olan hükümet namıyla bir heyet var. Onların intihap edecekleri adamlar herhalde Ferit haininin gönderdiği Rıza Tevfik serserisi gibi olacak da değildir. Fakat Anadolu'nun vaziyetini de tamamen ihata etmiş olmayacaktır. Benim kanaatimce buraya gelen zevat dahi henüz vaziyete vakıf olamadılar.⁴⁶ Binaenaleyh, bittabi onlar, İngiliz süngüleri altında bugüne kadar geçirdikleri hadisatın tesiri tahtında- bulunacaklar ve belki de az bir şeyle kanaat edeceklerdir. Bittabi Anadolu'dan giden heyetin ilk ve son sözü; hududu millimiz dâhilinde istiklâli tanımımızı temin etmek ve memleketimizin meşgul aksamındaki düşmanların çıkmasından ibaret olacaktır. Fakat ta bir başa vurur gibi değil... Binaenaleyh bu heyetimiz şayet Antalya tarikiyle kabul edilmezse ki henüz ona dair Heyeti Vekilenin kati bir kanaatleri yoktur. Bendeniz öyle taraftar olurum. Şayet o teşebbüsü bir an evvel vakit geçirmeksizin bir an evvel yapmalı. Sırf biz orada propaganda vazifesi, yapmak, İstanbul heyetine müracaat etmek üzere gönderilmesine bendeniz taraftar oluyordum. Sırf propaganda yapmak. sırf o kaydı buradan dermeyeran ederek. Onda tebeddül yoktur. Kanaatimiz müspettir. Son demine, son akçasına, son neferine kadar buna çalışacaktır. Bendenizin kanaatim böyle.

⁴⁶- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 368

Yalnız gidecek heyete gelince; bilhassa İzmir, Saruhan, Aydın, Bursa, Karesi, Ayıntap gibi meşgul olan bu havalinin mebuslarından vaziyete vakıf, lisana aşına ve hukukumuz muhafaza edebilecek tabii hepimiz kendi kendimize ederiz - (arkadaşların gitmesinde fayda mülâhaza etmekteyim.) Bunlardan müşavir olarak, murahhas olarak değil memleketin vesaiki tarihiyesini toplamış insanlar olarak orada müdafaada bulunmalıdır. Neşriyatta bulunmak için Yalnız gidecek heyete gelince; bilhassa İzmir, Saruhan, Aydın, Bursa, Karesi, Ayıntap gibi meşgul olan bu havalinin mebuslarından vaziyete vakıf, lisana aşına ve hukukumuz muhafaza edebilecek - tabii hepimiz kendi kendimize ederiz - (arkadaşların gitmesinde fayda mülâhaza etmekteyim. Bunlardan müşavir olarak, murahhas olarak değil memleketin vesaiki tarihiyesini toplamış insanlar olarak orada müdafaatta bulunmalıdır. Neşriyatta bulunmak için gitmeli. Yani murahhas sıfatıyla değil. Bendeniz bu kanaatteyim. Herhalde murahhas olmak şart değil. Bendeniz bu kanattayım. Ve memleketimiz için pek çok fayda hâsıl olacağı⁴⁷ kaniim. Şuna da kaniim ki bize orada istediğinizi verdik, diyecekler. Bu İngilizlerin bir oyunundan ibarettir.

g-Hüsrev Bey (Trabzon) — Vaziyet hakkında basınızı ağrıtmak istemem yalnız Vehbi Bey arkadaşımızın buyurduğu gibi, mesele güneş gibi aşikârdır. Neyi temsil edeceğiz? İstanbul'dan bir heyet, buradan bir heyet. Bunun imkânı yoktur. Milletin yegâne mümessili burası olmasına nazaran, buradan gidecektir. Bu esastır, bu lâyezâldır. İstanbul diyor ki; siz gelmezseniz biz gideceğiz. Cehenneme kadar yolları var.

Şimdi bir de davetli, davetsiz meselesi var. Davet edilmezsek ne olur? İstanbul gitmiş onu düşünmüyoruz. O hatırıma bile gelmiyor. Böyle şey yok Onlar ister gitsin, ister gitmesin. Davet vaki olursa en kuvvetli bir şeydir ve inşallah olacaktır. Her vasıtaya müracaatla, bağırdıkça, neşrettikçe ve ordumuzu günden güne takviye ettikçe ve bugünden itibaren Ruslarla olan ittifakı tabiimizi ve muhadenetimizi her fırsattan bilistifade kuvvetlendirdikçe biz, gayemize vasıl olacağız. Fakat onlara bize cephane gönderin, filân gönderin diye anlatmak lâzımdır. Emin olunuz bizim menfaatimiz daima şarkladır. El ele verelim, yardımımızı azami dereceye getirelim. Emin olunuz

⁴⁷- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 368

arkadaşlar, bir ay sürmez. Ankara Büyük Millet Meclisi resmî bir hitap karşısında bulunur. Buna imanım vardır. Onun için ben davetsiz gitmek taraftarı değilim. Ben Paris'e gitmek taraftarı değilim. Gidilirse doğru Malatya'ya. Hiç şüphe etmeyiniz ben İngilizleri gayet iyi bilirim. Fakat davetli gidersek o zaman alınımız açık gideriz. İşte Meclis var, uğraşalım. Bu bitti. Heyeti Vekile bize on kişinin ismini sayıyor. Bunda beş adet Büyük Millet Meclisi azası var, altısı hariçtir. Bu milleti temsil edecek ancak Büyük Millet Meclisi azası olacağı için behemehâl bunların Meclis âzası olması lâzımdır. Binaenaleyh geri kalan altı arkadaş ihtimalci mütehasstır. Onların bize lüzumu yoktur. Bizim göndermeye mecbur olacağımız murahhaslarımız vardır. Şimdi isim söylemeyeceğim. Bence murahhaslar şu kıratda olmalıdır. Azim ve imanı millî ile kalbi çarpmalı, bu kadar kâfi. Yete ki Müslüman olsun, Türk ve bu davanın en kavi taraftarı olsun. Onun içindir ki gidecek murahhaslarımızı da bu şekil ve mahiyette adamlar olarak intihap edeceğiz.⁴⁸

Vehbi Bey gayet kıymetli bir şey söylediler. Dediler ki memleketi meşgule mebuslarından gönderelim. Hakikaten siyasi mahiyeti pek büyüktür. Meşgul memlekette birer kişi gönderilecek olursa çok güzel olur.

ğ-Abidin Bey (Rize) — Şimdi arkadaşlar, bendeniz de aynı Vehbi Bey gibi Cenabı Hakka çok şükür ve hamt ederim ki millet artık soruluyor ve sorulacaktır. Fakat sormak ve sordurmak istemeyenler zannetmesin ki, o İstanbul'dakilerdir. Onlar istemiyor ve istemeyeceklerdir. Malûmu âliniz kendilerini daima meşru göstermek ve aldıkları tahsisatı bu suretle yutmak. Ha; ilerde, yani onların dedikleri, düne kadar dedikleri Kemalistler karşılına çıktıklarında ne dediler: Çıkar o paraları ben alacağım. Çünkü bunu ben alacağım. Çünkü bir celsede söylemiştir. O para ya benden, ya ondan istirdat edilmelidir ve bu millet yapacaktır bunu.

Gelelim propaganda için Hüsrev Beyin dediğine. Buna tamamıyla kaniim. Propagandayı istedikleri ka dar yapsınlar... Gelelim İngiliz politikasına. Onu da size söyleyeyim ha; ... Dedim arkadaşlar, bu bir İngiliz entrikasıdır. Yani oradaki arkadaşları Malta'da özledinizse buyurabilirsiniz.

⁴⁸- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 368

Sonra gelelim Paşa Hazretlerine. Tabip bu İstanbul'un fikridir. Osmanlı murahhasları ile Büyük Millet Meclisi murahhasları, deniyor. Osmanlı murahhası İstanbul'da kimdir ve kim olabilir? Büyük Millet Meclisinin murahhaslarıdır. Türk Büyük Millet Meclisinin Hükümeti vasıtasıyla ve buradaki heyeti âliyenin tensip edeceği murahhaslardan başka kimse Türkü ve tslâmı temsil edemez ve edemeyecektir. Arkadaşlar görüyoruz ki ve mubahı oluyoruz ki, tâ Hindistan'dan ve Cava'dan, Türkistan'dan, her yerden katiyen başka bir nama gelmiyor bir şey... Doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine geliyor. Biz verelim onlara... Beni çıldırtmayın yahu. Geçen gün Bekir Sami Bey burada adamakıllı müdafaa ediyordu. Herhalde gidecek, gidecek... Katiyen gitmeyeceğiz. Ne vakit ki bana doğrudan doğruya müracaat eder ve hatta gel diye yalvarır, seninle görüşeceğim der, o vakit giderim. Artık İslâm hâkimdir. Arkadaşlar, korkmayınız arkadaşlar, mert olun arkadaşlar, buraya idam için geldik, kurtulursak kârdır. Kurtulursak istiklâli millimizle beraber kurtulacağız. Vallah billâh. Biz büyük muvaffakiyetler temin ettikçe bütün dünyanın Hıristiyanları tekâpu edecek ve diyecek ki; aman siz bilirsiniz arkadaşlar, Almanlar tarafından bile deniliyordu ki, onlar da bile bu kanaat hâsıl olmuştu ki; salibin girdiği yere, hilâl girmez... Bir yerde harp ettik bendeniz de bulundum; iki yüz tane maktulünü gördüm. Binaenaleyh Cenabı Hak bize öyle muvaffakiyet gösterecektir ki hilâlin girdiği yere salıp girmeyecektir.

Antalya tarihiyle gitmek katiyen muvafık değil. Onlar güya sarfı mesai etmişler de hali hazır zamana göre tebdil etmişler, bu da yalan; hem de büyük yalan. Onlar sarfı mesai etmemişler. Biz merdane sarfı mesai ettik ve Ordumuz İnönü'de burunlarını kır diktan sonra bu yalvarma vaki olmuştur. Arkadaşlar Cenabı Hakka çok şükrederim ki ben de oldukça başka bir fikir takip ediyorum. Ben bütün mevcudiyetimle, oradaki ordunun muvaffakiyetini ben gittim, gördüm. Yunan ordularını. Biz geldikten sonra hemen gayri kabili hareket olduğu görülmüştür. Onu yine İnönü yapmıştır. Haddi ise bir daha gelsin görsün Bir daha yine görüşürüz. Arkadaşlar, bilhassa Reis Paşadan istirham ederim. Demek ki; sadrazam yoktur ve sen sadrazam değilsin, demeli. Fakat böyle iki heyet gönderirsek, kafese girersek ve sonra getiremezsek ne olacak? Vicdanınız elbette takdir eder. Binaenaleyh Ferit Beye de atıyorum bir taş. Hani bazı kere kürsüye çıkıyor. Babıâli ve Yavuz Selim ve Kanunî Sultan Süleyman... Verin

zehir gibi cevap verin. Buradaki sadakat kime aittir. Oradaki sadrazama... Oradaki sadrazama ait ise lanet olsun o sadakate. Yalnız Yunanlılar davayı kazanacakmış, tehdidini yapıyor. Dünyada bunlar kazanamayacaklar ve biz kazanacağız. Fakat sebat etmek, ısrar etmek ve onlara tenezzül etmemek lâzımdır. O şekilde olursa âdetla onlara tekâpu edeceğiz. Bu zillate katlanmamalıyız. İstanbul Hükümeti murahhasları gönderecekmiş... Hüsvrev Beyin dediğı gibi; cehennemın esfeli safilinine kadar göndersinler. İsterlerse aleyhimizde bulunsunlar. Çünkü lehimize çevrilmeye mecburdurlar. Rica ederim arkadaşlar Heyeti Vekile mi, Hariciye Nazım mı, kim okudu ise, o kâğıdı yırtсын, atсын.⁴⁹

h-Yahya Galip Bey (Kırşehir) — Efendiler, bendeniz murahhas gönderilip gönderilmemesine nakli kelâm etmezden evvel. İstanbul ile yapılan muhabere hakkında biraz söz söylemek istiyorum. İstanbul, evet Türklerin kadim payitahtıdır. Fakat Türklerin kadim payitahtında bulunan efendiler icrayı hükümet ediyoruz diye, Babîâli'de toplanan paşalar benim nazarımda hamiyeti kıt bir sürüden ibarettir. İstanbul, İngiliz süngüleriyle toplanı ile tehdit edildiğı bir sırada ağızlarını kapayan ve Meclisi Milliyi Kanunu Esasının her bir maddesine rağmen bilâ sebebo tatil eden efendiler, benim nazarımda insandan bile madut değildirler. Ama bunların içinde Padişah da vardı. Ne olursa olsun Meclisi Millî kuşat edildiğı sıralarda. Padişah olan Vahidettin Efendi ilk defa Meclisi Mebusana geldi. Benim kulağımdan o şada çıkmıyor. Dedi ki: Efendiler, bu sefer değil, tahta çıktıktan sonra; çıkmaz olaydı. Ben Kanunu Esasiye, millete sadakat edeceğim, siz de yemin ediniz. Hangi yemini tuttu; nazarı dikkatinizi celp ederim. Meclisi bilâ sebep tatil etti. Bugün İstanbul'da icrayı hükümet ediyorum diye kuruluyor. Mustafa Arif Bey vasıtasıyla Meclisi tatil etti. O günden itibaren milleti İngilizlere maskara edecek bir vaziyete getirdi. Hatta Anadolu'nun bir tarafında kaynayan hamiyet ufak bir heyet vücuda getirdi. Bu heyet çalıştı. Tekmil samimiyeti ile teknil insanlığı ile milletin amalinin yarasını bağlamaya çalıştı. O sırada milletin gözünü avutmak İçin Meclisi Mebusan tekrar içtimaa davet edildi. O Meclisi de efendiler ne suretle -tatil etti biliyorsunuz. Peki, bu zamanda bu efendiler İstanbul'da mevcut değil mi idi? O zaman neden müşterek davamız olmuyor da, neden bugün müşterek davamızı

⁴⁹- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 369

hal için beraber heyet gönderelim diyorlar. Beraber murahhas göndersek daha iyi olur, demek için Tevfik Paşası olsun, ama kim ne paşası olursa olsun milleti esarete sevk eden bir hükümet, başta Padişah olduğu halde, Sevr muahedesi gibi bir muahedeyi meydana getiren Padişahın, bir Hükümdarın milletle alâkası kalmamıştır. Lütfen biraz düşünmek lâzım gelir. Ben burada söylediğim zaman tahta vurmaya başladınız. Efrenc âdeti ile âdetlenmek bizim için muzırdır. Mademki ben burada her sözü söyleyebilirim, lâfı da kesebilirim. Niçin kesmeyeyim? Kanunu Esasiyi parça parça ediyorlar. Bunun için galeyan etmek lâzım gelir. Lâkin bir nizamnamei dâhilinin bir maddesine dokunduğu vakit nedir bu feveran? Rica ederim bir kere İstanbul milletin bir ferdinin kalbinden çıkmaz. Fakat yalnız İstanbul, o bizim kadim payitahtımız olan İstanbul... İnşallah bu Meclisi Âli bir gün gidecek, İstanbul'da yine vazifesini ifa edecektir. Fakat rica ederim İstanbul'daki paşalardan, Padişaktan katiyen sarfinazar etmek lâzımdır.

İkinci derecede gelelim murahhaslar gönderilip gönderilmeme meselesine ne Fransızlardan perva eder, ne Almanı tanırız. Biz yine murahhaslarımızı gönderebiliriz. İngiliz zanneder misiniz bu muazzam milletin gönderdiği murahhasları alıp da Mafta'ya götürecek. Elhainü hâifün. Müslümanlar ne İngiliz'den; ne Fransa'dan ne de Almanya'dan korkmazlar. İyi düşünmek lâzım. Fakat murahhas olarak kimi göndermek lâzım gelir. Öyle bilmem Muhtar Bey, bilmem ne bey olmaz. Amma demiryolları müdürü imiş ne olursa olsun... Benimle beraber davayı millide bulunmadıktan sonra... Kimi münasip görürseniz onu intihap edersiniz. Benim hükümetten rica edeceğim; göndereceği murahhaslar, kâtipler, müşavirler hepsi Meclisi Millî azasından bulunmalı veyahut bizimle beraber davaya atılmış imanı kavi, dini kavi. Vicdanı kavi, adamlardan olmalıdır.

Diplomatlara gelince; efendiler bizde diplomatlık yoktur. Körün değneği gibi gösterdiğim Reşit Paşadan başka bize menfaatimize ufak hizmet etmiş diplomatı bana gösterirseniz anlarız.

Benim anladığım malûmdur. Misakı millî dâhilindeki hududumuzu her ne olursa olsun bunun bir karış yerini veremeyiz. Bundan fedakârlığımız yoktur. Onun için İngiliz canileri meseleyi hissetmişlerdir. İngiliz canileri o kadar korkacak değildir. Bunu da arz derim ve sözüm de bundan ibarettir. Gidecek murahhaslar mutlak Meclisi Millî azasından olmalı.

Bizimle beraber kanaat sahibi olmalı.⁵⁰

ı-Mazhar Müfit Bey (Hakkâri) — Efendim, kendisine Sadrazam unvanını veren Tevfik Paşanın, keşke, cevaplarına vâkıf olsaydım. Celse hafidir, kulak asmalı biraz. Zira Tevfik Paşa denilince, bu saldide zatı vâkıfı umur zannederdim. Bu adam o kadar gafilmiş ki henüz daha Anadolu'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti olduğuna bile vâkıf değil. Bu adam o kadar gafilmiş ki; hâlâ Anadolu'da istiklâlini muhafaza için kırılmaz bir Azmi imanla mücehhez Büyük Millet Meclisi olduğuna bile vâkıf değil. O kadar gafil ki zavallı, İstanbul Hükümeti namı ile bir hükümeti milletin tanımadığına bile vâkıf değildir. Ve sonra kalkıyor bize Kanunu Esasiden bahsediyor ve bu halin devamı nüfusu İslâm'ın azalmasını mucip olurmuş. Yani Yunan hücumu ile bizi tehdit etmek istiyor. Yunanlılar hücum edecek diyor. Rumlar Londra'ya doluyormuş. Bize diyor ki; geliniz, ben Sadrazamım, burada bir hükümet var, bize tabi olun, gidelim. Gafletin bu derecesine ne söylesek teessüf için de bir kelime bulamıyorum. Yalnız bu kadar gafil olan bir adama farzımuhal olarak, biz arkadaş da terfîk etsek netice hiçtir. Binaenaleyh bendenizce ve bütün arkadaşlarımca iki hükümet yoktur. İstanbul hükümeti yoktur bizim nazarımızda.⁵¹Nasıl oldu bilmem, Vehbi Bey arkadaşımız bu kadar Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile uğraşmış ve dedi ki; İstanbul Hükümetine yalnız propaganda için gönderelim tabirini bu Mecliste bu kürsüde kullanmak istemem.

i-Vehbî Bey (Karesi) — Dikkat buyurmamışsınız...

Mazhar Müfit Bey (Devamla) — Demek oluyor ki arkadaşlar İstanbul hükümeti yoktur. Bir kere olamaz ki. Tevfik Paşa kabinesini, bilelim. Reddettik kanunumuzla... Yoktur bu hükümet. Hükümet olmayınca İstanbul'a niçin murahhas göndereceğiz? Hükümet buradadır. Buradan murahhas gider. Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin gösterdikleri murahhasları gönderemeyiz. İstanbul hükümeti yoktur ki buradan murahhas gönderelim. İkinci meseleye, murahhas meselesine gelince, bundan evvel Yahya Galip Beyefendi biraderimiz gayet mühim bir noktadan bahsetti. Padişah meselesi

⁵⁰- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 370

⁵¹- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 370

zamanı geldiğinde münakaşaya değer. Bugün Padişah'ta yoktur. Zira ehli İslâm'ın hamisi olmayan bir zat Padişah olamaz.⁵²

Emin BEY (Erzincan) — Demek ki vakti gelmiş...

Mazhar Müfit Bey (Devamla) — Saniyen; İngiliz papazı olan Papas Foro'yu karşısına alıp da. Daha var söyleyeceğim, sırası var. İnşallah söyleriz. Hoca efendilerle oturduğumuz zaman hepsini söyleriz. Murahhas meselesine maatteessüf çok müteessif oldum. Bize listeyi okuduklarına çok müteessif oldum. Bunların içinde öyleleri var ki mebusan basıldığı ve biz buraya kaçtığımız zaman bu adam bu davayı meşruai milliyeye iştirak etmemiştir. Nasıl olur da bu adamı bizim namımıza göndeririz. Fen adamı imiş, yerin dibine batsın. Memleketin istiklâli gayesini takip etmeyen adam yerin dibine batsın. Bu Muhtar Beye bence hususi davetler vuku bulmuştur. Gelmemiştir. Bilmem daha birtakım zevat var. Bunlar bu t tın heyetin içinde imiş. Sonra Düyunu Umumiye Müfettişi Ziya Bey ne münasebetle murahhas oluyor? Bilmem birtakım meziyeti olabilmemiş. Anlamıyorum, bu münasebetle Muhtar Beyi arz ettim. Bendenizin de bir prensibim vardır ki demin arkadaşlar buyurdular; murahhas olarak buradan propagandacı gitsin. Nasıl olursa olsun davayı millî ile kalbi meşbu, imanı mükemmel bir zat olmalıdır. Azmi mükemmel zevat ararız. Kimseye itimadım yok, ancak bu Meclise itimadım var. Murahhas gidecek adam ancak bu Meclisten olmalıdır.

Burada bizim aylardan beri takip ettiğimiz davadan bihaber adam fen adamı imiş. Gidemez efendim. Sonra da Hüsrev Beyefendi buyurdular ki müşavir olursa zarar yoktur. Çok mühimdir efendiler, ne demek. Murahhas mevaddı mühimmede kiminle istişare edecek? Elbette müşaviri ile. Ne demek müşavirin ehemmiyeti yok? Belki öyle demler olur ki müşavir bir nazırın bütün fikrini imale eder, çevirir.⁵³

Hüsrev Bey (Trabzon) — Maksadım bu değildi yanlış anlaşılmış...

⁵²- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 371

⁵³- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 371

Mazhar Müfit Bey (Devamla) — Müşavir fen adamıdır. Bunu anlamayız, seçemeyiz, bilmeyiz, Heyeti Vekile bilir ve seçer. Şu halde müşavirleri de dışarıdan kabul etmiyorum. Murahhas olsun, müşavir olsun mutlaka Heyeti Âliyenizden olacak. Çünkü Heyeti Âliyenizin azmü imanı gibi sarsılmaz azmü imanlı hariçten adam arayıp, tahkikatta bulunmak zaittir. Fakat yine söylerim. O Muhtar Beyin listeye ithal edilmesine teessüf ederim.

Ömer Lütfi Bey (Amasya) — Efendim okunan listede kimlerin isimleri var bilmiyorum.

Mazhar Müfit Bey (Hakkâri) — Hakkınız var. Bilmediğiniz için diyoruz.

Hüsrev Bey (Trabzon) — Yani veçhe tayin ederiz.

j-Ömer Lütfi Bey (Devamla) — Zaten... Murahhasların Meclisin içinden olmasını kabul etmiştir. Mazhar Müfit Bey ve Yahya Galip Beyin bahis buyurdıkları Muhtar Bey meselesini bendeniz zatı âlilerine arz edeyim. Bundan beş ay evvel, hatta altı ay evvel Muhtar Beyi çağırdım. Budur mesele. (EvvAce söylerleydi tabii böyle olmazdı sesleri) Bu mektubuma cevap alamadım. Ben de sılaya gittim. Müsaade buyurun bir kere cebimde mektubu vardır. Bu adamdan bendeniz bilâhare mektup aldım. Bendeniz hususî mektupla buraya çağırıştım. Bu mektubumda; Antalya, Konya şimendiferine bir kumpanya teşekkül edecek. Müdafaadan mahrum mu bırakırsınız? ⁵⁴

Tünal Hilmi Bey (Bolu) — Sakit olalım...

k-Ömer Lütfi Bey (Devamla) — Sana, diyor, cevap yazdım, geleceğimi yazdım. Fakat bendeniz onun mektubunu almadım. Filan zaman bana mektup yazmıştın, sana cevap yazdım, diyor. Cevap olmadığı için tekrar mektup yazmaya mecbur oldum. Biz bu adamı buraya davet ettik. Erzurum, Erzincan şimendiferinin başına koymak için. Mektubumu mütekait Bahri Beyle göndermiştim. Bu adam buraya tekrar dönmedi. Şimdi değil bir ay evvel, bendeniz Vekil olduğumun beşinci günü idi. Sonra mesele İm şele gelince

⁵⁴ -T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 371

şimendifercilik noktai nazarından memlekette mütehasşıs lâzımdı. Dört gün sonra yine kendisinden cevap aldım. Yakında İnebolu'ya geleceğim, diyor. Telgraf da cebimde duruyor. Meclisi Âliniz bir mütehasşıs bulur.

I-Mazhar Müfit Bey (Hakkâri) —. Efendim, Muhtar Beyefendiye ateş aldığı zaman bendeniz tesadüf ettim. Müracaat ettim. Aranıldı bulunamadı. (Müşavir sıfatıyladır, murahhaslığı filan yoktur sesleri)

m-Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Bendenizin maruzatım; şimendiferci Muhtar Bey buraya gelmeyi arzu mu etmiyor, esbabı nedir? Bunu anlamak istiyorum.

n -Ömer Lütfi Bey (Amasya) — Bendenize de kaçacağım yolu irae et, dedi. Dördüncü günü Ferit Paşaya iltihak etti. Bana kalırsa filan gitsin, falan gitmesin; o bahsi bırakalım da murahhas göndermeli mi, göndermemeli mi? Bu vadide müzakere cereyan etsin.

o-Hacı Mustafa Efendi (Ankara) — Reis Bey; usulü müzakere hakkında bir kelime arz edeyim Meclis Azasıyım, liste de elimde yok. Girecek olanların kimler olduğu anlaşıldıktan sonra, tahakkuk ettikten sonra filân adam gitsin, filân gitmesin diyelim...⁵⁵

ö-Basri Bey (Karesi) — Efendiler; Londra'ya murahhas izamı muvafık olup olmadığı hakkında beyanatta bulunuldu. Vakıa ben de eminim ki İngilizlerin dolambaçlı bir surette bize vaki olan teklifi yalancı bir şeydir. Esasen İngilizler Anadolu Hükümeti Milliyesini elbette hazmedecek bir millet değildir. Bunları icbar eden hadisat Anadolu'da gördükleri imanı millîdir. Bu imanı millînin daha meşkûr ve feyizli fiiliyatı tezahür ettikçe daima kuvvet karşısında serfûru eden İngilizlerin bize daha ricatkâr ve daha açık bir çehre ile müracaat edecekleri memuldur. Yalnız efendiler; davayı millîmizi sonuna erdirmek için yalnız maddî kuvvetle çalışmak kâfi değildir. Bilhassa geçenlerde Reis Paşa Hazretlerinin buyurdıkları veçhile, milletlere karşı gayei millîmiz hakkında; gayei mukaddesimiz hakkında lâzım gelen propagandayı yapmak üzere onların müsaade edeceği veya

⁵⁵ -T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 372

etmeyeceği her delikten sokularak istifade etmemiz lâzımdır, kanaatindeyim. İstanbul'la Ankara Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti arasındaki vaziyet maalesef Anzavur gibi birçok hainlerin harekâtı leimanesine meydan açmıştır. Yani İstanbul bu gibi erazili Anadolu ya sokmuş ve bu erazil vasıtasıyla Anadolu da birçok kanlar akıtmıştır. Benim kanaatime göre Türkiye dâhilinde bulunan bütün millet istiklâline âşıktır. Yalnız biz burada murahhas göndermekten sarfinazar ettiğimiz surette Ankara Büyük Millet Meclisinin hâlâ kan akıtmaktan vazgeçmediği gibi bir husus bazı rezillere propaganda zemini olabilir. Hatta efendiler mümkün olsa gayemiz hakkında daha uzak sahalara propaganda yapabilesek. Asıl komitecilik odur ki her vasıtanın istifade ile her kuvveti kendi lehimize imaleye çalışmaktır. Meşru olan davamızı maddî kuvvetimizle kazanmaya çalışacağız. Fakat diğer taraftan da fikrî bir surette bütün milletlerin efkârı umumiyesine hitap edeceğiz. Bu fırsat bu hitap için, bu propaganda için gayet iyi bir fırsattır. Hüsrev Beyefendi cephelelerinden de murahhas gönderirsek murahhasların adedi çoğalır buyurdular. Hatırı âlilerindedir ki Alman sulhu için yüz altmış kadar adam göndermişlerdir. Matbaasıyla, vesaiti ile fen adamları ile beraber göndermişlerdir. Bunun için miktarın azlığı bizim aleyhimizde değil, lehimizdedir. Kaldı ki Sevr muahedeyi rezilesinde memleketlerinin hayat ve istiklâli mevzubahis olan mebuslardan bazı zevatın hiç olmazsa murahhaslar refakatinde gönderilmesi lâzımdır. Cephelere ait tarihî, ilmî, ihsan birçok malûmata sahip bulunan zevattan istifade edilmek noktai nazarından çok faydaya muciptir.

Temsil meselesinden bahsedildi. Efendiler bu mesele hakikatin temsil meselesidir. Bu gayrı münkirdir. Yani buradan gidecek zevat herhalde sağlam imanlı, midesi değil, dimağı ve ruhu Anadolu hareketi milliyesini tamamen hazmetmiş adamların gitmesi, davamızın kazanılması namına elzemdir. Yalnız bu temsil hakkını tamamıyla muhafaza etmekle beraber, temsil edecek zevat refakatinde şeytan adamların da gitmesi lâzımdır. Şeytandan maksadım cin fikirli adamların gitmesi lâzımdır. Bütün vesaiti ilmiyemizle çalışmamız lâzımdır. İhtisastan elbette vareste olamayız. İhtisas davanın kazanılması için şarttır. Hele efendiler birçok davalar vardır ki bu davalar sırf çene kuvvetiyle kazanılmıştır. Yalnız efendiler istirham ediyoruz ki Meclisi temsil edecek murahhaslar arasında verilecek zevat vaktiyle «Mandacılığa» çalışmış adamlar bulunmasın. Artık gözümüz yıldı. Tamamıyla Türk ve Müslüman olan ve efkârı

siyasiyesini evvelce aykırı yollara tevcih etmemiş bulunan zevat gitmelidir.⁵⁶

İstanbul ile yapılan muhaberata gelince; hakikaten buradan söz söyleyen muhterem rüfekamızın be yan buyurdıkları veçhile, İstanbul henüz o köhne kafasını maatteessüf değiştirmemiştir. Hâlâ o üslûp, o zihniyet, o kafa... Bu pek tabiidir efendiler. İhlâl ile azmi millî ile ruban alâkadar olmayan adamlar, bu azmi millînin elbette manasını idrak edemezler. Bu bir ruh meselesidir. Esasen bizim henüz namları etrafında bir hissi hürmet beslemek istediğimiz bu zevat vakti zamanında bizim önümüze düşerler, meskenetle yaşayışa razı olmazlardı. Fakat efendiler, bunlarda acaba hiç mi vicdan kalmadı, hiç mi iman yoktur? Bendeniz, Müslümanlık ve Türklükten sarfı nazar ediyorum. İnsanlık namına, beşeriyet namına olsun bunlara Meclisi Âli kararı ile ve Meclisi Âli lisaniyle son bir şey yazılırsa hiç olmazsa bunların zaten tecrübe ettiğimiz ruhları üzerinde daha katî bir tecrübe yapmış oluruz. Meselâ diyelim ki: Bizim Ankara'da icrayı hükümet etmemiz, Ankara'da toplanmamız İstanbul hükümetini ve heyetini istihlâf için değil. Yani İstanbul'da öteden beri mevcut olagelmekte olan hükümetin mirasına konmak değildir. Bizi buraya toplayan saik en ziyade Avrupa âlemi taassubunun üzerimize çöktürdüğü haricî felâketler, musibetlerdir ve biz en ziyade Misakı Millî hududu dâhilinde bulunan memleketlerimizi muhafaza etmek, haricî tehlikeyi defetmek için vicdanınıza, imanınıza müracaat ediyoruz. Bizim için asl olan bu haricî tehlikeyi refetmek, istiklâlimize malik olmaktır. Binaenaleyh esas umde budur. Sizin vicdanınıza, imanınıza müracaat ediyoruz. Üssülesas olan bu tehlikei hariciye karşısında hâlâ eski kafadan fedakârlık yapmamak ihanettir. Eğer efendiler, siz yine eski, köhne siyaseti takip etmek istemezseniz tehlikei dâhiliye bir aile kavgasından ibarettir. Ayrıldıktan sonra Allah belanızı versin. Bununla beraber efendiler, haricî mesele bir umdei esasiye olmasına nazaran göndereceğimiz murahhaslar ihzar için geceyi gündüze katarak ilmî tetkikat yapmamız lâzımdır. Biz de en ziyade nazarlarımızı harice atfedelim ve haricin milletlerini de davayı millîmizin muhik ve meşru olduğu hakkında iknaa çalışmak için gayet ciddî tetkikatta bulunalım. Bunda bizim için, bizim istiklâlimizin temini için fayda çıkarsa lebiha. Fakat fayda çıkmayacak olursa ki ben buna kaniim, hiç olmazsa efendiler bunlara biraz Türk aşısı

⁵⁶- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 372

aşılalım. Binaenaleyh maruzatım bundan ibarettir. Bu suretle hattihareketi bendeniz teklif ediyorum.⁵⁷

p-Emir Paşa (Sivas) — Basri Beye bir şey soracağım. Bu murahhasların Meclisten gitmesini tercih etmesine nazaran Türk Müslüman olsun. Rica ederim, gürültü etmeyiniz. (Çok hakları var Paşa Hazretlerinin) İzah edeceğim. Efendiler, benim Meclisi muhteremimde ara sıra naçizane dermeyan ettiğim sağır mütalâa içinde işitenlerce malûm olduğu üzere bu bir kanaati vicdaniyedir. Kavmiyet taraftarı değilim, bunu bütün arkadaşlarım da bilir. Bilhassa bu zamanda koyuca bir İslamcıyım. Çünkü bu bir İslâm işidir. Türk ve Müslüman denilmesi öteden beri Türkün de Müslüman muradifi olarak istimal edilmesinden münbaistir.⁵⁸

r-Sırrı Bey (İzmit) — Müsaadenizle bir kelime ilâve edeyim. Kavmiyetin düşünüldüğüne şu dâldir ki gidecek murahhaslar olsaydı almazdı. Efendiler ben Türk derken hiçbir kavmiyet gözümün önüne getirmedim.

Reis — Celseyi teneffüs için tatil ediyorum.

s-Reis — Celse küşat edildi. Londra Konferansına gidecek murahhas heyeti hakkındaki müzakerata devam ediyoruz. Söz alan zevat pek çoktur. Bunun için söz alan rüfekadan münekkâh söylemelerini rica edeceğim

Söz Vehbi Efendi Hazretlerindir.⁵⁹

ş-Vehbi Efendi (Konya) — Ben siyasete oka dar vakıf değilim. Fakat evvel beevvel buranın İstanbul'a, İstanbul'un buraya tarafeynin yekdiğerine atfı cürüm edişi bence ufacak bir çekişten ibarettir. Bunun herhalde millet hakkında ikisinin arasını bulmak J lâzımdır. Sonra İstanbullular şöyle fena, biz böyle iyi, filân. Bu sözlerin hiçbir faydası yok. İstanbul'luların ahvali de malûm, buranın ahvali de malûm. Hepsi bizce de malûm olmuştur. Bundan böyle insanların başlamış oldukları bir işten maksat onun görülmesidir. Amma o işi gören adam kim olursa olsun. Matlup husule gelsin de kimin eliyle

⁵⁷ - T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 373

⁵⁸ - T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 373

⁵⁹ - T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 373

olursa olsun. Yeter ki maksat hâsıl olsun. İstanbul esasen Sevr muahedesini kabul etti. Şu halde İstanbul'un tekrar imzaya davet edilmesi, herhalde buranın göstermiş olduğu salâbet ve azim ve metaneti sayesinde. Bununla beraber neden evvelki muahedeyi imza eden bir heyetten murahhas talep ediyorlar da bizden etmiyorlar? Çünkü evvelki muahedeyi imza edenler, onlar tarafına daha mütemayıl ve onların işine daha elverişlidir. Bizi davet etmiyorlar. Şimdi davet etmeyince beyefendiler Türkçede bir darbimesel vardır, davetsiz yere börekçi ile çörekçi gider derler. Davetsiz gitmek teseülden başka bir şey değildir. Bu, milletin azmi metanetini ispat edecek davetsiz gitmek. Çünkü bizi istemeyerek biz yola çıktık, nereye gidiyorsunuz; Londra'ya. Bizi isteyen yok amma... Bazı rüfeka diyorlar ki orada propaganda yaparız. Hayır efendiler. Tan gazetesi bir makaleyi beş yüz, sekiz yüz liraya yazar. Hayır, parasız yazmaz. Bir makale beş yüz, altı yüz liraya yazar, bunu ben bilirim. Şu halde efendiler, buradan bizim bir kaç kişi gidip de orada propaganda yapacağız diye Tan gazetesinin kapılarında bir makale ile şunu bize yazıver diye dolaşması muvafık değildir. Oraya gidecek efendilerin marifetiyle buradan Hükümetimiz Hariciye vasıtasıyla Tan gazetesine veyahut Taymis'e velhâsıl münasip olan bir yere hukukumuzun müdafaası hususunda makaleler yazdırmak, herhalde bizim oraya davetsiz adam göndermemizden daha hayırlı olur, zannediyorum. Binaenaleyh davet olunmadığı için ben buradan murahhas gitmesi taraftarı değilim. Şayet gidecekse bir kere listede esamisi görülen beyefendilerden Bekir Sami Beyefendinin gitmesine razı değilim. Niçin efendiler, dün Rusya Bolşevik Hükümetinde murahhas olarak bulunup buradan Londra'ya gitmesi her türlü mahzurdan salim değildir: Binaenaleyh Bekir Sami Beyin gitmesine ben şahsım namına katiyen razı değilim.⁶⁰

Sonra beyefendiler, bir taraftan İstanbul'u son derece zemmediyoruz. Diğer taraftan İstanbul'a murahhas göndermek üzere arzı ihtiyaç ediyoruz. Eğer Muhtar Bey, Muvaffak Bey kadar şu Meclisimizin içinde adam bulamıyorsak bırakıp gidelim. Bununla beraber efendiler, rüfekadan bazıları Almanların matbaalarıyla ve bütün teferruat ile bilmem yüz şu kadar kişiden ibaret olarak konferansa gittiklerinden bahsettiler. Bizden de fazla olsun beis yoktur, demek istedi. Efendiler, her nerede çokluk var, orada fenalık

⁶⁰- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 374

vardır. Her nerede çokluk var, orada münazaa vardır. Binaenaleyh adanı olsun, adamını bulalım. Çokluk olmaktan fayda çıkmaz. Eğer çokluk fayda ise, Almanlar taş ile kovalanıp geri gelmezlerdi. Onun için rica ederim, böyle on- on beş kişinin bize lüzumu yoktur ve davet olunmayınca gitmemelidir. Ben eminim ki biz davet olunacağız. Sabre delim, sebat edelim. İngiliz, İstanbul vasıtasıyla sakal altı yaptı. Ağır olalım. Ben Ümit ederim ki, biz davet olunacağız. Hariciye vasıtasıyla makaleler filân yazılsın. Davetsiz olarak şayet gidilmek lâzım gelirse. Meclisin içinden ve üç efendi, üç de kâtip kâfidir. Rica ederim. Ben öyle diyorum, Meclis dört yapar, beş yapar, ben öyle diyorum. Hulâsa, herhalde mesaili hariciyeyi mesaili dâhiliye üzerine takdim ve tercih etmek bizim için lâzımdır. Hariçte mesele varken, dâhilde mesuliyet size aitti, bize aitti, şöyle olursa böyle olurdu. Bence bunlar manasızdır.⁶¹

t-Sırrı Bey (İzmit) — Bütün beyanatıma esas teşkil edecek üç, dört satırı aynen okumak istiyorum. Tevfik Paşadan Meclis Reisimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine yazılan telgraf namen in şu fıkra sini aynen okuyorum: Hükümeti seniye ye gönderilecek davet Mustafa Kemal Paşanın yahut Ankara'ca mezuniyeti lâzimeyi haiz murahhasların Osmanlı heyeti murahhasası meyanında bulunmakla meşruttur. Bu cümleyi haiz olduğu ehemmiyetle noktası noktasına dimağımıza hak ettikten sonra tahliline başlayalım. Şu sarahat gösteriyor ki Londra'ya gidecek heyeti murahhasanın kabul olunabilmek hassası ya şahsen Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından intihap edilmek, ya Ankara Hükümeti tarafından gönderilmek suretiyle mukayyettir. Şayet biz buradan bu sıfatla bir heyet göndermeyecek olursak, cümle nin mefhumu mütehalifi ile gönderilecek bir heyetin hiçbir mahiyeti siyasiyesi olmayacaktır ve onlara hiçbir kıymet izafe etmeyecektir ve hiç şüphe etmem şarta muallak olarak davet vuku bulduğu için, şart olmayınca meşrut da olmaz. Binaenaleyh, İstanbul'un göndereceği heyeti murahhasada konferans huzuruna çıkamaz. Anlaşıyor ki meselede asl olan biziz, İstanbul fer i kalıyor. Yalnız henüz bizi bir hükümeti muntazama halinde resmen tanımadıkları için doğrudan doğruya bize müracaat etmeyi azametlerine sığdıramıyorlar ve böyle hiyel ve desais tarihlerini ihtiyar ediyorlar. Yoksa asıl maksatları, bizim salâhiyettar

⁶¹- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 374

olan murahhaslarımızla karşılaşmaktır. Bu vaziyete binaenki çok Ümit ediyorum. En basit fikirlerde mütebeyyin olan şu hakikat İstanbul zimamdarlarına herkesten evvel anlatılır. Menafii mülk ve millet namına bize ittiba edilsin. Maalesef bu hasisayı İstanbul gösteremedi. Hatta o kadar nankörcesine harekette bulundu ki Londra'ya davetimizi icap eden hadisat ve ahvalin esbap ve avamilini tadat ederken bizim azmü celâdetimizi milletin metanetini ve Allanın inayetini ve ordunun celâdetini hiç tezkâra bile lüzum görmediler. Siyasiyatın sathî kavaidi güya bu neticeyi ortaya koymuş. Ben şu tarzdaki işarete hiçbir zaman bir Müslüman yakışacak surette hazmedemem. Bizim temsil ettiğimiz milleti ihmal etmek istiyorlar. Onlar kendilerini sahibi nüfuz ve söz söylemeye kadir ve salâhiyettar addediyorlar. Biz onların şu tarzdaki şu ihmalleriyle beraber vaki olan teklifini kabul etmemiz gayri kabildir. Fakat herhalde onların evsafını ve neticenin vahametini anlatmak suretiyle ittibalarını temin etmekte de fayda görüyorum. Bizim tarafımızdan intihap edilmiş olan heyeti murahhasa iptidadaki sureti işara nazaran kimin tarafından gönderildiğini görmek isteyeceklerdir. Büyük Millet Meclisinin tasdikini ve altında Mustafa Kemal Paşanın imzasını görmedikçe zerre kadar kıymeti olmayacaktır. Binaenaleyh bizim murahhaslarımız kendisini tamamen davet edilmiş gibi telâkki ederek konferans huzuruna girdikleri zaman nimel matlup kabul edeceklerdir. Onun için İstanbul hükümeti bu ciheti meskût geçerek, kendi taraflarından vaki olnamış gibi davranarak kendi tarafından intihap edilmiş adamları ve ona da kendi Hariciye Nazın itimatnamesini verirse zaten Londra'da bizim murahhaslarımızla birleşerek heyete iştirak ettikleri zaman, .hiç zannetmem ki, itimatnameniz altında filân filân bir tarafı reddetmiş ve bir tarafı kabul etmiş bulunsunlar.⁶²

Hilafı intizar olarak konferans bir zemini itiraz bulmak için bütün murahhaslarımıza; sizin itimatnameniz hukuku düvel tarifatına mutabık değildir denecek olursa, o zaman, kendi muvafakatlerini, kendi işarlarını gösterir ve deriz ki, İstanbul'dan tasdik edilmiş bir itimatname ile değil, Mustafa Kemal Paşadan veya Millet Meclisince musaddak itimatname ile gelmemizi talep ettiniz. Kabul veya ret elinizdedir. Bize yazdığınız telgrafnameyi senet ittihaz ederek geldik. Ret veya kabulü sizin elinizdedir. Bu suretle gidecek murahhaslarımızın herhalde kabul olunacağına kaniim. Heyeti

⁶²- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 375

murahhasa şu suretle kararlaştırıldıktan sonra kimlerden olması lâzım geldiği bahsine gelince: Arkadaşlarım bu heyeti murahhasanın tamamıyla temsil mahiyetini muhafaza etmesi için heyeti muhteremeden gitmesi mütalâasında bulundular. Mutlaka heyeti murahhasamız kendi aramızdan, kendi arkadaşlarımızdan olmalıdır. Bundaki mahiyeti siyasiyenin yüksekliğini söylemek için kelime bulmaktan acizim. Fa kat sizler elbette bunu takdir buyurursunuz. İntihap edeceğimiz zevatın şahsiyetlerini iyice tetkik etmemiz lâzımdır. Bilirsiniz ki bir mahalle gönderilecek sefir veya siyasî bir memurun şahsiyeti siyasiyesinin icrayı vazifeye memur olduğu hükümet üzerinde pek büyük tesiri vardır. Bir sefir veyahut murahhasın mahiyeti siyasiyesi, mesleği, düşüncesinin büyük tesirati vardır. Herhalde Avrupa'daki zevatın itimadına mazhar olmuş zevattan olursa zannederim maksadımıza daha ziyade yaklaşmış oluruz. Merhamet buyurun; kendi aramızdan olmasını esas olarak söyledim. Bendeniz zannederim ki bu kaydı kabul ettiğimiz zaman kendi aramızdan hakikaten Avrupa'ca tanınmış, mesleki siyasisi belli adamlar vardır. İsimlerini Avrupa'nın zimamdarlarına öğretmiş zevat vardır içimizde; elhamdülillah ondan da fakir değiliz. İçimizde bu gibi zevat vardır. Niçin kendilerinden istifade etmeyelim? Eğer bu gibi zevattan mahrum bulunsak naçar o vakit ikinci derecedeki evsafa mütehalli zevata müracaat ederiz. İstedığımız evsafı âliye ile mütehalli zevat vardır. Niçin o zevattan istifade etmeyelim? Mesele menfaati milliye meselesidir. Bu nokta yi ihmal vazifemizi biraz küçük görmek demek olur. Şayet heyeti murahhasaya şu gördüğüm cereyan haricinde Meclisten gayri zevatın da ilâvesi Meclisi Âlice karargir olursa, o vakit irae edeceğim isimler ve şahsiyetler vardır. Heyeti murahhasaya herhalde istişare heyeti terfik edilmesi lâzımdır.⁶³

o-Ahmet Ferit Bey (Maliye Vekili) (İstanbul) — Sırrı Bey, biraz müsaade buyurur musunuz? Diğerleri buyurduğunuz zevat kimlerdir?

Sırrı Bey (Devamla) — Buradaki maksadım başkadır. İstişare heyeti olmak üzere intihap ve heyete terfik edeceğimiz zevattır. Onun için şimdiye kadar Avrupa'da bulunmuş, muhitin icabetinden tamamen istifade etmiş ve az çok menafii milliyeye hizmet etmiş pek çok zevat vardır. Pek çok erbabı hamiyet vardır. Meselâ Ahmet Rıza

⁶³- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 375

Bey, meselâ Ahmet Cevdet Bey, Mısır'lıdır diyerek kabul olunmayan Fuai Selim Bey gibi. Siz onun ismini bile duymadınız. Mustafa Bey rica ederim, sükût ediniz... Belki bu tadad ettiğim şahsiyetler heyeti muhteremenin fikrine tevafuk etmez. Fakat herhalde efendiler, biliniz ki bugün Avrupa'da gâyei milliye'nin ne olduğunu takdir etmiş ve bizim gayemiz için çalışan zevatı hamiyetmendan vardır ve bunlara muhtacız. Çünkü bunlar müddeti medideden beri orada bulurmuş, her şeyi öğrenmişlerdir. Bizler bir şey bilmiyoruz. Yalnız gazetelerin münderecatına münhasırdır. Şimdi benim kanaatime göre gayet mühim bir noktaya geldim, lütfen dinleyiniz... Meclisimizin istinatgâhı olan Millet ve Ordu, hiç şüphemiz yoktur ki, âlemi İslâm'ın tâbii ruyudur. Âlemi İslâm, âdetâ gözünü esirger gibi, bizim üzerimizdedir ve bizim mukadderatımızla alâkalanıyor. Bizim, güldüğümüz zaman gülüyor, bizim ağladığımız zaman ağlıyor. İngilizlerin, İtalyanların, Fransızların bize fazlaca kıymet izafe etmelerine sebep, ledelhace âlemi İslâm'a alemdarlık edebilmek hassasına malikiyetimizdendir. Bu itibarla âlemi İslâmi daha ziyade ehemmiyete lâıyk bir mevkide bulunduğumuzu anlatmak için burada teşebbüsümüz esnasında âlemi İslâm'ın bizimle fazla meşgul olmasını icap ettirecek bir tedbirde bulunmamız lâzımdır. O da gidecek istişare heyetine ulemadan bir veya iki zatın ilavesidir. Keşke lisan bilseler de murahhas heyetine girseler. Fakat istişare heyetinde bir zatın bulunması, emin olunuz efendiler, âlemi İslâmi bizimle alâkalandırmaya o kadar esbap hâsıl edecektir ki gayri kabili tariftir.⁶⁴

Maruzatım gerek kabul edilsin, gerek reddedilsin. Buna da takaddüm edecek diğer bir bahse temas edeceğim. O noktaya rücu ediyorum. Şimdiye kadar İstanbul'la olan muhaberatımız ya Reisimizle veyahut Heyeti İcraiye tarafından yapılıyor. Bizim kabul ettiğimiz Teşkilâtı Esasiye Kanunu mucibince hangi dimağlara karşı? O dimağlar ki, öğle güneşi doğduğu halde onlar sabah oldu zannederler. Onlara anlayacakları bir surette, azimkâr bir lisanla kendi kanaatimizi izah ederek, kati kararımızı söylemek için Meclisi Âlinin şu cereyanı bir kere daha tadat ederek, bunu size tahmil ediyoruz diyerek, Meclisi Âlinin mühim ve nafiz bir surette ittihaz edeceği kararı kendilerine tebliğ edilmelidir. Sözüm bundan ibarettir.

⁶⁴- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 376

ö-Salih Efendi (Erzurum) — Efendim, deminden beri vuku bulan beyanat konferansa murahhas gönderelim mi, göndermeyelim mi, giderse kabul edilir mi, edilmez mi mevzuu üzerinde toplanmaktadır. Hepimiz biliyor ki dava bizim başımızda dönüyor. Davetli veya davetsiz bil mecburiye bir kaç adam göndermekle mükellefiz ve mecburuz. Gidecek adamlar hiç olmazsa cereyan edecek müzakeratı bize haber verir. Şu kanaatteyim ki herhalde İstanbul bir heyet gönderecek, biz de bir heyet göndeririz. Efkârı umumiye İstanbul'un göndereceği kalıyor heyeti göndermekte intihap salâhiyeti. Talimat vereceğiz. Amma göndereceğimiz zevata salâhiyeti kâmile vereceğiz. O adamlar bizimle her an muhabere yapacaklar mı, yapmayacaklar mı? Mademki talimatname ile hareket edecekler, icap eden hususu soracaklar, Meclisi Âliden. Muhterem zevatı ve iktidarına güvendiğimiz Meclisten zevatı, hariçten diğer zevatı gönderirseniz propaganda meselesi değildir. Gidersek ne olur? Kulübü beşer tabağa yeni dökülmüş bir muhallebiye benzer. Herhangi bir kuş bu muhallebinin üzerine konarsa bir iz bırakır. Bizim heyetimiz gider, oraya bir söz söylerse elbette bir tesir yapar. Propaganda meselesini bütün unutuyoruz Fayda temin edemeyeceğiz. Fakat dünya yalnız söz ile yapılacaktır. Yalnız iyi adam bulalım, yani tam dolaba koyacak adamlar kimlerse bulalım, gönderelim.⁶⁵

Avni Bey (Saruhan) — Bilâ davet göndereceğimiz bu adamlara ne suretle talimat vereceğiz, söyler misiniz?

Salih Efendi (Devamla) — Malûmu âlileri, dolapçılıkta bazı şeyler, vardır. Bütün işimi yumruğumla yapacağım dersek olmaz. Bazen kafasını eğmek, bazen eğer boşaltmak.

Avni Bey (Saruhan) — İstanbul bir heyet gönderecek. Onun talimatı ayrı, bizim talimatımız ayrı olacak.

Salih Efendi (Devamla) — Telif edecek, telif edecek. Efendim Avrupa'nın efkârı umumiyesi bir hükümdarın katiiyen kabul etmeyecektir. Senin göndereceğin murahhası çalıştıracaktır. Dünya,

⁶⁵- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 376

kâinat hükümdarlıktan, filân çoktan uzaklaşmıştır. Efkârı umumiyei size, onu da Allaha havale.⁶⁶

Reis — Buyurunuz Hamdi Namık Bey.

p-Hamdi Namık Bey (İzmit) — Muhterem arkadaşlar, en mühim tarihi yaşadığımız şu dakikada memleketin hayatına taallûk eden bir meselede hislerimize ve heyecanlarımıza kapılmayarak kemali sükûnetle tetkik ve muhakeme edelim. Benden izce, konferansa iştirak etmek lâzım mıdır, değil midir, konferansa iştirak etmek, murahas göndermek bizim için ne derece hayırlı olacağını şimdiden tayin etmek; bu, keramete tabidir. Bunu ancak bize hadisat ispat edecektir. Fakat konferansa iştirak lâzım geleceği kanaatindeyim. Çünkü efendiler, konferansa iştirak etmediğiniz dakikada haricen ve dâhilen aleyhimizde yapacakları ifsadat ve tezvirat gayet çok olur. Diyecekler ki, bu adamlar harpçi, cidalcıdır. Sulh ve mesalemet istemiyorlar. Davet ettiğimiz halde konferansa iştirak etmiyorlar. Bazı arkadaşlar buyurdular ki bizi esasen konferansa davet etmediler, neden dolayı iştirak edelim? Bendeniz böyle zannetmiyorum ve Sırrı Beyefendi biraderimiz bunu pek güzel izah ettiler. Bilâkis bizi davet ediyorlar. Bu konferansa bizi davet etmeleri meselesini bendeniz İngiliz siyasetinin bir ricatı, sükûtu olmak' üzere kaydediyorum. Çünkü eğer öyle olsaydı Anadolu Hükümetinin göndereceği murahaslar mevcut olmak şartıyla murahaslarınızı gönderiniz diye yazmazdı. Binaenaleyh murahaslarımızı göndermek bizim için ve memleket için nâfidir, kanaatindeyim. Köhne Babîâlî zihniyetiyle hareket eden İstanbul hükümetine gelince; bunlar yazdıkları telgraflarından anlaşıldığına nazaran gerek Mustafa Kemal Paşa gerek Fevzi Paşa. Burada milleti temsil eden büyük bir Millet Meclisi vardır. Onun namına idarei umur eden bir Heyeti Vekile mevcuttur. Daima kendi namı âlilerine izafetle hitap ediyorlar.⁶⁷

Demek oluyor ki Meclisin de meşruiyetine kail ve kani değillerdir ve bizi tanımak istemiyorlarsa, siyasette hissiyat ile değil, menfaat ile mukabele etmek lâzım geldiğine göre, gerek Sırrı Bey biraderimizin buyurdukları gibi murahaslarımızı intihap ederek bir defa daha diyelim ki biz murahaslarımızı intihap ettik ve zaten sizin

⁶⁶- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 376

⁶⁷- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 377

murahhaslarınızın kabulü bizim murahhasların kabulü ile mümkündür. Binaenaleyh gönderdiğiniz murahhaslara şu talimatı verin. Amali milliyemizin. müddeiyatı muhikkamızın neden ibaret olduğunu yazdık ve size de tebliğ ediyoruz.

Yani bizim heyete terfîk edeceğiniz zevat memleketin hukuk ve menafiini ancak bu nikatı nazardan müdafaa etmelerini tebliğ ediniz. Aksi takdirde siz Kanunu Esasiyi payimal, amal milliye ve menafii hakikiyei memleketi ayaklar altına alan hainlersiniz, diyelim ve binaenaleyh sizi hıyaneti vataniye ile itham ediyoruz ve bu tarihî bir vesika olarak kalacaktır. Dâhile karşı yarın diyecekler ki; biz bunlardan murahhas istedik, göndermediler. Hayır, göndereceğiz efendiler. Fakat onlara diyeceğiz ki, Anadolu halkını temsil eden siz değil, biziz. Binaenaleyh Anadolu halkının istediği amal ve metalip şunlardır. Siz de bu daire dâhilinde müdafaa etmeyi tebliğ ediniz. Aksi takdirde hain sizsiniz.⁶⁸

Sonra efendiler, heyeti murahhasayı intihap etmek meselesi. Bendeniz de arkadaşlar gibi murahhasların içimizden intihabı taraftarıyım. Bunlara terfîk edilecek tercümanların, müsteşarların hariçten olmasında bir beis yoktur. Fakat şüphesiz o zevatın hamiyeti vataniyelerini tetkik etmek lâzımdır. Fakat bu intihabı yalnız Heyeti Vekilenin duşu tahammülüne tahmil etmek doğru değildir. Eğer münasip ise, Heyeti Celileniz muvafık görürlerse her şubeden ikişer aza He yeti Vekile ile istişare etsinler ve onlara terfîk edilecek murahhasları tayin ve tespit etsinler. Yalnız şunu da söylemeyi kendim için bir vecibei hamiyet addediyorum. Bunlar meyanında her nasılsa ithal edilmiş olan Muhtar Bey İzmir'de gayri Müslimlerin ateşin bir muhibbi olmak sıfatıyla vatanperver bir Müslüman tarafından alenen dayak yemiş bir adamdır. Binaenaleyh bunun heyeti murahhasa meyanında gitmesine razı değilim. Efendim Muhtar Bey mütefennin olabilir. Muhtar Bey değeni olabilir. Fakat bu adamın gitmesi doğru değildir.⁶⁹

Reis — Söz Safa Beyindir.

r-Safa Bey (Adana) — Arkadaşlar; şimdiye kadar beş on arkadaşımız mevzuu müzakeratı teşkil eder. Mesele hakkında beyanı

⁶⁸- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 377

⁶⁹- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 377

fikretliler. Bunların içerisinde yalnız Konya Mebusu Vehbi Efendi Hazretleri davet edilmeden gitmekte fayda olduğunu söylediler. Hakikaten Meclis kendisine davet vuku bulmadan Avrupa'ya bir heyet göndermeyi, hatta münakaşa etmesini bendeniz doğru bulmuyorum. Hatta Meclisi Âliniz Avrupa'nın daveti karşısında bile bulunsaydı, yine gitmek için uzun uzadıya düşünecek idi. Adana'nız, Ayıntab'ınız, İzmir'iniz işgal altında bulunurken zannederim ki Avrupa'nın davetine icabet doğru değildir. Evet, doğrudan doğruya Avrupa'ya o vakit -bir sözümüz vardı. Memleketimizi tarumar ettiniz, sonra bizi davet ettiniz. Hâlbuki bugün biz böyle bir davet karşısında bile bulunmuyoruz. Onun için Avrupa'ya heyet gönderilmesi gayet tehlikelidir Bir kere biliyoruz ki, biz şimdiye kadar Avrupa'nın taarruzu ve hücumu karşısında mukavemet ettik. Avrupa'nın sulha yanaşması herhalde bizim mukavemetimizi bildiği içindir. Bizi cebren ve silâh kuvvetiyle ezmek mümkün olmadığını anladığı içindir ki Avrupa'yı muahedeyi tadile icbar ediyor. Londra konferansında mutalebemizin kabul edileceğine ihtimal veremiyorum. Şimdi Avrupa filhakika bize karşı bir parça mülayim bulunuyor. Bir parça eski hücum niyetleri sarsılmış bulunuyor. Bunu yapan bizim mukavemetlerimizdir. Avrupa bugün diyor ki, evet Türklerin birçok güzel yerleri elinden gitti.⁷⁰ Fakat Türkler mücadele edecektir, müdafaa edecektir. Hatta biz oraya kuvvet göndersek, hatta beş on şehirlerini de alsak, Türkler yine kalkacaklar, müdafaa edeceklerdir. Eğer biz on seneyi göze almış isek o zaman Türkler gene mukavemet edeceklerdir. Çünkü Türkler buna karar vermişlerdir, kanaati Avrupa'da caridir. Avrupa'da uyanan kanaati yeniden canlandırmış olalım. Şimdiye kadar mukavemet eden Türkler davet edilmeden murahhaslarını göndermiş, sulh arıyorlar diye diğer birtakım ihtiraslar ve istihalar karşısında bulunmayalım. Binaenaleyh herhalde davet vuku bulmadan Avrupa'ya heyet göndermeyi tehlikeli görüyorum. Şimdi biz şunu bilelim ki; bu davayı mutlak bemutlak silâhımızla temin edeceğiz. Bizim metalibi milliyemizin tamamıyla tanınması için Yunan'ın İzmir'den atılması lâzımdır. Fransız'ın Adana'dan atılması lâzımdır. Bunu yaptığımız gün açık bir alınla Avrupa'nın karşısına çıkarız. Onun için Avrupa'ya bir heyet gönderelim mi, göndermeyelim mi diye bunun münakaşasını yapmaktansa gerek Erkânı Harbiyemiz, gerek heyeti âliyeniz ordunuzu azamî mesai ile

⁷⁰- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 377

muazzam bir ordu haline getirelim ve bu yolda bütün mesaiyi sarf edelim. İki ay sonra, üç ay sonra Avrupa ayağınıza gelsin ve zelilâne bir surette başını eğsin. Avrupa zelilâne köpekler gibi ayağımızın altında kalacaktır.⁷¹

Reis — Buyurun Paşa Hazretleri.

ş-Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Mevzuubahis olan mesele pek çok mühimdir. Pek çok şâyânı arzudur kî bütün arkadaşlar hatta hislerini dermeyan etsinler, Heyeti Vekile tamamen müteyakkız bir halde vazifesini ifaya devam etsin. Hatta bunun için yarın ve yarın gece de çalışabiliriz. Şimdi ittihazı muvafık olacak bir iki kararı halletmek istiyorum.

Evvelâ; birçok rüfekanın dediği gibi, İstanbul'a karşı son/bir teklifi katî olmak üzere Heyeti ÂliyenizİN kararı alınıp tebliğ olunursa çok muvafık olur. Eğer bunu tahtı karara alırsak Divanı Riyasetçe Heyeti âliyeniz lisanıyla yazılması icap eden şeyler yarın devam edecek olan celsede okunur. (Muvafık sesleri) Bir bunu teklif edeceğim... İkincisi; Heyeti muharrasayı davet aldıktan sonra göndermek veya göndermemek meselesi... Yalnız her ihtimale karşı elimizde bir heyeti murahhasa bulunsun. Heyeti murahhasayı intihap etmek ve izam etmek hakkı zannederim ki Heyeti Vekileye aittir. Yalnız biz Heyeti Vekilenin bu noktadaki mesaisini teshil edebiliriz. Bütün rüfeka, Divanı Riyaset vasıtasıyla ne gibi evsafı haiz zevatı istiyorlarsa onları Riyasete bildirirler ve Divanı Riyaset, Heyeti Vekilemiz de tenvir edilir. Bu suretle gerek murahhaslar ve gerek o murahhasları takviye edecek istişare heyeti daha isabetle tayin edilebilir ve zaten tayin edilecek olan heyeti murahhasa memuriyet kabul etmezden evvel ikinci defa huzuru âlinizden geçmiş olacaktır. Binaenaleyh şimdilik iki şey teklif ediyorum. **Birincisi**; İstanbul'a bir teklifi katide bulunmak. Bunu tahtı karara almak lâzımdır. **İkincisi**; heyeti murahhasa için Divanı Riyasete müracaat etmektir. Hatta bu meselede efendim kendine güvenenler bizzat kendilerini dahi takdim etmelidirler. Ben daha iyi yapabilirim demelidirler.⁷²

Reis — Celseyi tatil ediyorum.

⁷¹- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 378

⁷²- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 378

2-1.Londra Konferansı Görüşmeleri Sırasında Verilen Takrirler

a-Riyaseti Celileye

«Cihan titrer sebatı payı erbabı metanetten» fehvasınca drahtı azmi mekânımızın ilk semeresi olan şu konferans meselei mühimmesinde bizim arzuyu millimiz dairesinde Tevfik Paşa ile mutabık kalabileceğimizi pekte ümit edemiyorum.

31 Mart hadisesinde hissiyatı vataniyesinin derecesini izhar eylemiş olan müşarünileyhin Padişahın tesiri altında yaşadığını ve serbest olmadığını zannetmek istiyorum.

Düşmanlarımızın Londra'ya murahhas izamı için yine İstanbul'a müracaat etmelerine bakılırsa sureti resmîyede bizi hâlâ tanımaktan tecahül eyledikleri tezahür ediyor.

Sevr cinayet namesi ile bizi kökümüzden kal ve mahve karar vermiş olan ve doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi Hükümetine müracaat edecekleri yerde İstanbul Hükümetine müracaatla bizi resmen tanımadıklarını işrab eden düşmanlarımıza karşı bizim bilâdavet Londra konferansına murahhas göndermemiz acaba kendi kendimize gelin güveyi olmak kabilinden gayri mantıki bir hareket olmaz mı?

Ya bizim göndereceğimiz heyeti murahhasayı kabul etmezlerse; işte işin burası son derece muhtacı mülâhaza ve şayanı teemmül bir haysiyet ve izzeti nefis meselesidir.

Bir de Londra konferansında yalnız Türk ve Yunan murahhasları bulundurulmasına bakılırsa tadilâtın yalnız bizimle Yunan Hükümeti arasındaki mesaile hasredileceği istidlal olunuyor.

Acaba biz yalnız Yunan meselesine müteallik tadilâta mazhar edilmekle maruz bırakıldığımız lâbüt lâyuhsa felâketlerden tahlisi giriban etmiş olacağımız?

Binaenaleyh, düşmanlarımız tarafından hükümeti millimize doğrudan doğruya müracaat edilmedikçe murahhas izamında gayet mütebassır ve müteenni davranmak lâzım gelecek kanaatini izharla beraber Hükümeti Milliyemizin de şeref ve haysiyet dairesinde yapılacak herhangi bir sulh için müheyyayı müzakere olduğuna dair Tan, Taymis gibi gazetelere telgrafla beyanatta bulunmasının faydadan hali kalmayacağını zannederim.

Efendiler; düşmanlarımızın en anut, en mütekebbir, en zalim, en cebbârı olan İngiltere'nin mütarekeyi müteakip en güzide münevveramınızı caniler gibi yakalayıp Malta zindanında hapis eylemesi ve elan o siyaseti takip etmesi bize ziri hâkimiyetine girmiş zebun bir millet nazarıyla baktığını ispat etmiyor mu? Müşarünileyhim masumane İngiliz zindanlarında inlerken biz bir milleti mahkeme sıfatıyla mı konferansta ispatı vücut eyleyeceğiz? Efendiler; biz bu sulh konferansına iştirak eylemek için Malta'da mahpus olanlarımızın serbestiyeti ve mevcudiyetimize hâteme çeken Sevr ahitnamesinin serapa tetkiki ve şeref, haysiyetimize muvafık bir sulh ve müsalemetin kabulüne amade bulunduğumuz şartları ile müzakereye girişmeye hazır ve müheyya olduğumuzu bilâ ifatei vakit hemen şimdiden izhar etmeli ve düşmanlarımızla doğrudan doğruya muhabereye girişerek konferansa muayyen bir plân ve ümit var bir vaziyetle gitmeliyiz ve zannederim ki bu da düşmanlarımızın Dersaadet'deki mümessilleri delâleti ile her dakika mümkündür. Binaenaleyh kanaati âcizanemin hulâsası düşmanlarımızın resmen bizi tanıyıp tanımadıklarının tayinine değin hiçbir teşebbüsten geri durmamakla beraber intizar vaziyetinde bulunmaktadır.⁷³

4 Şubat 1337

Kütahya Mebusu Cemil

b-Riyaseti Celileye

Londra'ya murahhas izamı meselesinin tayini esami ile reye konulmasını teklif ederiz.⁷⁴

4 Şubat 1337

Amasya: Mehmet Rakip; Denizli: Hasan; Aydın: Tahsi;
Ksayseri: Atıf; Isparta: Mehmet Nadir; Ayıntap: Hafız Şahin; Denizli:
Elhaç Hüsetin, Mazlum Baba; Sivas: Ziyaeddin; Kütahya: Cemil;
Tokat Mustafa; Yozgat: Bahri; Yozgat: Rıza; Yozgat: Ahmet;
Saruhan: Ömer Lütfi; Konya: Hacı Bekir

⁷³- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 379

⁷⁴- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 379

c-Riyaseti Celileye

Mesele layık olduğu bir surette inkişaf etmiştir. Murahhas gönderilip gönderilmemesi tayin edilmek üzere müzakeratın kifayetini teklif eylerim.⁷⁵

4 Şubat 1337

Kırşehir

Mebusu Yahya Galip

d-Riyaseti Celileye

Mademki Büyük Millet Meclisi Hükümetini düveli muhtelif tanımlıyor. Doğrudan doğruya konferansa murahhas gönderilmek faydasızdır, belki bazı mahzur da vardır. İstanbul ile bizim bu meselede gayemizin, ittihadı bilmuhabere kararlaştırılabilir ise murahhaslarımızın İstanbul murahhaslarına iltihakı münasiptir. Bu suretle müttehiden müdâfaada bulunurlar. Bu suret mümkün olamazsa İstanbul'u tanımadığımızdan ve davet olunmadığımızdan bahisle konferansa müracaatla iktifa etmek mecburiyetindeyiz. Yalnız propaganda için muazzam bir heyet izamına hacet olmayıp bu heyetin masrafı ile propaganda yaptırılması münasip olacağı itikadındayım.⁷⁶

Şubat 1337

Karahisarı Şarki Mebusu Mustafa

2-2.Londra Konferansına gidecek Sulh Heyeti Murahhasası hakkında Heyeti Vekile tezkeresi.

a-Reis — Efendim; mevzu üzerinde müzakerata başlıyoruz. Evvelâ, Heyeti Vekile tezkeresi okunacaktır. (Heyeti Vekile tezkeresi okundu)

Reis — Söz Hüsrev Beyin. Buyurun efendim

b-Hüsrev Bey (Trabzon) — Efendim, Heyeti Vekilenin berayı tasdik huzuru Celilelerine arz ettiği esami meyanında kendimi işittim. Heyeti Vekiledeki arkadaşlarımın hakkımda gösterdiği teveccühe teşekkür ederim. Yalnız dünkü müzakeratta Meclisi Âlide iki fikir

⁷⁵- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 379

⁷⁶- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 379

tebellür etmiş idi. Birisi gidecek heyetin ismini, sulh heyeti murahhasası demek, diğeri bazı mahzuru siyasîyi düşünerek, ismini heyeti siyasiye demek ve fakat icap ederse orada Heyeti Murahhasa haline inkılâp ettirmektir. Tabii heyetin ekseriyeti azimesi murahhas gönderilmesini kabul etti. Tabii bu hak Meclisi Âlinindir. Yalnız bendenizin düşündüğüm heyeti siyasiye taraftarı olan bendenizin gönderilmesi caiz mi, değil mi? Bunun takdirini Heyeti Kirama bırakıyorum.⁷⁷

ç-Fevzi Paşa (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Kozan) — Efendim, dün arzettiğim veçhile gönderilecek heyet, konferansa iştirak etmek üzere gönderiliyor. Ancak bunların kabul olunup olunmayacakları henüz malûm değildir. Bunun şimdilik bir heyeti siyasiye, sonradan heyeti murahhasa göndermek meselesini mevzu bahsetmek doğru değildir. Kabul olunmazsa heyeti siyasiye olur.

ç-Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Efendiler, yalnız bir şey arz edeceğim. Bir kere Hükümet bize bir kaç namzet gösteriyor. Yahut bu işe bir takım zevatı memur etmiş, mezuniyet istiyor. Dün akşam müzakerenin sonuna doğru arz etmiştim ki. Hükümetimiz icra hususunda salâhiyeti vasia ve kâmileyi haiz olduğuna dair bir sarahat yoktur. Yani bundan mesul değildir. Bundan dolayı sulh muamelatı için gönderilecek heyetin doğrudan doğruya Meclisten intihabını arz etmiştim. Şimdi Hükümet bir liste veriyor ki, bazı arkadaşlarımızın Hüsrev Beyin de buyurduğu veçhile kanaatlerinin hilâfında olarak, kendilerini heyeti murahhasa meyanında gösteriyor. Gerek Mahmut Esat Bey; gerek Yunus Nadi Bey bunda mahzuru siyasî olduğunu dermeyeran ettikten sonra kanaatlerinin hilâfında olarak şimdi Hükümetin bunları namzet göstermesindeki manayı bendeniz anlayamadım.

Saniyen arz ettiğim veçhile mühim anlarda mühim vazifelere tayin olunacak arkadaşlarımızın «memurdur, mezuniyet veriniz» şekliyle «intihabediniz» şekli beyinde fark vardır. Meclisi Âlinin salâhiyeti; hayatî meselelerde murahhaslarını kendisi intihap edecektir.

Yine istirham ederim Hükümetten, yine elbirliğiyle kendi içimizden intihap edelim. Bunu intihap suretiyle yapalım, Meclis

⁷⁷- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 382

reyini izhar etsin. Çünkü mesul bir hükümet olsaydı derdim ki, evet mesuliyet kendilerine ait olduğundan göndermeleri doğrudur. Fakat arz ettiğim veçhile, icradan hiçbir veçhile mesul olmayan Heyeti İcraiye'nin murahhasları intihaba salâhiyetleri yoktur.⁷⁸

d-Fevzi Paşa (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Kozan) — Hüseyin Avni Bey biraderimiz iki şeyden bahis buyurdular. Siyasî heyet ve Heyeti Murahhasa meselesine demin cevap vermiştim. İkincisi intihap meselesi ki buna da dün akşam karar verilmişti. Biz isimleri arz edeceğiz, siz mezuniyetleri vereceksiniz. İstediginize mezuniyet verir istediğimize vermezsiniz. Bu suretle intihap edilmiş olur. Dün akşam namzetlerin Heyeti Vekilece intihap edilmesini bendeniz kendi içtihadıma göre kabul etmiştim. Yalnız şunu Heyeti Celilenizden rica etmiştim ki, Heyeti murahhasa meyanına dâhil olacak zevat meyanında konferansa iştirakte bir menfaat olmadığı kanaatinde olan zevatın âdemi intihabı meselesini mevzubahis etmiştim. Bendenizin bundan maksadım; konferansa iştirak etmek hususunda bir fayda olmadığı kanaatiyle ve o zaafî kanaat, zaafî itikatla gidecek arkadaşların vücudundan bir fayda ümit etmemdir. Yani kendi içtihadını izhar edecektir. Herkesin kanaati muhtemeldir. Ben kimsenin şahsına, fikrine, içtihadına taarruz etmiyorum. Fakat bendeniz zannediyorum ki bu fikirle gidecek arkadaşlarımız en son sözü en evvel söyleyecek ve her şeyi bitirecektir.⁷⁹

e-Nafiz Bey (Canik) — Efendim, arkadaşlarımızın hepsine yerden göğe kadar itimat ederiz. Londra konferansına iştirake taraftar olmayan kimseler bu işin içine esasen girmezler ve biz de intihap etmeyiz. Yalnız bir de Meclisin intihabı meselesi vardır ki bunu da bendeniz doğru görmüyorum. Malûmu âliniz bu başka meseleye benzemez. Lisan bilmek lâzımdır, mesaili siyasyede tecrübe olmalıdır. Ceffelkalem bir kaç kişi gönderirsek mağlup olduğumuzun neticesidir. Binaenaleyh hiç göndermemek daha iyidir. Hükümet ya doğrudan doğruya intihap etsin yahut iki misli namzet göstereyin. Arz ettiğim şeraiti, evsafı haiz olanlardan. Biz de onların içinden intihap

⁷⁸- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 382

⁷⁹- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 383

edelim. Yahut doğrudan doğruya intihap etsinler Meclis tasdik etsin. Bendenizin maruzatım bundan ibarettir.⁸⁰

f-Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendiler, Meclisi Âlinizi tenvir etmek için maruzatta bulu nacağım.

Bir kere heyeti siyasiye namı altında gidecek arkadaşların gitmemesi mütalâası dermeyer duyuruluyor. Dün dinlediğim münakaşanın neticesinde edindiğim kanaat şudur: Heyeti murahhasa namı altında değil, fakat heyeti siyasiye namı altında olmasını isteyen arkadaşların noktai nazarı, heyeti murahhasa namı altında giderse nevama Sevr muahedesini kabul etmiş gibi oluyoruz. Nevama müzakereye temas etmiş gibi oluyoruz diye bunu mahzurlu gördüklerinden buna heyeti murahhasa demeyelim, heyeti siyasiye diyelim demişlerdir. Düşünülürse efendiler, pek uzak olmakla beraber, hafif ve zımnî bir ihtimaldir. Fakat yine benim anladığıma göre oraya gidecek heyetin isminin heyeti murahhasa olması kendisine tevdi olunacak vazifenin icrasında etmeyecek herhalde oraya giden heyeti murahhasa, biz Sevr muahedesini esas itibariyle kabul ettik, müzakereye müheyyayız demeyecek, belki Heyeti Âliyenizin vereceği talimat dairesinde esası kabul ettirmeye uğraşacaktır. Yoksa Sevr muahedesini kabul için memur göndermiyoruz. İsim değişiyor demektir. Yani diğer arkadaşların tevcih ettiği isim ile Heyeti Umumiyenin kabul etmiş olduğu unvan arasında fark vardır. Bu unvanı tevcih etmekte Heyeti Âliyenizin de hakkı vardır. İhtimal ki bu hiçbir yere kabul olunmayacaktır. Bu kabulün temini için bu unvan bir etiketten ibarettir ve belki de bu maksatla heyeti murahhasa unvanını diğer arkadaşlarımız da tercih eder. Yani içtihatla mutabakat olduktan sonra.

İkincisi, rüfekamızdan bir veya bir kaç bir meselenin müzakeresinde mütalâalarını dermeyer edebilirler. Fakat bir kere ekseriyete iktiran ettikten sonra artık bu senin kararındır, bu benim karar imdir diye kararlar tefrik edilemez ve herkesin kendi kararına göre azayı birbirinden tefrik etmek doğru değildir. O kararı harfiyen tatbik etmek mecburiyetindeyiz. Yalnız burada yapılacak bir iş vardır ki, o da diğer zevatın bu davayı müdafaadaki kanaatleridir. Ben zannediyorum ki bütün arkadaşlarımızca da malûm olduğu üzere,

⁸⁰- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 383

burada isimleri geçen rüfeka bu davada hepimiz gibi metindir ve hepimiz gibi müdafaaya müstaittir.

İkinci meseleye gelince: Heyeti Murahhasa intihap etmek ve heyeti murahhasaya vazife vermek İcra Vekillerimizin vazifesi cümlesindendir. Nitekim bundan evvel Moskova konferansına da Heyeti Vekilemiz Heyeti Murahhasa gönderdi. Eğer bunu Heyeti Vekilenin elinden almak istersek, hakikaten bu husustaki mesuliyeti Heyeti Vekileden alırsak elimize, bu vazife ve salâhiyeti Heyeti Vekilenin elinden aldıktan sonra Londra'ya göndereceğiniz arkadaşların ifa edecekleri vazifeyi her gün biz mi ifa edeceğiz? Onun için bu hak Heyeti Vekilenindir. Onun da vazifesini takip etmesi lâzımdır. Bizim de bir şeye hakkımız vardır. Heyeti Vekilenin intihap edeceği murahhas ve müşavirler Heyeti Umumiyenin temayülfıtı neticesi olarak içimizden çıkacaktır. Bunlara mezuniyet vermekle o zevatın gitmesinde mahzur olup olmadığını itiraf etmiş ve tasdik etmiş oluyoruz. Yoksa Heyeti Vekilenin burada okuduğu isimler namzet değildir. Böyle usul ve teamülümüz yoktur. Heyeti Vekile bizden bu zevata mezuniyet istiyor, vazife verebilmek için. Bunu başka türlü telâkki etmek doğru değildir. Arkadaşımızın dediği gibi, bu heyet ve vazifeleri gayet mühimdir. Binaenaleyh fevkalâde olarak biz intihap edelim denebilir. Ancak, böyle fevkalâde bir karar almak müşküldür. Yalnız düşününüz ki on kişiden ibaret olan Heyeti Vekile isim aradığı vakit, bu vazifeyi tevcih edecek isim aradığı vakit bunda müşkülat çekmekte olduğunu görüyorum. Eğer Heyeti Âliyeniz bu intihabata karar verecek olursa iş daha ziyade teşevvüşe uğrayacak ve bunun içinden günlerce çıkılmayacaktır. Birebirimizi anlamadan, şahıslar üzerinde müdavelei efkâr yapmadan öyle intihaplar yapılabilir ki bu, maksatla hiç mütenasip olmayabilir. Onun için usul ve kaidemizden ayrılmayalım. Heyeti Vekilenin bizden istediği mezuniyeti verelim. Maksadın ne olduğunu da anladık. Heyeti Vekilemiz tavzif eder. Bizce en mühim nazarı dikkate alınacak nokta Heyeti murahhasaya verilecek olan talimatı görmek ve tasdik etmektir. İkincisi; sulh yapmak vesaire Meclisin hakkıdır. Heyeti Murahhasaya verilen talimat önümüze gelecektir. Bunu ya tasdik, ya reddedeceğiz^ Hak ve salâhiyetimizi o vakit kullanacağız. Tenvir için bu maruzatı lüzumlu addettim.⁸¹

⁸¹- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 384

g-Ragıp Bey (Kütahya) — Efendim; malûmu âlileri Avrupaya gidecek heyeti murahhasanın vazifesi gayet mühimdir. Şüphesiz Meclisi Âliniz bunu bu ehemmiyetle takdir buyurursunuz. Heyeti murahhasa Londra'da konferansa kabul edildiği takdirde konferanstaki vazifesinden daha mühim bir vazifesi vardır ki o da Avrupa efkârı umumiyesini mümkün olduğu kadar lehimize çevirmek için azamî bir surette propaganda yapmaktır. Malûmu âlinizdir ki Avrupa'da propaganda yapmak pek nazik ve pek mühim bir iştir. Fransa'da bulundukları zaman Fransız kavmine bulunacakları hitap ve teşebbüs başkadır, İngilizlere karşı vuku bulacak hitap ve İngiltere'de iken yapılacak teşebbüs yine büsbütün başkadır. Buna nazaran gidecek heyeti murahhasa içinde Avrupa âdet ve muaşeretine, Avrupa siyasetine, diplomasisine az çok yakından temas etmiş mühim ve muktedir zevatın bulunması taraftarıyım. Bu itibarla yalnız Meclisi Âliden intihap edilip isimleri zikrolunan zevat ile iktifa edilerek, arz ettiğim evsaf ve şeraiti haiz zevat ilâve edilmeyecek olursa, zannederim ki, heyeti murahhasa da olsa, heyeti siyasiye de olsa matlup olan faydanın teminine imkân yoktur. Bu benim kanaatimdir, bu sözlerimle katıyen bu zevata tariz etmiş olmuyorum. Hepsine fevkalâde hürmetim vardır. Yalnız bu heyetle Avrupa'da bizim istihdaf ettiğimiz vazifenin ifa edilmesi imkânını görmüyorum. Binaenaleyh eğer hariçten Avrupa'da istihdaf edilecek gaye için diğer zevat ilâve edilecekse, Meclisten gidecek bu zevat on bir zattan mürekkeptir ki bu da fazladır. Meclisten beş veya altı zatın intihabıyla diğerlerinin hariçten intihap edilmesini teklif ederim. Heyetin biraz dahi küçülmesi nefsel emre muvafıktır. Benim bu husustaki mütalâam budur.⁸²

ğ-Emir Paşa (Sivas) — Efendiler, bu meseleyi Meclisçe duru dıraz müzakere ettik ve anlaştık. Bir defa oraya bir heyeti siyasiye göndermek meselesi mevzubahis olmamalıdır. Heyeti siyasiye gönderilemez. Çünkü heyeti siyasiye ile heyeti murahhasa arasındaki farkı, fark ve temyiz edemeyecek olanları murahhas sıfatıyla göndermek doğru değildir. Binaenaleyh Hükümetin bu cihette nazarı dikkatini celbetmek lâzımdır. Bunu Meclis intihap ederse içinden çıkılamaz. Bu işin ehemmiyetli olduğunu hepiniz takdir edersiniz. Buraya gönderilecek zevatın Heyeti Vekilenin gayet derin düşünerek

⁸²- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 384

intihap etmesi ve bunların mezuniyeti için buraya müracaat etmesi lâzım gelir. Mezuniyeti esnasında, tabîi siz de düşünürsünüz, bunun için aramızda bir münazaa yoktur. Paşa Hazretlerinin buyurdıkları gibi, belki Meclisçe de kabul olunmazlar. Meclisçe kabul olunmak halinde vazifelerini ifa edeceklerdir. Mesele mezuniyet meselesidir. Bunlar kabul olunsun olunmasın, herhalde Heyeti Vekilenin murahhasları tayininde iyi düşünmeleri lâzımdır. Tabii en iyiyi bulacaktır. Ne dereceye kadar salâhiyet verilecek, ne olacak bunları Heyeti Vekile tayin edecek, Heyeti Âliyenize arz edecektir.⁸³

h-Muhittin Baha Bey (Bursa) — Onlar kendileri hakikati söylemeyecektir tabii. Fakat bendeniz bunu ifa edeceğim. Efendiler Yunus Nadi ve Mahmut Esat Beyler dün ekseriyetin aleyhinde bulunduğu bir talep dermeyan ettiler. Dediler ki, Heyeti murahhasa olmasın, heyeti siyasiye olsun. Meclisiniz ekseriyetle heyeti murahhasayı kabul etti. Meclisin ekseriyetle kabul ettiği herhangi bir karar mutadır. Bugün kendilerine bir vazife tevcih edilmiş, bu bir vazifei esasiye, bir vazifei mühimmei vataniyedir. Bunu kabul etmeyi elbette bir vazifei mühimme bileceklerdir. Efendiler, bir erkânı harp heyeti bir harita başında oturur. Şu ve şu dairede harp edelim der. Ekseriyetin haricinde kalanlar neticede vazifeyi kabul ve kumandayı deruhte ederler. Bu aynen böyledir. Düşünülecek şey kıymet meselesidir. Arkadaşlarımızın söylediği şu veya bu sözü nazarı dikkate almayalım. Şu veya bunların arkadaş olmaları mevzubahis değildir. Şu veya bu gruba mensup olduklarını düşünmek de hatadır. Düşünülecek şey onların imanlarıdır. Tetkik buyuracağınız şey iktidar, ehliyet meselesidir. Müttehit olalım. Bu zevat hakkında fazla izahat vermek istemiyorum. Kendileri buradadır, siz onları tanırırsınız. Kifayeti ilmiyeleri vardır. Ahlakları ve bu meselede imanları vardır. Onların gitmeleri lâzımdır. Bunun üzerine münakaşa edilmemesini istirham ediyorum. İmanı kâmil olmayıp buraya gelenler casus ve haini vatandır. Arkadaşlarımıza hürmet ediyoruz.⁸⁴

ı-Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Kuvvetimiz, imanı kâmilimiz olduğu burada oturmamızla sabittir. Mahmut Esat Bey resmen gidilmemesi taraflarıyım dediler. Yunus Nadi Bey Heyeti siyasiye

⁸³- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 384

⁸⁴- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 385

olsun dedi. Arkadaşlarımıza hürmetimiz vardır. Biz başka bir şey söylemedik. Arkadaşlarımızın ehliyeti bizce müsellemdir. Yalnız, ehliyet, liyakat Meclisin Heyeti Umumiyesinin kanaatinden doğar. Mesele de göndereceğim sekiz kişinin kanaatine buradaki 150 kişinin kanaati inzıman ederse fena mı olur? Arkadaşlarımızı hep tanıyoruz. Sonra Paşa Hazretleri buyurdular ki, evvelce Şark cephesine gönderilen heyeti murahhasayı da Heyeti Vekile göndermişti. Evvelce öyle yapılsın, şimdi bu hakkın Meclisi Âlinin olduğunu görüyoruz. Eğer hak varsa bu da kendi reisi bulunduğu meclisindir. Kendileri buyuruyorlar ki evvelce de kendileri intihap etti, mezuniyet için müracaat edildi Şimdi biz bu meseleyi pek ehemmiyetli görüyoruz ve sekiz arkadaşımızın kanaatini kâfi görmüyoruz. Belki gösterdikleri zevata, yani mezuniyet talep ettikleri zevata rey vermeyeceğim. Hükümetten istirham ederiz, gösterdikleri bu zevatı namzetler arasına koysunlar ve Meclisin Heyeti Umumiyesinin kararıyla kanaat doğsun. Bunu herkes bilir ki sulh müzakeresine gidecek zevat ne gibi evsafı haiz olmalıdır. Arkadaşların hepsinin vicdanlarından, her şeylerinden eminiz. Bu heyetin gitmemesi nâfidir dedikten sonra, Mahmut Esat Beyin bu heyetin başında gitmesi doğru değildir.

i-Reis — Söz alan zevat beştir. Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. Efendim Hilmi Beyin bir takriri var.

Riyaseti Celileye Heyeti murahhasa azma ve müşavirlerinin behemehâl lisan aşına olmalarını, binaenaleyh lisan aşına olmayanların izam edilmemelerini teklif ederim. Bolu Tunalı Hilmi

Reis — Efendim, insana- âşinâ olmayanların vesairenin gönderilmemesi ki bunlar temennidir. Onun için reye konmaz. Ayıntap Mebusu Abdurrahman ve Lâzistan Mebusu Esat Beylerin heyeti murahhasa meyanmda ulemadan birisi bulunması hakkında teklifler: vardır. Tensip buyurursanız bu meseleyi Heyeti Vekileye havale edelim.

j-Fevzi Paşa (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Kozan) — Efendim, biz Avrupa'yı büsbütün tereddüde düşürecek bir heyet göndermek istemiyoruz. Oraya kisvei ilmiyeyi lâbis bir zat göndermek, yalnız ve münhasıran âlemi İslâm'da bir tesir yapacaktır. Bu da iyi olmayacaktır. Çünkü Avrupa zaten bundan endişenâktir. Bunun

endişesini artırmak doğru değildir. Bunun için buna Heyeti Vekile iştirak etmiyor. Heyeti Âliyeiiz bu zevata mezurtiyet versin. Çünkü bunlar hemen gideceklerdir.⁸⁵

2-3. Murahhas Heyetin Tespiti Konusunda verilen Takrir Ve Beyanlar

a-Riyaseti Celileye

Gönderilecek Heyeti murahhasai sulhiye, bin netice, mesuliyetin Heyeti Umumiyei Meclisçe mi, yoksa Heyeti Vekilecemi deruhte edileceğinin tespitini teklif eylerim.

Saruhan Mebusu Avni

Fevzi Paşa (Kozan) — Heyeti Vekileye aittir.

b-Riyaseti Celileye

Gidecek heyeti murahhasaya Muhtar Beyle Hamdullah Suphi Beyin de terfikim teklif ederim.

Cebelibereket Rasih

c-Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — Ben deniz Heyeti Vekilede dâhilim. Eğer gitmem mevzubahis olsa idi karar verilirdi.

ç-Reis — Efendim, takrirler okundu. Gidecek zevatın hepsinin mezuniyetini reyî âlinize vazedeceğim. Hüsrev Bey (Trabzon) un mezuniyetini kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.⁸⁶

Bu takrirleri Heyeti Vekileye mi tebliğ edelim, yoksa reynize vazedelim mi?

d-Ömer Lûtfi Bey (Nafia Vekili) (Amasya) — Efendiler murahhas tayinindeki mesuliyet Heyeti Vekileye mi aittir, yoksa Meclise mi aittir? Heyeti Vekile Reisi Paşa bunu izah etti. İsteddiği adamları alır.⁸⁷

e-Ahmet Ferit Bey (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, bu heyetin izamı için Hariciye Vekâleti yüz bin lira istiyor. Ayrıca bir

⁸⁵- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 385

⁸⁶- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 385

⁸⁷- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 386

kanun bir müzakere yapmaya lüzum yoktur. Zaten elimizde bulunan bütçenin (210 A) faslı bütçede, sulh müzakeratı masrafına aittir. Tahsisat olmak üzere yüz bin liranın kabulünü teklif ediyoruz. Binaenaleyh; Heyeti Âliyeniz isterse alenî celsede olmak üzere bu tahsisatın kabulünü tayini esami ile reye kor. Bendenizin vazifem parayı teklif etmek değildir. Onu Hariciye Vekâleti takdir eder. Nitekim Hariciye Vekâleti takdir etmiştir. Hariciye Vekâleti heyeti namına talep eder. Benim yalnız buradaki vazifem bu talep edilen paranın hangi fasıldan verileceğini size bildirmektir.⁸⁸

Reis — Efendim bu ciheti celsei aleniyyede müzakere ederiz.

f-Ragıp Bey (Kütahya) — Evvelâ kararımızı verelim, “Londra'ya heyet” gönderilip gönderilmemesi üzerinde müzakeremizi ikmal edelim ve gönderilmesi Heyeti Celilenizce tekerrür ettikten sonra hakkında ayrı müzakere açalım. Mesele da ha iyi tenevvür etmiş olur ve biz de zaman kazanmış ve meseleyi az zaman zarfında intaç etmiş oluruz.⁸⁹

g-Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Paşa Haz retleri dün beyanatlarında, Hükümet göndermeye esasen karar vermiştir. Mesuliyet kendilerine aittir, onlar gönderecektir, dediler. Bizim burada verdiğimiz karar la kararlarını tebdil edecekler mi? Evvelâ bu ciheti anlayalım. Müzakeremizi ona göre yapalım.

ğ-Operatör Emin Bey (Bursa) — Hükümet herkes kendi mütalâasını bildirsin dedi.

h-Ragıp Bey (Kütahya) — Efendim, Hüseyin Avni Beyin mütalâaları doğrudur. Hükümet noktai nazarında ısrar edecek olursa müzakeremizin şekli değişir. Binaenaleyh Hükümetin doğrudan doğruya Meclisten ahzı malûmat etmesi, Meclisin tahassul edecek efkânna göre vaziyeti tayin eylemesi mukarrer ise o zaman müzakerenin devam ve cereyanı bittabi faydalıdır. Binaenaleyh ben sırf Hükümet Meclisin muhassalai efkârını anlamak maksadıyla şu

⁸⁸- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 386

⁸⁹- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 387

müzakereyi açtığını nazarı dikkate alarak mütalâamı bu noktai nazardan yürütmek arzu ederim.

Muhterem arkadaşlarım; en mühim, en tarihî dakikamızı yaşıyoruz. Bilhassa böyle zamanlarda hislerden, heyecanlardan tecerrüt için cebri nefsetmek ve her şeyi akli mantık dairesinde nazarı tetkik ve mütalâaya almak mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh karşıdaki mühim meseleye karşı herhalde kemali selâmetle dermeyanı fikrû mütalâa edersek, hissiyat ve heyecanlarımızdan tecerrüt edersek, şüphesiz ittihaz edeceğimiz mukarrerat menafii âliyei memleket için şayanı endişe olmaz. Ankara Büyük Millet Meclisinin gösterdiği azmi sebat ve metanet sayesinde ki düşmanlarımız daha bundan bir kaç ay evvel bize hiç ehemmiyet atfetmezlerken, henüz Ankara B. M. M. hali teşekkülde iken, Padişaha bile asi ilân ettirirken Cenabı Hakkın azametini bin kere şükür olsun ki bugün düşmanlarımız bizimle karşı karşıya gelmek mecburiyetini hissettiler. Vuku bulan davet zannediyorum ki Hükûmete yalnız İstanbul'da Tevfik Paşa vasıtasıyla vuku bulmuştur. Ben öğrenmek isterim ki, başka taraflardan da Hükûmete resmî veya gayri resmî bir davet vuku bulmuş mudur? Fakat başka taraftan resmî veya gayri resmî bir davet vuku bulmadığını kabul etsek, yine İstanbul'da Tevfik Paşa vasıtasıyla vuku bulan daveti doğrudan doğruya B. M. M.'den Londra'da akt olunacak konferansa aza talebi mahiyetinde telâkki ederek buradan Londra'ya bir heyetin gönderilmesine şiddetle taraftarım. Çünkü davayı muhikkamızı bütün cihana isma ve kabul ettirmek için bir taraftan silâhla memleketimizi müdafaa ya azmettiğimiz bir sırada, diğer taraftan düşmanlarımızın vuku bulan davetlerine iştirak etmemek yani teşebbüsâtı sulhiyede bulunmamak aklen, mantıken doğru değildir. Onun için herhalde silâh ile esbabı mukavemeti mümkün olduğu kadar çoğaltmak ve idare etmekle beraber meseleyi sulhen halle çalışmak ve hiç değilse hakkımızdaki en son noktai nazarını Avrupa'nın yakından anlamak ve bu vesileden bilistifade yapılacak propagandalarla Avrupa efkârı umumiyesine davayı muhikkamızı daha kuvvetli bir surette isma etmek için Ankara'dan bir heyetin gitmesi, zannediyorum ki, pek mühim ve pek lâzımdır.

Ancak gidecek heyetin İstanbul'dan intihap edilecek murahhaslarla birleşip birleşmemesine geline; bendeniz İstanbul'dan intihap olunacak heyetin kimlerden ve ne şekilde olacağı ve buradan gidecek heyetin kimlerden ve ne şekilde bulunacağı hakkındaki ehemmiyetiyle mütenasip bir ihatai fikriyeye malik değilim. Ancak

İstanbul'dan gidecek heyetin her ne şekilde olursa olsun Avrupa'ya karşı zayıf bir mahiyette, mevkiye bulunacağından dolayı o heyetle tevhidî mesai etmek B. M. M. için, zannederim ki, imkânsızdır. Çünkü hiçbir vakit noktai nazarları, bendenizin anladığıma nazaran, Sevr muahedesini imza eden İstanbul o muahedenin ufak tefek tadilâtına yeniden vazı imza etmesi melhuzdur. Fakat buradan gönderilecek heyeti murahhasa bizim çizdiğimiz hududu, ufak tefek vuku bulacak fedakârlıktan sarfına zar, tamamı tamamına temin etmeyecek bir muahedeye vazı imza etmeyeceği cihetle iki heyet arasında konferansta zuhur edecek ihtilâf binnetice Memaliki Osmaniye için gayet çirkin bir şekil alır. Buna imkân kalmamak için Ankara'dan gidecek B. M. M. murahhasları Londra'da da kendi noktai nazarlarına tevafuk etmek şartıyla birleşebilirlerse febiha; İstanbul murahhaslarını tanımayarak doğrudan doğruya Ankara B. M. M. sıfatıyla konferansa iştirake çalışmalıdır. Sonra murahhaslarımız bizimle bütün cihana bir taraftan silâhla memleketimi müdafaaya amade olduğumuzu bildirmekle beraber diğer taraftan da sulhu salâhı cihan için teşne olduğumuzu göstermelidir. Mütalâam budur.⁹⁰

ı-Reis — Meclis bir noktanın tavazzuhuna lüzum gösterdi. Şayet murahhas gönderilmemesi fikri tensip edildiği takdirde Heyeti Vekile kendi mesuliyeti tahtında bu işi ayrıca teemmül edecek mi, yoksa Meclisin kararı veçhile mi halledecek?

ı-Fevzi Paşa (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Biz meseleyi Heyeti Âliyenize arz ettik. Biz, Heyeti Vekile olarak, neticei müzakeratımızda göndermeye karar verdik. Fakat siz tensip etmezseniz göndermeyiz.⁹¹

j-Ragıp Bey (Kütahya) — Bilmünasebe sormuştum. Vuku bulan davet B.M.M.'ne yalnız İstanbul' da Tevfik Paşa vasıtasıyla mıdır? Resmî veya gayri resmî bir şey var mıdır?

Fevzi Paşa (Devamla) — Yalnız Tevfik Paşa tarafındandır.

⁹⁰- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 387-388

⁹¹- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 388

k-Mahmut Esat Bey (İzmir) — Efendiler, önünde bulunduğumuz bu Büyük meseleyi halledebilmek için her şeyden evvel, kanaati âcizaneme göre, maddi vesikalara istinat etmek lâzımdır. Maddî vesikalara istinat etmedikçe bu mesele hakkında bir ka rar vermek, yine kanaati âcizaneme göre, bu büyük mesele önünde hisle hareket etmek olur. Muhterem Hükümetimizin bize verdiği vesikalar tamamıyla bu meseleyi müspet bir surette hallettirebilecek bir mahiyette değildir. Fakat menfi bir surette hallettirebilir. Efendiler, kanaati âcizaneme göre, B. M. M. ve her vakitten büyük Türkiye'miz bir İngiliz manevrası karşısında bulunmaktadır. İngilizler silâhla ellerinde bâziçe ettikleri Halifenin nüfuzunu biliyorsunuz ki buraya sokamadılar. Bu kanaati hâsıl ettikten sonra, ellerinde oyuncak olan ve bu memleketin mukadderatıyla oynayan Halifenin nüfuzunu her vakitten kuvvetli olan Anadolusuzun tekrar sokmak ve bu suretle Anadolu'da teşekkül eden Hükümetimizi inhilâle uğratmak isterler zannediyorum. Efendiler, önünde bulunduğumuz dava, kanaati âcizaneme göre, bir Yunan meselesi değildir. Bir Yunan - Türk meselesi değildir. Hatta İngiliz - Türk meselesi de değildir. Bir Şark davasıdır. Bu Şark davası önünde İngiliz'lerin bizimle kolay kolay uyuşabilmek imkânı yoktur. Nitekim bizim istediğimizi misakı millîde istediğimiz şartlar İngilizler için o kadar ağırdır ki bunları kabul ettikleri takdirde her vakitten kuvvetli bir Türkiye'nin teessüs edeceğinde şüpheleri kalmaz.⁹² O Türkiye hiçbir zaman feragat etmediği hakkı Hilâfeti ve Halifenin elini tuttukça İslâm dünyasının Türkiye'ye müteveccih olması ve bu suretle İngilizlerin bugün tahtı nüfuzunda bulunan milyonlarca İslamların bize doğru teveccüh etmeleri demektir ki, bu İngiliz siyasetinin Şarkta iflâsından başka bir şey değildir. Bu büyük mesele önünde İngilizlerin bizimle kolay kolay uyuşmayacaklarını zannediyorum. Yalnız bu davayı doğrudan doğruya silâhla halledemeyeceklerini belki anlayan İngilizler, İstanbul'a nüfuz ederek, bizi tanımayarak Londra konferansına götürmeyi manevî bir inhilâl içinde bırakmayı pek arzu ediyorlar. Eğer bizimle uyuşmak isteselerdi doğrudan doğruya bize müracaat ederler ve bizi oraya çağırırlardı. İngilizler ve Avrupa pekiyi takdir eder ki, Türkiye'yi temsil eden Anadolu'dur. Nazariyatı hukukiye de böyle söylüyor. İngilizler tamamıyla bunu takdir ettikleri halde bize müracaat etmiyorlar, bizim mükerreren vuku bulan müracaatlarımızı

⁹²- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 389

nazarı itibara almıyorlar ve gidiyorlar İstanbul'da onları tanımayan, yani Sevr muahedenamesi namı verilen matub İstanbul'a müracaat ediyorlar ve onlar vasıtasıyla bizi davet ediyorlar. İstanbul'un hiçbir hakkı kalmamıştır. Bugün alelade Trabzon'da Hacı Veli Ağanın tesis edeceği bir Hükümetle İstanbul'da teessüs eden Tefvik Paşa Hükümeti arasında katiyen bir fark yoktur. Hukuk noktai nazarından fark yoktur efendiler. Olsa olsa İstanbul Halifenin tarihî hukukuna istinat etmektedir. Fakat efendiler ilk Kanunu Esaside yani 93 Kanunu Esasisinde bu varit olabilirdi. Muahharan 1908 ihtilâlından sonra Halifenin bir tarihî hukuku kalmamış ve icrayı Hükümet salâhiyeti de 1908 ihtilalıyla hukuken ve tamamen millete intikal etmiştir. Binaenaleyh bu suretle teşekkül eden Anadolu Hükümeti önünde İstanbul Hükümetinin mahiyeti kalmamıştır. Hükümeti muhterememizin kanaatini bilmem. Fakat bu noktadan hareket ederek diyebilirim ki bendeniz bugün Tefvik Paşa buraya gelmiş olsa, bendeniz, misafereten alıkoymam ve hukuk noktai nazarından hapishaneye götürürüm. Kendilerine karşı hürmetim baki kalmak şartıyla. Fakat her şeyden evvel memleketimin menfaati, hukuku, kanunlarıdır muhterem ve muta olan. Efendiler, Sevr muahdesi memleketimizi hülâsatün hülâsa beynelmilel bir müstemleke vaziyetine (mahiyetine) koymaktadır. Bu suretle ifade edilebilir. İngilizler ve Avrupalılar belki bundan bazı cihetlerin lehimize halledilmesini kabul edebilirler. Bu beynelmilel müstemleke haline koyan muahdeden hatta yine o muahde mucibince bütün limanlarımızda beynelmilel bir koloni halindedir.⁹³ Çin'de ve Afrika'da olduğu gibi ne kadar fedakârlık ederlerse etsinler, bizim onlarla uyuşmak imkânımız yoktur. Çünkü biz kapitülasyon istemiyoruz. Biz Misakı Millî ile tayin ettiğimiz hudutlar içinde, tarih önünde hür ve müstakil yaşamaya her milletten fazla lâıyk olan biz Türkiyeliler orada hür ve müstakil kalmak istiyoruz. Avrupa'nın bu katiyen işine gelmez. Biraz evvel arz ettiğim gibi, Şark meselesinin düğümü buradadır. Dünya değişiyor, İngiltere Kralının tacı sernigün oluyor. Binaenaleyh bendeniz Londra'ya gitmek taraftarı değilim. Londra'ya gidildiği takdirde Anadolu Hükümeti zaafa uğruyor demektir. Bugün yalnız Anadolu Türklerinin değil, hakkını Avrupa'nın yüzüne haykıran Anadolu Hükümetidir. Bunun için gidilmesin. İngilizler Halife vasıtasıyla bizim en zayıf noktamızdan

⁹³- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 389

vurmak istiyorlar ve bu Anadolu Hükümetini inhilâl ettirmek istiyorlar. Biraz evvel de arz ettiğim gibi İngilizler tekliflerinde halis olsalardı Hükümetin mükerreren vuku bulan taleplerine karşı tereddüt etmezlerdi. Onlar bizi mutlaka İstanbul ile beraber istiyorlar. Onlar biliyorlar ki İstanbul onların emeline uyacaktır. Bu suretle bizi bir ikilik yaratacak vaziyette bırakacaklardır ve binaenaleyh meseleyi lehimize halletmeyeceklerdir. İngilizler istediği şekil ve surete vazedeceklerdir. Bendeniz bu kanaatheyim ve memleketimin selâmetini Avrupa ya gitmemekte görenlerdenim.

I-Faik Bey (Cebelibereket) — Mevzuu müzakere olan mesele Londra konferansına iştirak etmek veya etmemek ve sureti iştirak meselesidir. Geçen gün Hariciye Vekili muhteremimizin açıkça beyan ettiği bu kongreden maddî ve fiilî olarak bir şey beklemek doğru değildir. Avrupa'nın bizim amal ve metalibi muhikkai milliyemizi kabul ve teslim edeceklerine inanmak biraz vakayı ve hadısâtı doğru görmemek demektir. Dün bir refiki muhteremimizin de söylediği gibi henüz silâhlarımız Avrupa'ya metalibi meşruamızı kabul ettirecek kadar izharı kuvvet etmemiştir. İnşallah yakında o kuvveti de gösterecek olursak metalibi muhikkamızın tamamıyla kabul edileceğinden emin olarak girebiliriz. Bu hakikate rağmen, bendeniz, bilvasıta çağrıldığımız konferansa iştirak etmek taraf tarıyım. İştirak ve âdemi iştirak kendilerine mahsus fevaid ve mazarratları vardır. Bunları müteakilen muhakeme edecek olursak, bendeniz zannediyorum ki, iştirakin faydası daha çok, mazarratı daha azdır. Düşmanlarımız bizim hakkımızı teslim etmemeye azmetmiş olmakla beraber, bizi konferansa davette bir hilekârlık ediyorlar.⁹⁴ Eğer biz her ne suretle olursa olsun konferansa gitmemek tarafını iltizam edecek olursak diyecekler ki, Ankara'da teşekkül eden Büyük Millet Meclisi harp ve cidalin devamında menfaattardır. Sulh yapmak istemiyor ve binaenaleyh çağırıldığımız halde bile gelmiyor. Bunu harice ve dâhile karşı ellerindeki pek geniş vesaiti melune ile ilân edecekler ve belki vaziyeti bizim aleyhimize olarak daha ziyade işkâl ve iğlak edeceklerdir. Bunu dedirtmemek ve bu zarara olsun meydan vermemek için konferansa iştiraki kabul etmek bendenizce faydalıdır. Konferansa iştiraki kabul ettikten sonra elbette bugün Türkiye'yi temsil etmek üzere münhasıran buradan bir heyeti murahhasa

⁹⁴- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 389

gitmesini tercih ederim. Buna imkân olsa elbette bu en iyi bir şekil ve en iyi bir şıktır. Fakat bunu yaptırmamak için de bizi İstanbul ile beraber ve o vasıta ile davet ediyorlar ve görünüşe nazaran ancak o suretle kabul edecekler, İstanbul ile beraber gitmekte bazı arzu edilmeyecek mahzurlar mevcut olmakla beraber, daha ağır olan diğer mazarratı defetmek bendenizce ehveni serdir. Yalnız İstanbul'a karşı bir tecrübe daha. Memleket hesabına muahede ve mukavele akdi münhasıran bu Meclisin hakkı ve bu milletin hakkı olduğundan bizim ne gibi şerait ile Düveli Muhtelifle ile akdi itilaf ve sulh edebileceğimizi tespit ve takrir ederek İstanbul'daki heyete teklif ederiz. Bizim şartlarımız bunlardır.⁹⁵ Bu şeraiti esasiyeyi siz de kabul ettiğiniz takdirde murahhaslarımız sizinkilerle beraber gidebilirler. Fakat fiilen bir vaziyet vardır. İstanbul eczayı memleketim izdendir. Biz terk etmiyoruz. Sonra füzulen mevcut ve bugün hareket eden bir heyet vardır. Düveli muhtelifle tarafından muhatap olan dahi o heyettir. Eğer biz kendi kendimizi davet ettirebilecek isek, evvelce arz ettiğim gibi, elbette bu müraccahtır, bizi davet etsinler ve memleket hesabına yalnız biz bulunalım. İmkân yok ise, bu vesile At de aleyhimize bir takım propaganda yapmaya meydan vermemek için, bendeniz onların tayin edecekleri murahhasları beraber alarak konferansa iştirak etmeyi tercih ediyorum.

Murahhaslar meselesine gelince, bunun bittabi Meclis azası meyanından tefriki elbette hepimizin müttefikane arzu ettiği meseledir. Murahhaslara terfîk edilecek müşavirler meselesinde Hükümeti serbest bırakmak elbette daha muvafık olur. Belki de gönderecekleri murahhasları da bil istişare lâzım olan müşavirleri tayin ve izam ederler.

m-Abdülğafur Efendi (Karesi) — Efendim bendeniz de Hoca Vehbi Efendi hazretlerinin dünkü •celsede buyurdukları gibi, siyasetle meşgul ve dakayiki siyasiyeye vakıf değilim. Ancak lâyihi hatırı âcizi olan bazı mesele vardır, ki onu Heyeti Celilelerine arzu izah etmek arzusundayım.

Dünkü celsede cereyan eden müzakerattan istintaç ettiğim üç mesele vardır. Bunlardan birisi, Türkiye B. M. M. tarafından gönderilecek heyeti murahhasanın; 21 Şubatta Londra'da inikat edecek konferansa iştirak edecek olan heyeti murahhasanın İstanbul'dan da

⁹⁵- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 389

istenilen heyetle beraber gönderilmesine bakılmayıp müstakil olarak gönderilmesidir. İkincisi, anlayabildiğime göre, imkân varsa İstanbul ile bili'tilaf müttehiden gönderilmesi. Üçüncüsü de, konferansa iştirak edilmemesi yahut davete intizar olunması.⁹⁶

Şimdi doğrudan doğruya konferansa murahhas izamı meselesine rücu ediyorum. İngilizler; bizim hasmı can ve düşmanı biâmanımız olan İngilizler bu daveti ki Londra'da 21 Şubat'ta inikat edecek konferansa T. B. M. M. namına doğrudan doğruya yapmak imkânı bulunduğu halde İstanbul'da onların amaline hadim birer heyet vardır. İstanbul vasıtasıyla ki meşru ve muhik bir Hükümet değildir, amma onların arzu ve amali hâinanelerine hadim bir heyet vardır, o vasıta ile yapıyor. Bazı rüfekayı muhteremenin beyan ettiği gibi, bendeniz de bunda müthiş bir hile, bir dolap görüyorum. Yalnız şunu arz edeyim ki eğer biz doğrudan doğruya buradan heyeti murahhasamızı Londra'ya izam ettiğimiz takdirde acaba o Londra'da inikat, teşekkül eden konferans heyeti bizim böyle İstanbul'la müştereken ve müttehiden gelmeyişimizi bizim aczimize, zaafımıza hamlederler mi, etmezler mi ve sonra bu konferansta cereyan eden müzakerat bizim hakkımızda aksi neticeler, tesirler yapar mı, yapmaz mı? Efendiler Heyeti Celilenizin malûmu âlileri olduğu üzere, İngilizlerin bize olan husumetleri, adavetleri, kinleri, gayzları bizde olan rekabeti iktisadiye ve siyasiyeden dolayı değildir. Bunların bize karşı olan namahdut kin ve gayzları bizim âlemi İslâm üzerindeki kahir kuvveyi maneviyemizin ve nüfuzumuzun tesirinden dolayıdır. Bu Türkiye Âlemi İslâm'ın bir dimağı mütefekkiridir. Bu dimağı, mütefekkiri öldürdükten sonra tabii azanın kıymeti kalmaz. Onu imha etmektir. Bunu nereden biliyorsun? Tabii zatı âlilerinin bildiği gibi bendeniz de anlıyorum ki, Hicaz'da hilâfeti Hüseyin'e vermek istedi. Hatta Mısır'a nim bir istiklâl, nim muhtariyet verdi. Hilâfeti oraya vermek istedi. En sonra Afganistan'a da hilâfet vadinde bulundu. Pekâlâ, mademki onlara hilâfeti veriyor. Bizden nez edip de onlara vermekte mana nedir? Hilâfetin kuvveyi müeyyidesi şimdiye kadar Türkler olmuştur. Başka kimse olmamıştır. Yani hilâfeti teyit edecek kuvvet şimdiye kadar Türkler olmuştur. Vermek istediği devletlerin ki malikâneleridir Türklerin teyit ettikleri gibi hilâfeti teyit edeceğine kani ve kail değil.⁹⁷

⁹⁶ -. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 390

⁹⁷ -. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 390

Bu itibarla en sonra onun asırlardan beri beslemiş, olduğu gaye ve arzuyu temin etmiş olacaktır. Pekâlâ, nedir maksadı âcizanem; şimdi buradan doğrudan doğruya gönderdiğimiz vakitte arada İstanbul heyeti tarafından bir ihtilâf var. Nıkatı nazar lâıyıkıyla anlaşılmamıştır. İhtilâf, gerginlik tabii teceddüt ve teşeddüt edecektir. Tam o sırada İngiltere melununun asırlardan beri aramızda açmak istediği hufrei iftirak kolaylıkla meydana geliverecektir. Adeta İngiltere'nin tabiri amiyane mucibince ekmeğine yağ, bal sürmüş olacağız. Makararı Hilâfeti ki, İstanbul'u elyevm onun tarihî şerefi var, bundan ibaret. Yoksa maksadım Halifeyi müdafaa değil. Halifenin ben bu memlekete yaptığı ihaneti, hıyaneti pek çok zevattan daha iyi bilirim. Şahsım mevzuu bahis değil. Ancak düşündüğüm nokta Makamı Celili Hilâfet⁹⁸

Şimdi korktuğum nokta budur ki, eğer bizim ayrı olarak, aramızda ihtilâflı olarak gidecek olursak, o vakit nıkatı nazarda tehalûf husule gelirse İngilizlerin gayesini, arzusunu temin etmiş olmakla, bizim o vakit T. B. M. M. Hükümeti ve onun hükümrân olduğu mahaller ne şekilde girecek acaba? Vallahi korktuğum budur, söylemek istediğim budur. Acaba o vakit Tavaîfî Mülûk şekil ve derecesine mi B.M.M.'nin acaba şekli ne olacaktır? Ve sonra T. B. M. M. ve Hükümeti bu şekilde kaldıkça amali milliyeyi tamamen temin edebilecek mi? Pekâlâ şimdi nasıl yapıyoruz, o zaman yapamayacak mıyız? Şimdiki yaptığımız, kuvvetimiz, biliyoruz, elhemdülillahi Teâlâ günden güne tezayüt ve kesbi kuvvet etmektedir. Buna müteşekkirim, fakat mevcut olan kuvvetimize inzimam edecek azami kuvvetleri de hesap ettiğimiz takdirde o melun ve hain ki mevcudiyetimize taarruz ve hücum etmekte devam etmek isteyen düşmanlarımıza acaba galebe edebilecek miyiz?⁹⁹

n-Yahya Galip Bey (Kırşehir) — Kem min fietin kaliletin galebet fietin kesiretin bi iznillâhi. (Âyeti kerimenin meali : «Nice az topluluk çok topluluğa üstün gelmiştir, Allah'ın izni ile.»)

Abdülgâfur Efendi (Devamla) — Evet, onu da biliyorum. Yalnız şunu arz etmek isterim ki «Ve eiddü lehüm me - stataüm min kuvvetin ve min rıbatıl - hayli.» (Ayeti kerimenin meali : «Ey

⁹⁸-T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 390

⁹⁹-T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 390-391

insanlar, onlara karşı gücünüz yettiği kadar - Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi bildirmek üzere r kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda sarf ettiğiniz her şey size, haksızlık yapılmadan, tamamen ödenecektir.») âyeti kerimesi de vardır. Şimdi nasıl yapacağız? O vakit mesele müşkülleşir. Eğer Hilâfetten ve İstanbul'dan münasebatı kat'edersek İngilizlerin amal ve arzulan husule gelirse, âlemi İslâm'ın bize manevi olan müzaheret ve senelerden beri muavenatı, çalışması gider. Yoksa bugün Âlemi İslâm'ın bizim hakkımızda akli, fikri, kalemi herhalde bizim için pek büyük tesirle yapıyor. Bunu gerek Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve gerek Heyeti Vekileye anlatmak istiyorum.

İkincisi; hır itilâf meselesidir. Evet, gerek Paşa Hazretleri ve gerek Heyeti Vekile itilâf için çalıştılar, uğraştılar. Pek muhik ve meşru tekliflerde bulundular. Fakat kabul edilmedi. Yalnız bunları kabul etmemekle, Anadolu Hükümetini, yani

T. B. M. M.'yi meşru tanımamakla bırakmak muvafık olmayacak. Nedir o? Onlar bu meselede, yani muhalefet meselelerinde iş başında bulunan adamlar ki onları Hükümet olarak kabul etmem - o heyet, heyeti teşkil eden zevat acaba bunu hakikaten kendi arzu ve aşklarıyla mı reddediyorlar? Yoksa bulundukları muhitin tevlit ettiği vaziyet icabı mıdır? Ben zannetmiyorum ki, o baştaki adamı istisna edelim, herhalde vaktiyle rical arasında geçinen ve bugün İstanbul'da bir heyet arasında bulunan zevat her halükârda gaye itibariyle bizimle beraberdirler. Bendeniz öyle telâkki ediyorum, hüsnü zanneyliyorum. Ümit olarak bizim arzu ettiğimiz gayeleri onlar da, bizim arzu ettiklerimizi onlar da arzu ediyorlar. Yalnız aşk ve imanları olanları diyorum. Acaba muhitin tevlit ettiği bir vaziyet icabı mıdır bu? Bu mudur? Bendeniz şunu arz edeyim, yazılan telgrafnamelerde birçok mevad ve şerait dermeyeran edilmiştir ki. Meclisi Âlinin ittihaz ettiği mukarreraf ve kanaatle. İstanbul'un gerçi o dermeyeran edilen şeraitini kabul etmemesiyle beraber nıkata nazarı nedir? Bu anlaşılmamıştır. Eğer onlar vaktiyle Sevr muahedesinin tadilâtı cihetine gidiyorlar, katiyen onu keenlemeyekün hükmünde addetmiyorlarsa nasıl ki biz keenlemeyekün addediyoruz, Sevr muahedesini namında bir paçavra yoktur. Doğrudan doğruya madde bir şöyle olacaktır; madde 2 böyle olacaktır diyoruz. Soruldu mu, sorulmadı mı bilmiyorum? Yok, yalnız tadilât cihetine gidiliyorsa, nıkata nazarda tahalüf varsa tahalüfün izalesi mümkün müdür, değişimlidir? Bunu anlamak istiyorum. Bunu da niçin arzu ediyorum. İstanbul Hükümeti hakkında bendenizden evvel

söz alıp da iradı hutbe eden zevatın buyurdıkları gibi, İstanbul Hükümeti bu meseleyi bizim lehimize ve millet ve memleketimizin menafıme muvafık surette... Yoksa başka değil. Doğrudan doğruya gittiğimiz takdirde maksut olan gaye hâsıl olacaksa İstanbul heyetine iltihaka hiç hacet yoktur. Maksut olan gayenin, davayı milliyenin, davayı meşruanın olamadığından oradan giderse nıkatı nazar arasındaki ihtilâfın izalesi lâzımdır fikrindeyim. Bendeniz dâhilî ihtilâfı ailevî ihtilâf telâkki ediyorum. Gavaili hariciyenin izalesine muvaffak olduk mu ondan sonra dâhilî ihtilâfı hal kolaydır. Niçin? Elimiz de bulunan kuvvetle o Makamı Hilâfeti işgal eden zata şer'i şerif mucibince lâıyk olduğu muamele yapılır. Yapıldıktan sonra gayrimeşru talep vuku bulursa bizim kararımız, davamız, bizim metalibimiz şudur, binaenaleyh bunu kabul ederseniz ediniz, etmezseniz şöyle böyle yaparız. Çünkü o vakit kuvvei müeyyide biziz. Yani arz etmek istediğim nokta gavaili hariciye yi defettikten sonra aramızdaki ayrılığı, gayrılığı kaldırabiliriz. O vakit ikilik ortadan kalkar. Binaenaleyh şimdi bu dâhilî vahdeti teminden ziyade gavail, avamili hariciyenin defü izalesine çalışmak hususunda bir olmak şartıyla müttehiden gidilmesini muvafık buluyorum.

Sonra âdemi iştirak meselesine gelince; davate intizar edelim diyorlar. Davate intizar dernek bence konferansa iştirak etmeyeceğim demektir. Fil'en vakit kalmıyor, 16 gün vardır. Vakıt kalmadığından dolayı iştirak etmeye karar verilirse bir an evvel gitmek lâzımdır. Yoksa gidilmemesi, davate intizar meselesi bendenizce makul değildir. Maruzatım bundan ibarettir.¹⁰⁰

o-Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendi Hazretleri iki nokta hakkında bizim de mütalâamızı sordukları için yalnız o noktalara ait maruzatta bulunacağım.

Makamı Hilâfete halen câlis olan şahsın şahsiyeti bütün âlemi İslâm nazarında pek fena telâkki edilmektedir. Anadolu halkı ve T. B. M. M. Hükümeti Makamı Muallayı Hilâfette bulunmakta olan zatın fenalıklarına iştirak etmediği için ve bu zatın bütün Âlemi İslâm'ın ukdei hayatiyesi olduğunu iddia ettiğimiz Türkiye'nin muhafazasına azmetmemiş olduğu için bütün İslâm Âleminde İstanbul değil, belki Anadolu haizi ehemmiyet ve kıymettir. Binaenaleyh 0 zat orada câlis

¹⁰⁰- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 391

oldukça onun amalinin mercii olmak, zahiren bile, bütün Âlemi İslami dilhun eder.¹⁰¹

İkinci nokta. Hatırımdaki malûmatı arz etmek isterim. İstanbul'da bulunan zevatın ehli namus ve vicdan olduklarına, bizimle beraber hem fikir, hem emel olduklarına gelince; kabul olunan zannolunabilir. Maatteessüf efendiler böyle değildir. Tevfik, İzzet, Salih. Paşa vesaireden mürekkep olan Heyet İstanbul'da ilk işe başladıkları zaman bize gönderdikleri teklifnamede, Hükümetimize yahut şahıslarımızı gönderdikleri teklifnamede aynen şöyle denilmektedir: Bugün için başka bir çare bulunamadığı takdirde Sevr muahedesini dahi tasdik etmek lâzım gelebilir. Binaenaleyh İstanbul Hükümetinin, hatta buraya gelenlerinin son kanaati budur. Yani Sevr muahedesini 1 gün için tasdik olunabilir. Bunu tasdik etmekle milletimizin istiklâlinin zail olacağını da tamamen idrak etmektedirler. Buna mukabil dahi kendilerini aldatmak için verdikleri izahat ve yaptıkları tefsir de şudur: Bir millet bir zamanı muvakkat için istiklâlinden sarfınazar edebilir. Yine zaman ve hadisat o milleti kendi istiklâlini almak fırsatına nail edebilir ve misal olarak Mısır'ı söylemişlerdir. Yani bunlar aynen teati edilmiş şeyler olduğu için malûmat olarak arz ediyorum. Nasıl ki, Mısır şu kadar sene İngilizlerin zinciri esareti altında kalmıştır. Bugün istiklâlini almakla meşguldür. Zannolunuyor ki, almamıştır. Hatta bu bapta cereyan eden hususî ve mahrem muhaberata biz de cevaben dedik ki, Mısır bittabi istiklâlini tamamen almamıştır ve ne vakit alacağı meşkûktür. Ve yine Bulgarları, Sırları, Yunanlıları misal olarak bize göstermişlerdir. Onlar da vaktiyle Türkiye'nin elinde idi. Fakat bilahare ilânı istiklâl edebildiler. Biz de onlara misal olarak dedik ki; Harbi Umuminin başlangıcında bütün memleketi baştan nihayete kadar düşman orduları istilâ ettiği halde yine istiklâlini vermedi, sebat etti, azim gösterdi. Bin netice hâkim olan Sırlar memleketin haricine çıkarılmış oldukları halde bile tekrar memleketlerine girebildiler ve bizim kanaatimize göre Türkiye Büyük Millet Meclisi memleketin bir karış müstakil toprağı kalsa bile onun üzerinde yine istiklâl davasını idameye azmetmişlerdir. Binaenaleyh İstanbul'da tamamen bizimle hem kanaat onların mevcudiyetini zannetmek maatteessüf doğru değildir.¹⁰²

¹⁰¹- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 392

¹⁰²- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 392

ö-Salih Efendi (Erzurum) — Bir kaç gün evvel Zâtı Devletleri bir müzakerede söylemişsiniz ki, umum Düveli mühtelif hariciye nezaretlerine Anadolu'da bir Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmiştir diye yazdık. 15 günden beri İstanbul konferansa adam isteniyor- istenmiyor. Acaba ihmal buyurup da oraya yazmadınız mı ki, sulh konferansına adam göndereceğiz veya gönderilecektir?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla) — Bütün bu noktai nazarları tatmin edecek işler yapılmıştır efendim.

p-Celâlettin Arif Bey (Erzurum) — Efendim bendeniz bu konferansa icabet edilmesi taraftarıyım. Esbabını izah edeyim.

Malûmu âliniz Avrupa'da son zamanlarda bahusus Fransa ve İtalya'da Anadolu Hükümetiyle an aşmak lâzımdır ve sulhumuzu Anadolu Hükümetiyle yapmalıyız ve Sevr muahedesi de yırtmalıyız diyenler bulunmaktadır. Hatta Tan Gazetesinin son nüshalarının birinde de yazılıdır. İngiltere buna tamamıyla muarız bulunuyor. Hatta 24 Kânunuevvel tarihli Tan Gazetesinde bir şey görmüştüm. O da Loid Corç'un (Lloyd George) Avam Kamarasında bizim Sevr muahedesi hakkında söylemiş olduğu nutuktur. Bu nutku, zannederim, burada gazeteler bile naklettiler. Şimdi Yenigün Gazetesinde arattırdım. Maatteessüf bulduramadım. Burada huzuru âlileriniz de bazı noktaları hakkında bahsedecektim. İngiltere Başvekili daimî surette müddeiyatında diyordu ki, biz Anadolu ile anlaşamayız. Çünkü Anadolu'da meşru bir hükümet mevcut değildir, İstanbul'da meşru Hükümet vardır. Onunla anlaşmak mecburiyetindeyiz. İstanbul da Anadolu ile anlaşsın veya anlaşmak üzeredir ve bunu da söylemekle buraya gelen İzzet Paşa heyetinden bahsetmek istiyordu.¹⁰³

Hâlbuki Fransız ve İtalyanlar doğrudan doğruya bizimle anlaşmak istiyorlar. Tan Gazetesinde, İtalyan gazetesinde bu yolda birçok neşriyat yapıyor ve efkârı umumiye de bu yola sevk ediliyordu. Hatta yine Tan Gazetesinde Suriye ve Kilikya kumandanı olan General Goro ile sabık Başvekil M. Leyg (Leygues) Ayan ve Mebusan encümeninin huzurunda, Muvazenei Maliye ve Hariciye encümenleri huzurunda muvakkat bütçe için iki aylık bir 100 milyon franklık kredi talep ediyorlardı. Suriye ordusu için ve bu krediyi verebilmek için bu encümenler gerek Mösyö Leygues ve gerek

¹⁰³- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 392

Ceneral Goro'yı istima etmişti. Bu istimaatın neticesinde encümenlerin vermiş olduğu karar şu merkezde idi. Türkiye ile ananevi olan siyasetin takibini Başvekil beyan etmiş olduğundan kendisinin bu sözünü senet ittihaz eyler ve iki aylık kredi olan 100 şu kadar milyon frangı da ita ederiz. Bu son 25 Kânunusanide Paris'te konferans teşekkül etti. Gerek Fransızlar gerek İtalyanlar, İngiltere üzerinde büyük bir tazyikatta bulundular. İngiltere'nin de siyaseti sakîmesinde veya kendisine göre gayet iyi olan siyasetinde bazı desatir vardır. Bunlardan bir tanesi de kesemediğin eli öpüp başına koymak. İngiltere bizim elimizi kesemediği için öpüp başına koymak mecburiyetini hissetti ve bundan dolayı şöyle muavveç bir tarikle bizi sulh konferansına davet ettiler. Loid Çorç (Lloyd George) beyanatında diyordu ki, İstanbul'da resmî bir hükümet vardır. O resmî Hükümet dururken nasıl Ankara'ya el uzatırız. Bu herhalde varidi hatır olacak bir meseledir. Heyeti Celilenize arz etmeyi de kendim için bir vecibe telâkki ediyorum. Acaba biz desek ki, hayır bu daveti biz doğrudan doğruya bize tevcih edilmiş bir davet gibi telâkki eyleyemeyiz. Bize doğrudan doğruya davet yapınız, ondan sonra murahasalarımızı gönderelim. Bu, bizim için iyimi yahut fena mı olur? Abdülgafur Efendi Hazretlerinin beyan buyurdıkları veçhile, burada bir Hilâfet meselesi vardır. İstanbul'da bir Makamı Hilâfet vardır. İngiltere, Fransa ve İtalya bu Makamı Hilâfeti tanımadan doğrudan doğruya bize davetname gönderecek ve bizimle münasebatı resmiyeye girişecek olurlarsa acaba o Makamı Hilâfetin mevkiî resmi ne olacaktır? Bu da varidi hatır olabilecek bir meseledir. Zaten İngilizlerin elinde büyük propagandaları vardır. Bu propagandalardan sonra bir de Türkler kendi Halifelerini tanımıyorlar ve Hilâfet esasatını ziyrû zeber etmişlerdir diye vesair suretle aleyhimizde Âlemi İslâm'da büyük bir propaganda yapmak şeyleri. Bu esbaptan dolayı ben deniz diyorum ki, hatta bize muavveç bir suretle olsun vuku bulan bu daveti hemen kabul ile konferansa gitmeliyiz. Gittiğimiz takdirde biz bütün dünyaya karşı ispat etmiş olacağız ki sulhperveriz. Bazı rüfekam dediler ki, biz konferansa gidecek olursak, ben deniz zannetmiyorum. Ben deniz zannediyorum ki, konferansa gitmekle âleme karşı sulhperver olduğumuzu ispat ederiz ve eğer bize yer vermeyecek olurlarsa hatanın bizde olmadığını göstermiş oluruz. Sonra da, malûmu âliniz, İttihatçı Hükümetlerine karşı uzatılan en büyük tâ'nü teşni ne idi? Sulh murahasası fırsattan istifade edip sulh

yapmadılar. Buna da kendimizi hedef ittihaz ettirmemek zannederim daha doğrudur.¹⁰⁴

r-Emin Bey (Bursa) — Efendim, konferansa İstanbul vasıtasıyla davet edildik ve ayrıca vukubulan bir sual üzerine anladık ki Hükümet Itilafiyona müracaat etmiş ve doğrudan doğruya bizim davet edilmemizi talep etmiş ve bir cevap alamamış. İstanbul ahvali dâhiliye itibarıyla bizim teklifimizi kabul etmez.

Şimdi efendim, konferansa bizim murahhas gönderip göndermememiz meselesine gelince; bendenizin kanaatime göre biz yine bir heyeti murahhasa intihap eder ve onlara lâzım gelen salâhiyetleri veririz ve buradan bize az çok meveddetkâr olan İtalya'ya, İsviçre'ye, Fransa'ya izam edebiliriz. Bu heyet oralarda hem kendisinin sulh yapmaya salâhiyeti olduğunu iddia ederler ve kendileri sureti resmiyede bir sulh masası başına davet edilince orada hiç olmazsa propaganda ve irşat vazifesini yaparlar. Dün akşam Hoca Vehbi Efendi Hazretleri dediler ki propaganda için adam göndermeyelim, masraf olur. Buradan Hariciye Vekilimiz 500, 1 000 lira verip bir makale yazdırsın. Bir kere şu mütalâatından dolayı Efendi Hazretlerine arzı teşekkür ederim. Bendeniz de Hariciye Encümeni azasından bulunuyorum. Bir konuşmalarında Hariciye bütçesine lüzum yok buyurmuşlardı. Şu hal de takdir etmiş oluyor ve artık Hariciye bütçesinde de bii çok paraya lüzum olduğunu kabul etmiş oluyorlar.¹⁰⁵

Ahmet Ferit Bey (Maliye Vekili) (İstanbul) — Hiç olmazsa 500 lira. Ha.

Vehbi Efendi (Konya) — Ben öyle demedim Emin Bey, katiyen demedim.

Emin Bey (Devamla) — Arkadaşlar, bilirsiniz ki, sulh murahhaslarının pekçok vazifesi vardır. Veyahut işte o sulh heyetlerinin sureti resmiyede müzakereden tutunuz, hususî ziyafetlerden, kumar masalarından, bilmem her türlü eğlence başlarına varıncaya kadar sulh aktedilebilir ve bunu belki Hariciye Vekilimiz

¹⁰⁴- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 393

¹⁰⁵-T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 393

daha ziyade izahat verirler. Birçok hükümetler murahhaslarına iki milyon lira sarf ederler. Yine size hatırlatırım ki, Yunanlıların (Handeler) son defa Amerika'dan istikraz ettikleri paralar kâmilten propagandaya sarf edilmiştir. Demek ki propagandanın pek büyük ehemmiyeti, kıymeti vardır. Bendeniz demiyorum ki murahhaslarımız gitsin de kumar başında para sarf etsin. Bunu dinimiz men eylediği için bendeniz bu hususta bir paranın bile sarfına taraftar olamam. Yani propagandanın eşkâli muhtelifesini ve propagandanın ehemmiyetini arz etmek maksadıyla söyledim*. İtalya, Fransa, İsviçre efkârı umum iyesi lehimizde olduğu için böyle bir heyet oraya gider ve evet, işte biz de buraya geldik, fakat bizi sureti rcsmiyede çağırmadıkları için içtimalara giremedik demeleri ile dahi oldukça bir menfaat temin edilmiş olur ve illâ ki Londra konferansına murahhas izamına bendeniz katiyen taraftar olamam.¹⁰⁶

s-Tahsin Bey — Efendim, filvaki Londra konferansından müspet bir netice elde etmek ihtimali olmadığı malûmdur. Ortada bir davet vardır. Bu davet, Celâlettin Arif Beyefendi biraderimizin izah buyurdıkları gibi, ister Fransızların son zamanlarda hâsıl ettikleri temayülâtan, ister İtalyanların öteden beri bu sulhun bizimle akdedilmesi lüzumuna dair peyda ettikleri efkârdan mütevellit olsun. İngilizler son kozlarını oynamayı tecrübe etmiş bulunmadıkça ve bize karşı istimal edecekleri tekmil kuvvet ve desaisin hitam bulduğuna kani olmuş bulunmadıkça onların kendileri için hayatî bir mesele olan bu Sevr muahedesinin tadiline yanaşmaları ihtimali yoktur. Binaenaleyh kabul etmek mecburiyetinde bulundukları bu konferansa sureti davetimizle vazettikleri fesat temeli kendisinin şu gayeleri takip etmekte bulunduğunu ihsas etmektedir.

Şimdi onlar öteden beri iddia ediyorlar ki, kendi silâhlan altında getirmiş oldukları hükümet, güya Türkiye'nin meşru bir hükümeti olmak hasebiyle, bizimle anlaşmaları doğru olamayacağını hissettirmek ve bizi behemehâl onlarla beraber konferans salonuna sokmak. Hâlbuki bir taraftan İstanbul heyetine tabi olan ve onlardan emir telâkki eden bir heyet, diğer taraftan bizden telâkki edeceği o emre istinaden müzakerata dâhil olan iki heyet muhtelif makamlardan teganni eden alet demektir. İşte Türkler zaten anlaşması kabil olmayan ve ne şekilde olduğu bilinmeyen bir millet oldukları için bunlarla

¹⁰⁶- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 394

zaten müzakere kabil değildir. Hâlbuki sureti davet, İstanbul'a diyorlar ki, Ankara Hükümetinin de murahhas dâhil olmak şartıyla sizi davet ediyoruz. İstanbul'da bulunan Hükümeti fuzuliye her ne suretle olursa olsun bir muahede akdetmek ve kendilerine bir mevki vermek ihtiyacında bulunduğu için, behemehâl oraya gitmek tabii.¹⁰⁷

Eğer biz buradan da murahhas göndermezsek o vakit o da gönderemez. Çünkü kabul olunmayacağını bilir. Şimdi bazı rüfeka dediler ki biz İstanbul ile anlaşalım da aramızda konferansta müdafaa edeceğimiz esas takarrür ettikten sonra gönderelim. İstanbul' un, efendiler, hiçbir sözüne itimat edilemez. Onlar isterler ki biz onlarla beraber konferansa murahhas gönderelim. O vakit İngilizlerin İstanbul'da yapacağı tazyik üzerine, verecekleri emir üzerine müzakerat muhtel olacaktır. Bu gayri kabildir. Bazı rüfeka dediler ki, biz Antalya tarikiyle ayrı olarak yollayalım. Fakat bizim buradan murahhas gönderdiğimizizi onlar öğrenince zaten Londra efkârı, İstanbul murahhaslariyle beraber bizim murahhaslarımızın Londra'da bulunmasıdır. Şu halde vaziyet ne müşkül bir şekil alacaktır ve tasavvur ettiğimiz mahzur zuhur edecektir. Şu halde bendenize kalırsa, demek isterim ki, konferansa gitmeden evvel, çünkü İtalyan matbuatında görüyoruz ki, bu konferansın davetine lüzum gösteren İtalya Hariciye Nazırı Kont İsforçiya'nın musirrane olarak talebidir. Acaba, Hariciye Vekili Hazretlerinden anlamak isterim, biz Kont İsforçiya'ya bir telgraf yazsak ve desek ki kabil değil midir? 21 Şubatta inikat edecek Londra konferansına İstanbul ile beraber bizim de murahhaslarımızın davet edildikleri İstanbul tarafından bize tebliğ edildi, şarkta sulhu sükûn bahşedecek olan bir konferansın akdine delâletinizden dolayı her vakit talibi sulhu sükûn olan Türkiye Hükümeti beyanı teşekkür eder. Fakat bilirsiniz ki. Biz Mondros mütarekenamesi icabında silâhlarımızı müttefiklere teslim ettikten ve Boğazlarımızın istikametini teslimden sonra İstanbul'a giren İngilizler milletin harimi Meclisine girip vekillerini aldıktan ve Hükümdara kendi süngüsü altında fuzuli bir hükümet getirttikten sonra namına celp ettiği murahhasların vazı imza ettikleri Sevr muahedesini tanımadığımızdan dolayı harp ediyoruz. Binaenaleyh biz esasen bu muahedeyi tanımamak için kan dökmekte olduğumuzdan eğer düveli müttefika şarka sulhu sükûn bahşetmek ve hakikaten Türkiye ile müzakerata girişmek üzere biz Türkiye milleti namına Müttefikıyn ile

¹⁰⁷ - T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 394

icrayı müzakere için murahhaslarımızı izama amadeyiz. Fakat biz ne Yunanla karşı karşıya müzakerata ve ne de İstanbul Hükümetini tanıyan hükümetlerle müzakerede mazuruz. Binaenaleyh bu bapta mukarreratınızı tebliğ etmenize intizar ederiz. Zira o vakit Sevr muahedesi haricinde bizimle müzakerata girişmeyi kabul etmiş etmek olur. Öyle olmadığı halde demek ki bizimle müzakerata girişmekten imtina ediyor.**108**

ş-Fevzi Paşa (Müdafaa-i Milliye Vekili (Kozan) — Efendim, mesele konferansa iştirak edelim mi, etmeyelim mi meselesidir. Evvelce de arz ettiğim veçhile, bize bilvasıta davet vaki olmuştur ve biz Avrupa'ya bizi davet edin dedik. Bundan sonra biz heyeti murahhasımızı. Bunlar bizi doğrudan doğruya davet etmezlerse bilvasıta davete icabetle gittiğimiz takdirde bir mazarrat tevhit eder mi, etmez mi? Burada söz alan arkadaşlarımızın bir kısmı lehinde bir kısmı aleyhinde beyanı mütalâa ettiler. Bendeniz Heyeti Vekile namına lehinde beyanı mütalâa edeceğim. Malûmu âliniz bir mücadele, böyle âlemşümül bir harp yalnız silâhla hallolunmaz. Eğer kuvvei kahire ile bir neticeyi kafiye istihsal etmek mümkün olsaydı bunu Almanlar yapardı.

Biz pek yakın bir tarihte gördük ki, Almanlar istihsal ettikleri her muzafferiyeti müteakip derhal bir sulh teklifi yapıyorlardı. Bunu niçin yapıyorlardı? Malûmu âliniz bir muzafferiyetten sonra o zaferi kazanan tarafta bir zihniyet hâsıl olur, kazanan taraf artık iş bitmiştir, sulh yapalım der. Bu vaziyette kim amil olup da hakikî bir siyaset takip edebilirse harbin muzafferiyetini o iktisap eder. Tarihte bunun misalleri çoktur. Bir muzafferiyetkazanmıştır. Mağlup gibi muamele görmüştür.**109**

Bizim hükümeti tanımadan heyeti murahhasa gönderilmesi meselesine gelince; malûmu âliniz Rusya Cumhuriyetini tanımadan evvel murahhas istemiştir ve evvelâ ticaret muahedesi diye resmî muahedeye kadar meseleyi ve diğer taraftan şunu da arz etmek isterim ki, sulh murahhasları göndermekle beraber sulh etmiş olmuyoruz. Bilâkis düşmanlarımızın yapmak istediği sulh manevrasına karşı mukabelei bilmisil yapıyoruz. Eğer biz bu davete icabet etmeyecek

108- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 394

109- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 395

olursak ne olabilir? Burada Hamdi Bey biraderimiz bendenizin söyleyeceğim şeyleri mâaziyyetinin söylediler. Diyecekler ki daima harp ve darpla her şeyi elde edeceklerine kanidirler. Davet ediyoruz gelmiyorlar. Bunun için bunlara insaniyetle muamele etmek caiz değildir. Şimdi bizim lehimize hâsıl olan efkârı umumiye yavaş yavaş aleyhimize dönecektir. Bunun neticesinde tabiidir ki, muharebe eden, milletler değildir, harbeden hükümetlerdir. Bu gibi manevralarla harbi lehine kazandıkları gibi, şüphesiz ki bi zim üzerimize daha şiddetli muharebeler yapacaklardır. Bunun üzerine biz, bir şey kazanacak değiliz. Kendi manevralarını daha iyi yapmış olacaklardır. İkincisi, bir senelik tecrübe bize gösterdi ki düşmanlarımız bizimle doğrudan doğruya muharebe etmekten ziyade, kale içinden feth olunur fetvasınca bizi içimizden fethetmek istiyorlar. Sulh teklif ediyoruz ve sizin ağır gördüğünüz muahedeyi tadil etmek istiyoruz. Fakat Hükümetiniz buna muvafakat etmiyor ve bu suretle sizin kanınızı döküyor, paranızı alıyor; bunları başınızdan atmazsanız bu halde hem memleketimizi (tahrip etmiş olacaksınız, hem de birçok kan dökceksiniz diye aleyhimize propaganda da bulunacaklar ve dâhilî kuvvetlerimizi ithal ve ihlâl edecekler, hem de kendilerini haklı göstereceklerdir. Fakat biz diyecek olursak; efendiler biz geldik. Niçin? Siz teklif ettiniz ki, sırf Ankara Hükümetinin musaddak murahasalarını... Biz geliyoruz, tasdiknamemiz de elimizdedir, bizi niçin kabul etmiyorsunuz? Buna karşı cevap yoktur. Biz size eskiden beri söyledik ki, biz birleşmedik. Sahte fetvalarla bizi ilân eden hükümetle nasıl birleşebiliriz? Bu aynı hükümettir, başka şahsiyetlerdir.

Hükümetin âmili mutlakı olan İngilizler ve düveli galibe henüz İstanbul'da bütün nüfuzlarına sahiptir. Daha ağır şerait ile istedikleri yola sevk edeceklerdir. Bizim de böyle bir heyetimiz gitmekle zannetmeyelim ki, buyurunuz, her dediklerimizi kabul edecekler. Biz de buna karşı bunu göndermekle beraber asabımızı gevşetip iş oluyor demeyeceğiz. Bilâkis iki kat daha hazırlığımızı ihzar edeceğiz. Sahai tekemmüle getireceğiz. Bu suretle düşmanlarımız bizim he yetimiz Avrupa'da bulunurken bize bir taarruz vaki olursa onu da daha ziyade kuvvetle tart ve defettik ten sonra daha kuvvetle söz söyleyeceğiz. Onlar o zaman İstanbul'u büsbütün hazfedecekler.

Bir nokta daha vardır. Vehbi Efendi hazretlerine cevap vereceğim: Propaganda buradan yapılır. Biz para vermediğimiz bazı menafi koparabilmek için bizden daha ziyade lehimize propaganda

yapıyorlar ve bunun, herhalde gizli bir manevraya müstenit olduğunu halk da anlıyor. Diyorlar ki, evet siz Türkiye Hükümetine İzmir'i, Trakya'da bazı menafii terk ederseniz, o vazgeçecek. Maksudı nedir? Başkalarının mazarratlarına kendilerinin bizi doğrudan doğruya Yunanla muharip vaziyetinde telâkki ediyorlar. Ankasdin İzmir'den bir suretle ve bizi aldatacak şekilde çıkardıktan ve Trakya'ya başka bir şekil vererekten, eğer bizi itma ederlerse Suriye'de memleketimizin cenup taraflarındaki menafii kâmilten terk edeceğiz fikrindedirler. Bizim maksadımızın hududu millimiz dâhilinde ve bütün insaniyetin hallini istediğimizi söyleyecek olursak şüphesiz o vakit siyasî manevralar, hakikî bir propaganda çıkacaktır. Hakikî propaganda nedir efendiler? Eğer buradan bir heyet giderse tabii yeni siyasî bir heyet gelmiştir diye bütün Avrupa bundan bahsedecektir. Böyle Tan'ın, Maden'in bir kaç bin, bir kaç yüz bin kari bulunar Fransa ve bütün İngiltere bizimle meşgul olacaktır. Niçin gelmişler ve ne istiyorlar diye bunu herkes dinleyecek ve anlayacak ve bu suretle biz ne istediğimizi doğrudan doğruya Avrupa'ya gidip anlatacağız, fiilen ispat etmiş olacağız. Fakat buradan ne kadar para verirsene mamafih efendiler vakit geçiyor, 21'de oraya yetişmek için bugün hallolunsun ve Heyeti Âliyeniz bir an evvel kararını versin. Ricam bundan ibarettir.**110**

o-Reis — Bu gibi mesailde son söz mebuslarındır. Binaenaleyh Yunus Nadi Beye söz veriyorum.

ö-Yunus Nadi Bey (İzmir) — Efendiler, sulhun ihtimali karşısında değil, tehlikesi karşısında bulunuyoruz. Biz Anadolu'da, Anadolu'nun kıyâmı ile hâsil olan Büyük Millet Meclisi ve bütün millet Misakı Millî ile tahdit olunan arazide tamamiyeti mülkiyetimizi ve bu hudur dahilinde maddî ve manevî istiklâli tanımımızı istihsal için büyük fedakârlıkla gider gelir, bu Anadolu'nun Harbi Umumiden sonra çok şayanı hayret ve halen Harbi Umumiden evvelki Türkiye'den daha fazla bir şey gördüler. Harbi Umumiden evvel Türkiye, biliyorsunuz, her türlü tazyikler altında eziliyordu. Âdetâ hayatı daima tehlikelere maruzdu. Hattâ Harbi Umumî tehlikesine millet bile bile iştirak etti. O badirei uzrnada mevcudiyetimi, hakikaten tehlikede olan mevcudiyetimi kurtarabilir miyim? Harbi

110- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 395

Umumîde manzumemizi kaybettik. Öyle görünür ve belki Harbi Umumî kaybedilmekle... Kaybedilmiş olacaktı. Hayır, Harbi Umumî ile cihanda yeni fikirler doğdu, milletlerin hukuku tanınmak lüzumu hâsıl oldu, Harbi Umumî gibi uzun bir haile o harbi yapan milletlerin, devletlerin kâffesinde harbe karşı büyük bir nefret ve hakikî sulha karşı büyük bir temayül tevhit etti. Binaenaleyh Harbi Umumîde döktüğümüz kanlar, ihtiyar ettiğimiz fedakârlıklar boşuna gitmemiş gibi oluyor manzarası gözümüze çarpıyor ve hakikaten böyle Harbi Umumînin sonunda Türkiye'yi mahvetmek isteyen düşmanlar Harbi Umumiden evvelki vaziyetten daha müstakil olmak isteyen bir milletle karşılaştılar. Cidalin safahatını durüdiraz tafsil etmek istemem. Bir İstanbul'da, İzmir'de, Adana'da, bizim hayatımıza kasteden İtilaf devletleri her taraftan harekete gelebilecek kuvvayı maddiye ve maneviyemizi pençeleri altına aldıktan sonra, bilâhare aylardan sonra imza ettirdikleri Sevr ahitnamesini Harbi Umuminin içerisinde ve nihayetinde tasarlamışlardı. Fakat bir milleti uluorta boğmak pek de mümkün olmadığı için daha sulh mevzuubahis değil iken her tarafı işgal ederek millet bu hareketlere karşı müteyakkız bulunduğu için o da mukabil bir vaziyet almış bulunuyordu. Hatta bir cidal kemali sarahatle devam ediyordu. Günün birinde bu İtilaf devletleri İstanbul'a vaziyet etmekle Türk milletini meflûç, beyni olmayan insan meflûç olur. Ondan sonra yapacakları ameliye kolay olacaktı. Hissi yoktu o milletin. Her tarafından kolayca keseceklerdi. Millet, hâlbuki bir vücudu insaniye müşabih olmayan bir uzviyettir. Galiba milletin başı zannolunan İstanbul milletin iradesinin temsilgâhından başka bir şey değildi. Onu millet kendisi gösterdi. İrade ve hâkimiyet bizdedir. Binaenaleyh efendiler ve ondan sonra Ankara'daki teşekkül ile yüksek. Harbi Umumiden evvelki Türkiye'den daha iyi bir Türkiye çıkarmak gayesine doğru Ankara'daki teşekkülü millî yürümektedir.¹¹¹ Bu esnada bilvasıta bir sulh teklifi karşısında bulunuyoruz. Sulh teklifi de değil, tehlikesi dediğimiz ondandır. Sevr muahedesinin tatbikatta kabili tebdil görünen bazı mevaddını tetkik etmek üzere bir heyet çağırıyormuş ve Sevr muahedesini bir Hükümete imza ettirmişlerdi. Onlar hükümet denilen ellerindeki üsera heyetine imza ettirmişlerdi. Hâlbuki Sevr muahedesıyla sulh olmuş olduğunu iddia etmiş olmalarına rağmen her tarafta harp devam ediyordu. O sulh varakasında hakikati fiiliye tezadı

¹¹¹ - T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 396

tam teşkil ediyordu. Binaenaleyh Avrupa'nın efkârı umu miyesinde dahi bu tezdâdî tamme dikkat etmekten hali kalınmıyordu ve yavaş yavaş sarahaten denilmeye başladı ki, İstanbul'da bir heyet, hükümet yoktur. Türk milleti ile bir sulh yapılmak istenilirse onu arayıp bulmak lâzımdır. Bu zihniyet ilerlemekte idi ve hakikaten ilerlemiştir. Tesis ettiği zaten zayıf olmayan, fakat Harbi Umuminin tesis ettiği bir fikir, bir gaye vardır ki sulhu hükümetler değil, milletler yapar. Bunu Fransa da inkâr edemez. Çünkü efkârı umumiye dört senelik bir harbin dehşetini görmüş, çünkü efkârı umumiye hakikî sulh ister.¹¹² Binaenaleyh onların bu tarzı hareketleri kendi efkârı umumiyelerini de tatmin etmiş değildir. Çünkü sulh akdetsek, ettik bu defaki müracaatlarında millet de dâhil olmak üzere kendi efkârı umumiyelerinde Ankara'da teşekkül etmiş Büyük Millet Meclisinin veya Mustafa Kemal Paşanın Ankara'daki heyetini bir haydut heyeti ve reisini bir haydut reisi diye farz ettikleri Heyeti Milliyeden de bir iki murahhas bulundurmayı şart koşmuşlardır. Yapacakları şey Sevr muahedesinin tatbikatta kabili tebdil görünen bazı mevaddını tadil etmekten ibarettir. Bu tarikle böyle bir sulha meduvuz ve binaenaleyh sulhun kendisiyle karşı karşıya değil, tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Çünkü böyle bir sulhun eğer bu davetin neticesi bu tatbikatta kabili tebdil görünen bir iki maddeyi tebdil ise, bunun bizim takip ettiğimiz gaye ile hiçbir münasebeti yoktur. Bundan ibaret ise bu Meclisin bilâ istisna bütün mevcudiyeti şimdi olduğu yerde kalır. Şimdi olduğu yerde reddeder. Vaziyet bu olduğuna göre sulh konferansına iştirak etmemek meselesini tetkik ediyoruz. Evveleminde İstanbul'un tavsit edilmesi ve İstanbul'un bu vesile ile oynadığı fena rolü, ihanet diye tavsif eyleyeceğim rolü teshil edecek değilim. Şurası muhakkaktır ki, İstanbul esirler heyetinden başka bir şey değildir ve mukarreratı millet hakkında söz söylemesi caiz değildir. İstanbul'un yaptığı Sevr ahitnamesini Ankara'yı İstanbul tarikiyle Londra'ya götürerek dolayısıyla bizi de tesir altına almak arzusu muhakkaktır. Bunun için söz yoktur. Doğrudan doğruya gidip gitmemek, izahatı mütekaddimeden anlaşılmıştır ki, Londra'ya gitmekle bugün sulh namına yapılacak bir şey yoktur. Bunu şimdiden bil meliyiz. Bizim istihsal yarısını dahi verecek halde değildir. İtilaf devletleri biz tarihî bir mesuliyet deruhte etmişiz, bu mesuliyeti yarı yolda bırakmak salâhiyetini haiz olamayız. Sevr muahedenamesinin tatbikatta kabili

¹¹²- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 396

tebdil görünen bir iki maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisinin sulhu olamaz. Bu halde yek nazarda öyle görünür ki, gitmeyelim. Mademki istihsal edilecek bir fayda yoktur. Tahmin olunabilir şimdiden istihdaf ettiği noktalar. Yunanistan'ı istihdaf eden İzmir meselesidir. Belki Trakya'nın bir kısmı üzerinde Midye - Enez'e kadar, o da hususî bir idare koymak suretiyle bir şey yapmaktır. İzmir meselesinde, İzmir'in Türkiye'ye iade olunacağından emin olamayız. Çünkü biz bunları söylerken tabii takip ediyoruz onların matbuatını; İzmir'den bile emin değiliz. İzmir'de bile belki beynelmilel bir idare tesis etmek isteyeceklerdir. Bunun zımnında İzmir'i veriyoruz Sevr ahitnamesini imza ediniz diyeceklerdir. Sevr ahitnamesi arazi meselesi itibariyle değil, hukuk itibariyle, iktisadî mevad itibariyle Türk milletini harîtai âleminden silmek demektir. O itibarla bu oyuna gelmekte mana yoktur. Sevr muahedesi mevzuubahis oldukça arazi meselesi bile bizi asla tatmin edemez.¹¹³ Bizim yapacağımız sulh yeniden karşı karşıya geçerek akdedeceğimiz bir sulhtur. Sevr ahitnamesi değildir. Yoktur nazarımızda öyle bir şey. Gitmeyelim neticesi tabii olur. Fakat efendiler bendeniz de hiçbir şey hâsıl olmayacağından emin olmakla beraber, yalnız silâh kuvvetiyle değil siyaset kuvvetiyle de yürütülmesine kanaat hâsıl etmiş olduğumdan meseleyi bu noktai nazardan mütalâa ederek Nafia Müsteşarı Muhtar Beyi de davete lüzum gösterecek darlı toplu bir heyete değil ve sırf siyasî maksadı yürütmek için iki üç kişiden mürekkep bir heyet gönderilmesinin elzem olduğu kanaatindeyim. Hususiyle Londra konferansına davet meselesinin tarihçesi bu işi kolay kılar. Londra konferansına davet meselesi, devletlerarasında kolay kolay nazarı dikkate alınır bir şey değildir... İtilaf devletlerini bizim aleyhimize ittifak ettirmemek bizim menafii âliyemiz iktizasındandır. Hiçbir şeyin değil Fransa'nın eseri gayretidir. Ve Türklerin kara gözleri için değildir. Efendiler Harbi Umumî hitam bulduktan sonra İngiltere mütekellimi vahde olacak derecede hal ve mevkie hâkimi mutlak bir devlet olmuştur ve İngiltere'nin en büyük yapacağı iş Türkiye'yi imha etmek ve Hilâfeti ortadan kaldırmaktır. Bunu yapmak için zemin ve zaman fevkalâde müsait idi. Karşısında olmaz diyecek kuvvet kalmamıştı. Almanya yoktu, Rusya gitmişti. Fransa ve İtalya vardı. Fransa'ya karşı Versay diye bir Alman sulhu yapılmıştır. O sulhun tatbikatı fevkalâde bir müşkülâtı dâidir, hatta harp ihtimalatını zaman zaman üzerinde taşıyor

¹¹³-T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 397

bir meseledir. Onun için Fransızların elleri kollan bağlıdır. Daima Almanlarla tehdit ederler ve ede gelmişlerdir. İtalyanlar dahi maddî ve manevî bir takım ihtiyacından İngiltere'ye merbut olmak mevkiinde idiler. Yalnız İngiltere idi. ki Türkiye'ye ne lâzım geldiğini düşünmüş ve o birlerini arkasından sürüklemekten başka bir şey ve bu biraz da kerhen olmuştur. Kerhen olan şeyler daima bir ukdei vicdaniye halinde kaldığı için ta İstanbul'un işgalinden ve İzmir'in işgalinden itibaren Fransa'da, Türkiye'ye karşı yapılan sulhun haksız ve lâzimüttadil olduğu kanaati vardı. Lâzimüttadil olduğu kanaati da kendileri içindir. Bizim için değildir. İtalya Yunanistan'ın İzmir'e gelmesini istemez. Çünkü bir hasmı siyasîsidir ve İtalya, biz biliyoruz ki, Anadolu'nun bazı aksamını mıntakai nüfuz yapmış idi.¹¹⁴ Bu itibarla Anadolu'nun bazı aksamını kendisine mıntakai nüfuz yapmak istemiştir. İngiltere Türklerin hatırı için değil, İngiltere Yunanistan'ı boğazların arkasına koyarak İstanbul ve Boğazlara İngiltere kendisi temellük etmek istemişlerdir. Fransa'ya göre gizli kapaklı yeri yoktur. İngiltere Türkiye'nin aksamı mütebakiyesinin dahi varisi mevkiine geçmiştir. Kuvvei iktisadiyesi İngiltere'ninkinden belki on' mislidir veya daha fazladır. O itibarla bu inhisarı istemezlerdi ve günün birinde bir vesile zuhur ederek Türkiye'de vaziyet tebeddül ederse kendileri için o vesile zuhur etmişti. Venizelos sükût ettiği zaman Fransa siyaseti Venizelos'un sükûtunu vesile ittihaz etmiştir. Israr etmişlerdir ve o kadar Israr etmişlerdir ki İngiltere'nin Celalettin Arif Bey tarafından bahis olunan Loid Corç'un (Lloyd George) beyanatı tam... Fransızlar bu noktai nazarı yürütemiyor mülâhazasıyla Fransızlar İngiltere'ye kafa tutarak İngiltere'ye Şark meselesinden, Türk meselesinden dolayı iskat. Onun yerine Fransa'da emsali hiç görülmemiş bir hadise olarak Meclisi Mebusan, İngiltere'ye karşı ilânı isyan mahiyetinde bir harekettir. İngiltere'de fevkalâde telâşı mucip olan bu hal neticesinde Paris'te Briyan'ın (Briand) tahtı riyasetinde Hükümet teşkil ettirildi. Sevr ahitnamesinin akdine İngiltere'nin muvafakat göstermesinden ibaret oldu demektir ki bu ara yerde, bu meyanda İngiltere'nin oynadığı bir rol vardır ki ilk konferans Londra'da akdolanmıştı. Müteakiben Niş'de ilk hafta... İngiltere o meyanda o konferansı tehir ederek Kral Konstantin'in Atina' ya gelmesi tecil ettirildi ve Konstantin'i burada taarruz etti. Bununla Fransa'yı işkâl etmek istedi. Çünkü onların elindeki delil Yunanistan

¹¹⁴-T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 397

harp istemiyor, Venizelos istiyor. Hâlbuki Kral Konstatin geldiği zamanda muharebe olmuştur. Taarruz devam ediyor Daha ne istersiniz, demek istiyorlardı. Fakat Fransızlar buna itimat. Bu taarruzda İnönü'de Ordumuzun gösterdiği hamaset hakikaten tarihî bir rol oynamıştır. Fransız'ları mesaisinde teşvik. Bu konferansa davet meselesi tahaddüs etmiştir. Tarihçesi bu olduğuna göre demek oluyor ki, Avrupa'da Şark meselesinden, velev ki kendi menfaatleri muktezasından olan İtilaf devletleri arasında ihtilâf ve bu ihtilâf böyle bir daveti icap ettirecek bir halde olmuştur. Biz davetten haberdarız. Muhtelif sözler söylenebilir. Davetin İstanbul üzerinden olmasında bendenizce en mühim gaye Sevr ahitnamesini bizim tanımadığımız İtilaf Devletlerince malûmdur. Doğrudan doğruya Sevr ahitnamesi onlarca da yok olduğunu itiraf etmek mahiyetidir. **115**

Şimdi bir söz daha. Bu konferansta bizim lehimize mutlaka bir fayda çıkacağına kani olmasak dahi vaziyeti siyasisesi, şu vaziyeti siyasiyeyi idame edebilmek ve konferansa iştirak ediyor görünmek menafii siyasiyemiz iktizasındandır. Sonra Avrupa'da, aleyhimize yapılacak, yapılabilecek propagandalara da kesbi itila ederiz. Sonra dâhilde efkârı umumiye kendi kendine hâsıl olacak; acaba bu adamlar sulh yapmamaya mı karar vermiş insanlardır zihniyetine mani oluruz. Sureti mahsusa da yapılacak propaganda varsa onun önüne geçmiş oluruz. Bir heyeti siyasiye, bir sulh murahhasa değil, bir kaç kişiden ibaret bir heyeti siyasiye göndermekte fayda vardır. Eğer bu heyeti siyasiye gider de bize sulh getirirse çok teşekkür ederiz. Gönderilmesi elzemdir, menafii siyasiyemiz iktizasındandır.

p-Hüsrev Bey (Trabzon) - Pek güzel teşrih buyurdunuz. Yalnız acaba kabul hissini vermez mi? Hatıra geldi çünkü. Londra'da tadili teklif olunan Sevr ahitnamesi hatıra gelir.

Yunus Nadi Bey (Devamla) — Ankara Hükümetinin esbabı teşekkülünden biri de bu nevi muahedenin ahkâmını kabul etmemektir ve binaenaleyh etmeyeceklerdir. Bu heyetin ilk ve son söyleyeceği söz bu olacaktır. Onun için hiç hükmü yoktur. Öyle bir vahime varsa hiç hükmü yoktur. Mamafih heyeti siyasiye dediğim dikkat buyurunuz. Çünkü heyeti murahhasa değil, heyeti siyasiyedir. Onlara verilecek talimat da ayrıca müzakere edilir. Çünkü Misakı Mil liyi bütün vuzuh

115- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 398

ve şümulü ile teşrih ederlerse söylenmeyecek sözler vardır. Onları da söyleyebilirler. Onları da söylememeye memur edilebilirler.¹¹⁶

2-4.Murahhasların Görevlendirilmesi Konusunda Verilen Takrir Ve Beyanlar

Reis — Efendim 19 zat söz almıştırlar. Fakat kifayet takrirleri vardır. Evvelâ umumî müzakerenin kifayetini reyi âlinize arz edeyim. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Müzakere kâfi görüldü. Şimdi Londra'ya murahhas izamının kabulü hakkındaki takrir okunacaktır.

a-Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa gönderilip gönderilmemesi hu susundaki müzakere kâfi görülerek Heyeti Vekilenin murahhas izamına dair olan teklifinin kabulünü ve murahhaslarımızın şekli izamı keyfiyetinin müzakeresine geçilmesini teklif ederim.

Trabzon Nebi Zade Hamdi

b-Riyaseti Celileye

Londra'ya serian bir heyeti siyasiye gönderilmesini ve bu maksatla murahhasların tayinini teklif ederim.

Trabzon Hüsrev

Hüsrev Bey (Trabzon) — Reis Bey takririmin başka hususiyeti vardır.

Emir Paşa (Sivas) — Gönderilmesin diyen reye karşı müdafaa edeceğim. Bana söz veriniz Reis Bey.

c-Riyaseti Celileye

İstanbul Hükümeti denilen ve İslâmlar için olmayıp, maatteessüf Padişah da başta olduğu halde, İngilizlerin İstanbul'da kapı kethüdalığını ifa ede gelen ve bizce mevhum bir hükümet vasıtasıyla davetimiz doğru değildir ve icabet etmek de doğru değildir. Binaenaleyh bize resen davet vuku bulmadıkça gitmemek taraftarı olduğumu arz ederim.¹¹⁷

Lâzistan Mebusu Âbidin

¹¹⁶- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 398

¹¹⁷- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 399

ç-Riyaseti Celileye

Müzakerenin kifayetine ve davet vuku bulmadıkça heyet izamı mahzurdan salim olamayacağından, doğrudan doğruya davet vukuunda gönderilmek üzere, şimdilik heyeti murahhasa izamından sarfınazar olunmasına karar itasını arz ve teklif eylerim. 4 Şubat 1337
Sinop Mebusu Hakkı Hami

a-Hakki Hâmi Bey (Sinop) — Efendiler müsaade buyurunuz, takriri izah edeyim. Takririmi izah ettikten ve maruzatta bulunduktan sonra bittabi kabul edip etmemek Heyeti Celilenize aittir. Yalnız mahzurdan salim değildir, doğrudan doğruya davet vuku bulmadıkça. Tabii bendenizin de bir kanaatim vardır. Heyeti Celileniz muvafık görürse kabul ederler. Şimdi efendim Meclisi Âliniz Ankara'da toplandığı tarihten itibaren sırası düştükçe İstanbul'da bulunan Hükümetin gayri meşru olduğuna dair muhtelif zamanlarda müteaddit kararlar verdiği gibi hatırı âlinizdedir. Gerek 16 Marttan evvel, gerek 16 Marttan sonra gerek hafi ve gerek celî içtimaatımızda, akdedilmiş bilcümle imtiyaz ve muahedat keenlemyekündür, denilmiş ve hatta İstanbul'da tebliğ edilmiştir. Şimdi biz İstanbul'dan bize verilen bir malumata göre Londra konferansına bir heyeti murahhasa göndereceğiz.¹¹⁸

Biz şu malumatı iki tarzda telâkki edeceğiz. Ya makamı resminin tebliği veya eşshastan birinin tebliği. Zira yaptığımız kanun onu gösteriyor bize. Çünkü. İstanbul'da bizce bir hükümet yoktur. Tevfik Paşa veya diğer bir zat olsun. Onların verdiği malumatı adiyе kabilindendir. Hiçbir sıfat ve kıymeti resmiyeyi haiz değildir. Kıymeti resmiyeyi haiz bulunmayan bir (makam tarafın vaki malumata istinaden) doğrudan doğruya Londra'ya gidersek, oraya vardığımız zaman heyeti murahhasa meyanına bU de girecekmiyiz? Müzakerata iştirak etmek üzere geldik diyeceğiz ve itimatnamelerimiz de elbette budur diyeceğiz. Pekâlâ, kim davet etti? Efendim İstanbul' dan Tevfik Paşa Hazretleri telgraf çekti biz geldik. Fakat siz ora Hükümetinin meşru olmadığını iddia ediyorsunuz, hâlbuki şimdi meşruiyetini kabul ediyorsunuz, demeyecekler mi bize? Efendim müsaade buyurunuz. Meclisi Âliniz böyle bir heyeti murahhasa gönderdiği takdirde bundan evvel İstanbul'daki Hükümet aleyhinde neşretmiş olduğunuz (bütün beyanlardan ve beyannamelerden rücu etmiş olacağız.) Heyeti

¹¹⁸- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 399

Celileniz kabul eder, etmez o başka. Şu halde biz kanunen hiçbir sıfatı resmiyesi olmadığını ilân ve kabul ettiğimiz halde Tevfik Paşa kabinesinin resmîyetini nasıl kabul ederiz? Kabul ettiğimiz takdirde derler ki, mademki siz bu kabinenin resmîyetini kabul ettiniz, bunların tebligatı ile buraya geldiniz; şu halde bu Sevr muahedesini tadile lüzum yoktur. Fakat tadil yapacağız bazı noktalarda. Hâlbuki biz böyle bir muahedenin mevcudiyetini kabul etmiyoruz. Muahedenin mevcudiyetini kabul etmediğimiz halde muahedenin esasını kabul eden ve buna vazı imza etmiş olan bir Hükümet tarafından (vaki talep üzerine böyle bir Konferansa iştirak etmekle) telâfisi gayri kabil tarzda bir zarara maruz kalır mıyız, kalmaz mıyız? Bendeniz bu noktadan heyetin doğrudan doğruya davet olmadıkça gönderilme sini muvafık bulmuyorum. Yunus Nadi Beyefendinin buyurdıkları gibi, nasıl ki Cami Beyi gönderdi isek, icap eden propagandayı yapma ve resmen bize tebligat icra ettirerek doğrudan doğruya davetimizi temin etmek vesair faaliyette bulunmak üzere. İşte şimdi de o gibi bir heyeti siyasiye gönderebiliriz. Bu muvafıktır. Fakat heyeti murahhasa halinde göndermek (hatalı olacaktır ve bu sebeple bir sene daha muharebe etmek mecburiyetinde kalacağız, kanaatindeyim Çünkü bu daveti kabul ederek gitmek nevama İstanbul Hükümetinin vücudunu tasdik demektir. Binaen aleyh İstanbul'da Tevfik Paşa tarafından vaki olan daveti vesile ittihaz ederek gitmek doğru değildir. Mutlak resmî bir davete intizar etmek lâzımdır.¹¹⁹

d-Ahmet Ferîd Bey (Maliye Vekili) (İstanbul) — Hakkı Hami Bey arkadaşımız resmî bir davet olmadıkça gitmek doğru değildir, buyuruyorlar. Biz bunun tamamen aksini düşünüyoruz ve aksinin varit olduğu kanaatindeyiz. Zaten Tevfik Paşa kendi yazdığı tezkerede davetin İstanbul vasıtasıyla olması tabii bir şeydir. Çünkü İtilaf mümessilleri buradadır, bizimki bir tavassut yapmaktan ibarettir, diyordu. Resmî bir davetin vukuuna intizar meselesi... Heyete mesele gelmezden evvel Paşa Hazretleri resmî bir davetin vukuunu arizü âmik tetkik edildi, müzakere edildi. Bu müzakerat neticesinde böyle resmî bir davete raptı kalp ederek böyle bir heyeti göndermekten mücanebet etmek azim mazahiri dâi olduğu mütalâa olundu. Filhakika efendiler; resmî bir davetin vuku una Hükümeti Muhtelifeyi icbar etmek ve onları hukuken mağlup etmek ihtimali vardır. Eğer bir

¹¹⁹ - T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 399

heyetimiz gitmeyecek olursa düşmanımız bulunan devletler efkârı ahaliyi tağlit ederek; işte bunlar yalnız harp ve darp adamlarıdır. Bizimle temasa gelip meseleyi sulhen müzakere ve halletmek istemiyorlar, böyle bir heyeti içtimaiye ile ancak biz süngü ve tüfek ve top ile mücadele edebiliriz diyeceklerdir. Hâlbuki bugün bunun aksi efkârı umumiyede hâsıl olmuş, lehülhamd lehimizde hâsıl olmuştur. Bunu Yunus Nadi Beyin tafsil ve teşrih buyurdıkları veçhile bilhassa Fransa'da Heyeti Hükümet de, biz de zannetmiyoruz ki, giden heyeti murahhasamız muvafık bir karar ve netice ile gelsin. Bunu biz de zannetmiyoruz. İnşallah olur. Fakat evvelce de bilmünasebe arz etmiş olduğum veçhile kendi lehlerine o kadar mevaddı, o kadar mevaddı muzırrayı tutup ellerinden almak ve hakkımızı tatbik ettirmek müşkül bir şeydir ve hatta İstanbul vasıtasıyla bizi davet etmekten gaye de mutlaka Türkiye İstanbul'da bulunur kaydı daima başımızı, dimağımızı tırnaklarının arasında bulundurmak arzusunu takip içindir. Biz hakkımızın şaysini anlıyoruz. Onu lehimizde inkişaf ettirmek için diyeceğiz ki, efendiler biz buraya geldik, bu meselenin hakikî müdafileri biziz, bizimle uyuşabilirsiniz ve biz de yalnız hakkımızı talep ediyoruz. Daha ziyade kazanacağız, hatta müzakereye iştirak etsek de müzakerenin içinde bazı mevaddı kabul etmesek belki bizim için zaaf olur. Fakat kapılarını bize kapayacak olurlarsa bütün memleketlerimizi esir yapmak. Sonra efendiler, biz bir sulh muahedesi akdedeceğimizi zannetmiyoruz. Doğrudan doğruya resmî açılan bir kapıda müzakere edecek değildir.¹²⁰ Malumu âliniz işte müzakeratı hususiye, hususî odalarda birçok şeyleri ihtiva eder. Binaenaleyh efendiler heyeti murahhasamız bize bir sulh muahedesi getiremezse bile lehimizde bulunan efkârı umumiyeden, bilhassa Fransa efkârı umumiyesinden bizim hakkımızda daha nâfi bazı şeyleri alıp geleceklerini ümit ediyoruz! Yalnız sulh müzakeresi yapmak gaye değildir. Efendiler memleketin muhat bulunduğu badireden bir tanesini bile ayırmak, onunla vaziyetimizi iyice Islah ettikten sonra başkalarına yürümek mecburiyetindeyiz. Bu da siyaseten ehemmiyetli bir şeydir efendiler. En mühim ve elzem bir noktadır ve bunun ihtimali vardır. Böyle bir faaliyeti siyasiyeden bir zarar doğması gayet uzak bir ihtimaldir. Gidecek heyetin orada hemen sulh müzakerelerine gireceğini tahmin etmemekle beraber; inşallah temenni ederiz olsun arzumuz sulhtan başka bir şey değildir. Dünyaya harp etmek için

¹²⁰- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 400

gelmedik, harp bir gaye değildir. Gaye sulhu temin etmek ve memleket dâhilinde (huzuru ve refahı sağlamaktır.) Heyeti Vekile Heyeti Celilenizle müttefidir. İstanbul vasıtasıyla ve onlarla teşriki mesaiye katiyen muhaliftir. Heyeti Vekile yegâne İstanbul'a bir telgraf göndermiştir. O telgrafta tespit etmiş olduğu esas dairesinde bugünde yarında hareket etmeye taraftardır. Orada ne diyorduk? Bu muzafferiyeti siyasiyemiz gerek Venizelos'un sükûtu ve gerek Avrupa'da lehimizde hâsıl olan cereyanı efkâr Garp cephesindeki muzafferiyetimiz, ondan evvel Cenup cephesinde Adana cephesindeki, Ayıntap cephesindeki muzafferi yatımızın ve milletimizin azmi fedakârlığının neticesidir. Binaenaleyh milletin eğer menafini hakkiyle temin etmek istiyorsanız milletin iradesine istinaden Ankara'da içtima etmiş bulunan ve hâkimiyeti milliyeyi temsil etmekte bulunmuş olan B. M. M.'nin murahhasları bu sulhu idare etmelidirler. Siz, dedik onlara, filhakika Sevr muahedesini imza etmiş bir heyet değilsiniz. Fakat imza etmiş bir heyetin yerine gelmiş ve onların (mesuliyetini tekabül etmiş bulunuyorsunuz. Bu itibarla sizin bu hususta idarei efkâr etmeye, itiraz etmeye salâhiyetiniz, kudretiniz. (imkânınız) yoktur, kabiliyetiniz yoktur. Binaenaleyh eğer biraz vatanınızı seviyorsanız çekiliniz. Biz yalnız sizden bir şey isteriz. Murahhaslar 15-20 kişi olmaz. Şüphesiz ki müzakere edecek heyet de, murahhas da iki üç kişi olur.¹²¹ Eğer dâhil olursa gidecek iki üç kişidir. Heyeti murahhasa başka bir şey değildir. Onlara âlet makamında, kitap makamında fik edilecek (vesaïke ve vasaïte ihtiyaç hâsıl olursa (bunlardan istifadeye) karar verirse bu hususta onları sizden isteriz. Bugün sizin yapacağınız. B. M. M. tarafından intihap edilmiş olan murahhasların umum Türkiye menafiini müdafaaya muktedir olduklarını İtilaf devletlerine tebliğ etmekten ibarettir. İşte İstanbul'la yapabileceğimiz yegâne vahdet bu üç noktadadır. Heyeti Celilenize arzettiğim üç düsturdur. Sevr muhadesini, birinci maddesini şimdiden kemali nefretle reddediyoruz ve menafiimize mugayir addediyoruz. Binaenaleyh hukukumuzu hukuku istiklâlimizi talep ediyoruz.¹²²

e-Riyaseti Celileye

Murahhasların 15 kişi olmasını teklif ederim.

¹²¹- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 400

¹²²- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 400

Trabzon Hüsrev

Hüsrev Bey (Trabzon) — Arz edeyim efendim, aynı meseledir. (Reisin ihtarı üzerine kürsüden indi)

f-Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa göndermek Sevr ahitnamesini kabulü tazammun eder. Heyeti siyasiye göndermek lâzımdır. Tayini esamiye müracaat teklif ederiz.¹²³

Ergani: Nüzhet; Bursa: Muhittin Bahattin; Ayıntap: Kılıç Alî; Mersin: Muhtar Trabzon: HÜsrev; Karesi: Kazı; Lazistan: Abidin; Üsküdar: Salahattin; Mersin: Yusuf Ziya; Cebelibereket: İhsan; Kırşehir: Sadık; Kütahya: Cevdet; Muş: Abdulgani; Diyarbakır: Hacı Şükrü; Trabzon: Hasan; Bursa: Operatör Emin; Lazistan: Ziya Hurşit; Kozan: Dr. Fikret; Saruhan: Avni; İçel: Mehmet Şevki

Reis — Avrupa'ya heyet gönderilmesi meselesi tayini esami ile reynize vazedildi. İki müstenkif, yirmi altı kırmızı, dört heyeti siyasiye talebi beyaz üzerine işaretli. Yüz biri doğrudan doğruya gönderilmesi muvafık rey usulü.¹²⁴

g-Reis — Efendim şimdi demin bir meselei müstaahareden bahsetmiştim. Giden heyet, heyeti siyasiye olsun yolunda bir teklif vardı ki, Heyeti Celilenize arz etmiştim. Sonra heyetin heyeti siyasiye olmasına dair takrirlerin tayini esami ile reye vazına dair pek çok imza ile üç takrir vardır. Müsaade buyurun bu takrirlerin üçü de okunsun ve takrir sahipleri heyeti murahhasa muamelesi olmamış bir takriri reye vaza Riyaset mecburdur.

ğ-Riyaseti Celileye

Londra konferansına iştirakten bir fayda melhuz değildir. Ancak İtalya tarikiyle İtalya, İsviçre ve Fransa gibi hükümet ricali siyasiyesi ve efkârı umumiyesiyle yakından temas ederek Türkiye sulhu hakkında müdafaatta bulunacak bir heyeti siyasiye izamı mucibi

¹²³- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 401

¹²⁴- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 401

fevaid olacağından ol veçhile bir heyet intihabiyle izamını teklif ederim.¹²⁵

Bursa Mebusu Operatör Emin

h-Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

İzmir Mebusu Yunus Nadi Beyefendinin Avrupa'ya heyeti murahhasa değil, Avrupalıların aleyhimize yapacakları propagandaya mani olmak üzere bir heyeti siyasiye izamı hakkındaki teklifinin kabulünü rica ederiz.

Adana: Zekâî; Bursa: Muhiddin Baha; İstanbul: Ahmed Muhtar İzmir: Mahmut Esad; Eskişehir: Eyyüp Sabri, Çorum: Okunamadı. Teklif ret edildi.

ı- Hüsrev Bey (Trabzon) — Şimdi efendim müsaade buyurursanız bu baptaki noktai nazarımı arz edeyim. Eğer Reisi muhteremimiz Hasan Fehmi Beyefendi arkadaşımız vaktiyle bu meseleyi müsaade buyursalardı emin idimki maksat hâsıl olurdu. Çünkü iki celse arasında birçok rüfeka ile görüştüm. Baktım ki gittiğimiz yol bir yol... Maksadımızı arz edeyim. İyi düşünelim. İhtimal ki haksız bir mütalâa dermeyer ederiz. Pek nazik bir zamanda bulunuyoruz. Ufak bir hatayı siyasî... Hepimiz düşündüklerimizi söylemek zaruretindeyiz. Birçok arkadaşlarımız davetsiz gitsin, davetli gitsin, İstanbul'u tanıyalım, tanımayalım, Sevr muahedesi hakkında hakikaten pek kıymetli mütalâalar dermeyer ettiler. Yalnız son defa çok güzel teşrih eden Yunus Nadi Bey arkadaşımızın mütalâasını şöyle bir göz önüne getirirsek... Hatta kendilerine bir sual soracağım, gidecek heyet şayet sui telâkkiye uğrarsa ne deriz ona? O zaman buyurdular ki işte heyeti siyasiyeden maksat budur. Bir kere düşmanlarımızın bizi nasıl avlamak istediklerini anlayalım. Biz dâhilî vaziyet dolayısıyla İstanbul'u tanımıyoruz, yani düşman tarafından getirilen Hükümet, Hükümet olamaz diyoruz. Fakat oradan davet geldi diye onlarla birlikte konferansa katılmayı doğru görmüyoruz. Çünkü zaman dardır. Sonra dâhilde, hariçte İngilizlerin propagandası sulh istemediğimizi dünyaya yayacak, ondan da korkuyoruz. Bunda pek haklıyız ve bu İstanbul'u hem tanımıyoruz, hem de zaruretindeyiz. Hatta o kadar zaruretindeyiz ki, o kadar seri olmalı idi ki şimdi yarı yola varmalı idi. Pek muhik olarak hatıra geliyor ki niye buradan sulh

¹²⁵- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 401

heyeti murahhasası diye kemali debdebe ile biz buradan sulh heyeti murahhasası diye bir heyet yola çıkarırsak Londra'ya gider gitmez iki ihtimal karşısında kalınacaktır.¹²⁶ Ayağı bir yere ilişmeden en seri bir yoldan Londra'ya gidecektir. Kimseye temas ettirilmez. Buyurun efendiler Sevr muahedesi diye ortaya atarlar, katiyen böyle olacaktır. O zaman siz bakacaksınız ki İstanbul'dan bir takım efendiler gelmiş, bunlara tabii selâm vermeyeceksiniz ve bunları tanımıyoruz diyeceksiniz, biz böyle adamlar tanımıyoruz. İngilizler diyecekler ki, biz sizi bunlarla beraber bulunmak üzere çağırdık. Sonra Sevr muahedesinin kabili tadil bazı cihetlerini ister tanıyın, ister tanımayın. Böyle bir muvaffakiyetsizlik olacak Binaenaleyh böyle bir âdemi muvaffakiyet karşısında kalmaktansa ki yine kanaatimi arz edeyim. Bizim he yet buradan vapura binip de Londra yolunu tuttukları zaman İngilizler kuvveti pazuya verdirerek Yunana son bir taarruz daha yaptıracaktır. Gayet fazlayız, Ordumuz onların kafasını patlatacaktır. Yine onlar, o zaman giden heyeti murahhasa semi'na ve âtâ'na diyeceklerdir. Şimdi biz diyoruz ki böyle göndereceğimiz heyeti murahhasayı kısa bir yoldan anın âdemi muvaffakiyetle yoldan çevirmemek için, zaman kazanmak için lehimizde olan Fransa ve İtalyanları daha ziyade kazanmak için ismine diyelim ki heyeti siyasiye. Fakat mecmuu temsil ettiğimizi anlatmak için memaliki meşgule murahhaslarından, İzmir vesair meşgul yerlerden kıymetli arkadaşlarımızı koyalım içimize. Hatta benim fikrimce elli altmış kişiden - onun için yirmi otuz kişi bu miktarda heyeti siyasiye, on, on beş tane murahhas, on on beş tane siyasî adam koyarak kuvvetli sulhu yapacak bir heyeti mümkünse iki üç gün içinde hemen yola çıkaralım. Fakat propagandaya başlayalım ve diyelim ki İstanbul'la işittik ki Londra'da hiç Sevr'i nazarı mütalâaya almayalım ve bunda da bir sulh olacağını ve bundan da sulh murahhaslarının lâzım geleceğini şart olacağını işittik. Amal ve metalibi milliyemize muvafık ve âdil bir sulh müzakeresi için hemen bir heyeti siyasiye izam ediyoruz. Efendiler bu heyeti siyasiyeyi yoldan Londra götüremeyecek. İskoçya ile görüşecek, İtalyan amelesiyile konuşacak, oradan kalkıp Paris'e gidecek her yere girip çıkacak, oradan Londra'ya gidecek, orada bu işi yapacak, Londra'ya kemali ihtifalat ile gidecektir. Omuz omuza gidecek, şan ve şerefle gidecek. Çok mühim fark vardır. Heyet oraya gittiği zaman inşallah defolmuş olacaktır. O zaman diyecekler ki ne

¹²⁶- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 402

istiyorsunuz? Biz onlara değil, onlar bize soracaklar, ne için geldiniz? Biz diyeceğiz ki biz sulh için geldik, sulh yapmak istiyoruz. Bu maksadımızda samimiyiz.¹²⁷

Vehbi Bey (Karesi) — Bizim heyeti siyasiyemi/i kabul edecekler mi?

Hüsrev Bey (Devamla) — Elbette paşam. Çünkü bakınız şimdiden ismini sulh murahhas heyeti... İstanbul ile beraber gitmiyoruz, kabul etmeyecekler.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Efendim bir kere teklifim reye konsun, müzakere lüzum kalmaz.

i-Ferid Bey (Maliye Vekili) (İstanbul) — Mesele bir kere ekseriyetle kabul edilmiştir. O tarzı tahrirde, bilmiyorum, heyeti murahhasa denmiş ise bu heyeti murahhasadır. Heyeti murahhasa izamını arzu etmeyen arkadaşlar heyeti murahhasa izamının kabul edildiğini görünce onu heyeti siyasiye şeklinde tadil etmek istiyorlar. Fakat tadil etmek eğer hakikî bir şey ı olsaydı kabul ederdik. Bendenizin mütalaalarımca heyeti siyasiye meselesi kabili kabul değildir. 128

Reis — Tabii Heyeti Hükümet namına söylüyorsunuz değil mi?

Ahmet Ferit Bey (Devamla) — Şimdi efendim, heyeti siyasiye diyecek olursak bunun bütün mana ve mahiyetini üzerinden kaldırmış oluruz. Heyeti siyasiyeyi biz her ne zaman istersek gönderebiliriz ve heyeti siyasiye diye gönderseniz bazen Bolşeviklerin gönderdikleri heyeti siyasiyeye benzer ki kapanır. Heyeti siyasiye meselesi gayet bir meseledir. Fakat buyuruyorlar ki heyeti siyasiye denilirse belki gider belki gitmez. Biz aksini mütalâa ediyoruz. Biz diyoruz ki, biz heyetimize eğer heyeti murahhasa demezsek onun kıymet ve mahiyeti olmaz. Bir payitahta(gittiği zaman heyeti murahhasanın etrafını.

Reis— Tekrar reye arz edeceğim sırada ve heyeti siyasiye meselesinin hakkında bir teklif olmadı. Meclisi Âlinin ve bundan başka Riyasetin yapacağı vazife yoktur. Şimdi üç taktır vardır. Birisi

¹²⁷- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 402

¹²⁸- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 402

gidecek heyetin heyeti siyasiye veya heyeti murahhasa olacağının tayini esami ile reye vazına dairedir.¹²⁹

j-Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendim, dün İstanbul'a yazılacak beyannamenin müsveddesini Divanı Riyaset yaptı. Hamdullah Suphi Beyin kaleminden çıktığı için müsaade buyurursanız kendisi okusun.

k-Hamdullah Suphi Bey (İstanbul) — Arkadaşlar müsaade buyurur musunuz? Bir noktayı tavzih edeceğim. Meclisin doğrudan doğruya bir hitabı olmayacaktır. Divan bu salâhiyetlerini haiz olan Meclisin İstanbul'da Tevfik Paşaya hitap etmesini muvafık görmemiştir. Kendisi bundan yüksektir. Buna binaen bura ile İstanbul arasındaki muhaberat cereyan ediyor... Müzakerelerin ruh ve manası alınır. Doğrudan Meclis Tevfik Paşa ile yani doğrudan doğruya Meclisi Âliniz Tevfik Paşayı muhatap addetmemiştir.¹³⁰

l-Tunalı Hilmi Bey (Bolu) — Efendim Cenabı Hakkın inayetiyle arkadaşlarımız inşallah memulun fevkinde muvaffak olurlar. Fakat aksini daima düşünmek elbette büyük bir vazife addedilir. Öyle zannediyorum ki ne kadar kuvvetimiz varsa cephe gerilerinde mümkünse onları tayyarelerle vesair vesaiti seria ile cephe tarafına alalım bu maddî kısmı böyle olduğu gibi manevî kısmı da teşebbüs etmemiz lâzım gelir. Yalnız bu Türkçe olarak neşredilmemeli Arapça ve mümkünse Acemce neşredilmelidir. Şu halde Âlemi İslâm la olan alâkamız ve Âlemi İslâm in bize olan alâkası. Sonuna doğru bir kaç güzel cümle ilâve edilirse hissiyat namına daha müessir olur zannederim.¹³¹

m-Basri Bey (Karesi) — Dün akşam İstanbul heyetine Heyeti Vekile tarafından tebliğ edilmek üzere Heyeti Celilenin noktai nazarını tespit eder mahiyette bir şey kaleme alınması tekarrur etmişti. Hakikaten yazılan bu karar iyi bir şekilde kaleme alınmıştır. Esasen Hamdullah Suphi Bey tarafından meydana getirilen bu eserin iyi olduğu bedihidir. Yalnız bu karar Meclisi muhteremin vicdanı

¹²⁹ - T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 403

¹³⁰ - T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 403

¹³¹ - T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 403

müşterekini tespit edeceği için, Meclisi muhteremin sinesinde bulunan bütün azanın ifrat, tefrit, itidal noktalarından haiz olacağı hissiyat ve ruhiyatı ihtiva etmesi lâzım geleceği için, sonra yine bu karar bu üç noktada mütefavit olan Türkiye halkının, milletimizin ve hatta bütün Müslümanların hissiyatı müşterekeğini tamamıyla izhar edeceği için bu kararın o noktai nazardan Meclisçe kemali itina ile tetkik edilmesi lâzımdır. İhtimal ki efendiler namıkulhuruf Hamdullah Suphi Beyefendi kendi hislerinden tecerrüt edememiş olabilirler. Çünkü Hamdullah Suphi Beyefendi de elbette kendisine mahsus bir fikir ve hisse maliktir ve bundan dolayı tâyib edilmez.¹³²

Reis — Basri Bey, teklif. Divan Heyetinin teklifidir. O nokta üzerine söyleyiniz.

Basri Bey (Devamla) — O halde efendiler: Hamdullah Suphi Bey tarafından kaleme alınan beyannamenin zannediyorum ki yine Meclisin ekseriyetinde hâkim olan hissiyata, ruhiyata tevafuk etmek için herhalde fıkra fıkra nazarı tetkike alınması lâzımdır. Sonra efendiler; dün böyle bir beyannamenin kaleme alınması teklif edildiği zaman mevzuların nelerden ibaret olması lâzım geldiğini burada arz ve izah etmiştim. Biraz lisan mutedil olmalıdır ki efkârı umumiye üzerinde lâzım gelen tesiri icra edebilsin. Ben lisanı müfrit görüyorum. Eğer yazılan şey iyi bir tesir icra etmek maksut ise iyi bir tesir icra edecek bir şekilde tetkik edilmesi lâzımdır. Benim kanaatim böyledir.

n-Reis — Efendim bir meselei müstaahare zuhur etti. Basri Beyin söyledikleri gibi Dr. Refik Bey de bu mealde tahrir veriyorlar. Zaten bu bir karardır. Bu karar ya fıkra fıkra okunur reyinize vaz edilir, lâzım gelen tashihat yapılır veyahut toptan okunur yine söz alınır lâzım gelen tashihat yapılır. Arzu ederseniz böyle yapalım. Arzu ediyorsanız yarınki içtimaa bırakalım. Bunun o kadar müstaceliyeti yok, bunu yarına kadar tehir edelim. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... **Kabul edilmiştir. Şimdi efendim heyeti murahhasanın gitmesini Heyeti Âliniz kabul etti. Fakat heyeti murahhasa kimden ibaret olacaktır?** Bunların tayini için Heyeti Ve kileye mi salâhiyet

¹³²- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 404

vereceksiniz, yoksa kendiniz mi intihap edeceksiniz? O yolda bir takrir vardır ve bir de esami listesi vardır.

2-5.Londra'ya Gidecek Murahhasların Tespiti

a-Riyaseti Celileye

Dâhilî ve haricî suitesirata meydan kalmamak için Londra konferansına müstakilen iştirak edilmesini ve murahhasların zirde esamisi muharrer zevat meyanından intihap ve bunlara icap ederse hariçten mütehassıslar ilâve edilmesini teklif eyleriz. 4 Şubat 1337

Ertuğrul

Mustafa Kemal

Ertuğrul

Necip

İzmit

Halil İbrahim

Yunus Nadi Bey (Aydın)

Mahmud Esad Bey (İzmir)

Muhtar Bey (İstanbul)

Vehbi Bey (Karesi)

Vehbi Efendi (Konya)

Ali Şükrü Bey (Trabzon) Sırrı Bey (İzmit)

Celâlettin Arif-Bey (Erzurum)

Reis — Şimdi bu meseleyi halletmek icap ediyor.

b-Suad Bey (Kastamonu) — İcra Vekilleri tarafından intihap edilmiş olan zevatın düşünülmüş olan mahiyette ayrı bir şekilde tecelli. Binaenaleyh bendeniz gidecek heyetin altı kişiden ibaret olmasını ve yine altısının da bu heyet arasından intihap edilmesini teklif ediyorum.

c-Salih Efendi (Erzurum) — Arkadaşlar gönderilecek heyeti şu suretle intihap etmek temennisinde bulunuyorum. Divanı Riyasete Heyeti Vekile versin, biz de her encümende birer intihap yapalım, toparlayalım. o intihap listesini Heyeti Umumiyyeye verelim, ekseriyeti kim ihraz ederse o olsun.¹³³

¹³³- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 404

d-Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — Arkadaşlar Heyeti Vekilenin hatırına gelen isimler daha Riyasete takdim edilmiş. Heyeti Vekilece mutasavver isimlerin bir kısmı arz edildi efendim demek ki bitmiş bir şey karşısında değildir, Riyaset efendim Meclisin Reisi olmak hasebiyle namınıza imza etmek. o zamana kadar arzu buyurursanız efendim gün kalmamıştır. 21 Şubat'tır. Eğer bunun üzerine aramızdaki münakaşa dolayısıyla vakit geçirirseniz olmaz. O halde arkadaşlar dün zaten Reis Paşa Hazretleri de söylemişlerdi; arzularınızı Riyasete bildiriniz, Riyaset tetkik ederek, sizin de arzularınızı nazarı dikkate alarak tadilât yapar.

e-Vehbi Bey (Karesi) — Paşa Hazretleri ki ikinci bir derecede olarak Meclise gelecektir ve arkadaşların mezuniyeti talep edilmiş olacaktır. O vakit kime seyyidena Heyeti Celile tasdik edecektir, demişlerdi.

Adnan Bey (İstanbul) — Meclis intihap edecektir demektir.

f-Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — Heyeti Vekile tarafından teklif edilen isimler Riyaset tarafından tasdik edilmek, edilmemek mümkündür. Fakat Riyasetin de noktai nazarı buna taalluk ettiği halde yine bunu münakaşa etmeyi kabul ediyorsanız bu bitmiştir. Gidemez artık.

g-Hamdi Namık Bey (İzmit) — Efendim bendeniz Heyeti Celilenizin iki noktada nazarı dikkati âlinizi celp edeceğim. Heyeti Vekilenin listeyi tanzim etmesi muvafıktır. Fakat şunu rica ederiz ki murahhaslar Meclisi Âliniz azası meyanından bulunsun. İkincisi; Londra'ya murahhas göndermeye muarız kalan arkadaşlarımızın istinat ettiği nokta iştirakten bir şey ümit etmedikleri kanaatinden mütevelliddir. Binaenaleyh onlar meyanından da bulunması lâzımdır.¹³⁴

ğ-Reis — Efendim murahhasların Meclis azasından olmasını kabul edenler el kaldırsın... Müttefikan kabul edilmiştir. Efendim bir kere murahhasların Meclisi Âliniz azasından olması iki günlük müzakere neticesi iktizasındandır. Mademki murahhaslar Meclisi Âliniz azasındandır. Heyeti Vekile veyahut Makamı Riyaset Heyetiniz

¹³⁴ - T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 405

bunlara mezuniyet verecektir. Tensip buyuranlar lütfen el kaldırsın. Eller kalkar, şimdi efendim adedi hakkında Suad Beyin bir takriri vardır. Fakat tensip buyurursanız bunu adetle tespit etmeyelim. Mezuniyeti tasdik edilmediği takdirde o arkadaş gidemez... Diğerlerini Heyeti Vekile tasvip etmiş olsun, 'tensip etsin, tasdik etsin ne olursa olsun. Bunlara Meclisi Âliniz mezuniyet verecektir ki gitsinler. Mezuniyetleri burada okunurken eğer herhangi bir murahhasın mezuniyeti tasvip ve tasdik edilmeyecek olursa o arkadaş gidemez bu da hem Heyeti Vekile için hem de münasip bir şekil olmaz,

2-6.Murahhaslara Yetki Verilmesi Hususunda Verilen Takrirler

a-Riyaseti Celileye

Şahıslarının masuniyeti kumandanlıktan çekilmeleri Meclisçe yine şayanı takdir olacağı manasını muhtevi Paşa Hazretleri vasıtası ile Meclis namına bu akşam bir telgraf keşidesi şartı ile meselenin tamamen Heyeti Vekileye terk edilmesini teklif eylerim.¹³⁵

Eskişehir Mebusu Mehmet Emin

b-Riyaseti Celileye

Bütün millet ve dolayısıyla âlemi Jslâmiyetin hükmü idamını münteç bir mahiyette bulunan Sevr muahedesini Allah'tan korkmayarak, milletten utanmayarak mademki İstanbul bülehası tasdik etmiştir ve mademki Tevfik Paşaya tebliğ olunan Kanunu Esasi mevabdı muaddelesine uymakta tasarrufatı kavliyeden memnu, mahcur olması lâzım gelen İstanbul hanedanı abesla iştigal mahiyetini vererek Büyük Millet Meclisinin meşruiyetini tasdikten imtina etmiştir. Artık onlarla tevhide mesai belâhetlerine iştirak demek olduğundan veçhenminelvücuha caiz değildir. Ancak konferansa bizden murahhas göndermemek efkârı umumiyei cihan karşısında cidalci göstermek isteyen Avrupa, bilhassa İngiliz siyaset dolabına yağ sürmek demek olacağı da bedihidir. Binaenaleyh Misakı Milli ile müşeyyet olan gayei mukaddesemizden gayrı bir fikir ve emel takibinden münezzeh olduğumuzu bir kerre daha bütün âlem nazarında ispat etmiş olmak üzere, Meclisi Âlimizi teşkil eden zevatı kiram meyanından kehaneti siyasiye ile müştehir ve maruf vatanla

¹³⁵-T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 406

alâkadar olanların tefriki ile ve her türlü mahzurat ve ihtimalâta karşı salâhiyet ve hattı hareketlerinin tahdidi ile bir taraftan müheyya bulundurulması ve diğer taraftan dahi lâyetegayyer olan noktai nazar ve azmi katii millimizin istihsali için (Hazır ol cenge, eğer ister isen sulhu salâh) mantığınca sulhu musellâh farizasmdan gaflet olunmayarak ordularımızın tezyit ve teşdidi ile beraber murahhaslarımızın resen Londra'ya izamı suretiyle konferansa iştirak edilmekle âlemi İslâm ve efkârı umumiyei cihan karşısında rüştü siyasimizin ispatını ve İstanbul ile muhaberemizden sarfı nazar olunmasını teklif ederim.¹³⁶

Muş Ahmet Hamdi

ç-Riyaseti Celileye

Londra Konferansına murahhas izamı hakkında ekseriyetin vermiş olduğu karar altı aydan beri istinat etmekte olduğumuz ve istinat etmek istediğimiz Rus siyasetini zirüzeber ettiğine kaniim. Londra Konferansından büyük bir istifade temin edilemeyeceği hakkındaki Hükümet beyanatına bakarak Türkiye Büyük Millet Meclisi için hem Şarkın, hem de Garbın kaybedilmiş olacağı neticesine vasıl oluyorum. Binaberin Hükümetin bu bapta ne düşündüğünün ve bu hususta bizleri de tenvir eylemesinin müstacelen Hariciye Vekâletinden sual edilmesini teklif ederim.¹³⁷ 5 Şubat 1337

Bursa Mebusu

Dr. Operatör Emin

2-7.Sevr muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf

Reis — Mevzuun müzakeresine başlıyoruz. Söz Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin. Buyurun efendim.

a-Fevzi Paşa (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim, İstanbul ile muhaberenin neticesini arz etmiştim. Bunun üzerine Heyeti Âliyeniz cevap vermek için bir karar ittihaz buyurmuştu. Üç, dört gündür bunun tehiri İstanbul münasebatında bazı teşevvüşata

¹³⁶-T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 407

¹³⁷-T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I, s. 407

sebebiyet veriyor. Rica ederim cevap verilsin de İstanbul'la hesabımız kesilsin.

b-Mehmet Akif Bey (Burdur) — Efendiler, İstanbul'la aramızdaki sui tefekkürün kalkması bu ikiliğin bertaraf edilmesi için Meclisi Âliniz karar verdi. İstanbul'a bir telgraf yazılacaktı ve bu da Meclis tarafından yazılacaktı ve son cevap olacaktı.

c-Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — Beyefendi yazmışlar, geldiler burada okudular.

d-Mehmet Akif Bey (Burdur) — Sadi; Şarkın en hâkim şairi Sadi der ki : «İnsan daima doğru söylemelidir. Her söylediği doğru olmalıdır. Fakat her doğruyu her vakit söylememelidir.» Bendeniz o telgraf müsveddesinde bugün söylenilmesi muvafık olmayacak birçok hakikatler gördüm. İcap eden yerlerde gayet şedit bir lisanla ifade edilmiş. Eğer maksat itilâfın temini ise bu lisan tahfif edilmelidir. Daha itilâfcıyâne yazılmalıdır. Biz metalibimizi bir lisanı mutedil ile bîr üslubu leyyih ile ifade edersek ve onlar kabul etmezlerse o zaman mesuliyet ve vebal onların omuzlarına gider, kabul ederlerse iş bitmiş olur. ***Bendeniz bir şey karaladım. Müsaade buyurursanız okuyayım.***¹³⁸

Ankara ile İstanbul arasında cereyan eden muhaberattan İstanbul'un henüz gerek kendi vaziyetini, gerek Anadolu'nun vaziyetini lâıykıyla ihata edemediği kanaati hâsıl oluyor. Milletın berâtı idamından başka bir şey olmayan Sevr muahedenamesini İstanbul'a kabul ettiren esbabın burada mevzu bahsedilmesini münasip görmüyoruz. Ancak milletin istiklâli o muahedenamenin bir kaç maddesinin tadil ve tebdiliyle temin olunamayıp, büsbütün ortadan kalkmasına mütevakıf bulunmasına nazaran vaktiyle o muahedenameyi kabul edenlerin bugün konferansta lâzım gelen vak-ü tesiri haiz olamayacakları pek tabidir. Mütarekeden beri devam eden ıt inayeti Hakla hayat ve istiklâlimizin halâsına kadar devamı muhakkak olan mücadelei milliye sayesinde bugün lehimize olarak bir vaziyet inkişaf - etti. Bu müsait vaziyetten istifadeye koşmak bütün kuvvayı Devlet için bir vecibei hayatiye iken, İstanbul'un hakayiki ahvale göz yumarak ruhtan ziyade şekil ile meşgul olduğu nazarı teessüfle

¹³⁸- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I. s. 410

görülyor. Zaman, geçmiş vakayii tahlil ile uğraşacak zaman değildir. Ecnebler Devletimizin bütün varlığını payimal etmişler, en tabii hukukunu çiğnemekten sıkılmamışlardır. Bu tecavüzlere diğer taraflardan evvel maruz kalan ve halen ecnebi tahakkümü altında baş bile kaldıramayan İstanbul'un bu ahvali göz önünde tutarak ona göre bir vaziyet ittihaz etmesi zarurî iken, makûs bir istikamet alması cidden mucibi teessüftür. İstanbul nazarında henüz resmen âsi telâkki edilen Anadolu bugün istiklâli için, Makamı Hilâfet ve Saltanatın, tahlisi için canla başla uğraşıyor, düşmanların muhacematına göğüs geriyor, bu yolda kanını döküyor. Binaenaleyh bugün söz sahibi ancak kendisi olmak icap edeceğini itiraf ve kabul etmek ve aradaki sui tefehhümü bertaraf ederek B. M. M.'n tefvizi umur eylemek kendisinin ve bütün memleketin selâmeti namına İstanbul için en mütekaddim ve en mütehattim bir vazifedir. Bugün İnyeti Hakla millet vahdetini temin etmiş, meşru Meclis ve Hükümetini teşki ile ordularını tanzim eylemiş, her türlü müdahâlâtı ecnebiyeden azade olarak tenfizi ahkâm ve kazada bulunmuş iken, bütün bu şeraitten tamamiyle mahrum bulunan İstanbul'un hâlâ eşkâl ve merasim ile uğraşması menafii millet ve maslahatı ümmetle katiyen kabili telif değildir. Bugün İstanbul'un uhdei hamiyetine düşen en mühim vazife derhal B. M. M. nin meşruiyetini tasdik ve konferansa murahhas göndermek hakkının münhasıran bu Meclise ait olduğunu ilân etmektir. Bunun hilâfında hareket milletin halâsına set çekmek, tefrika ve inkisama badi olmak, Makamı Hilâfet ve Saltanatı (papalık) gibi kuvvayı maddiyeden mahrum ve gayrimeşru bir şekilde sokarak ecneblerin amalına bâziçe derekesine indirmek demektir. Buna ise Şeriâtı garrayı İslâmiyenin katiyen müsaadesi yoktur. Kaldı ki Müslümanlık nazarında pek büyük bir mevkii dinîsi olan Makamı Muallâyı Hilâfeti vaz'ı meşruundan çıkarmaya hiçbir ferdin, hatta o makamı işgal eden Zatı Şahanenin bile salâhiyeti olamaz. İradei Şahane maslahatı ümmet üzerine ibtina ederse muteber ve muta olur. Evet, zatı Şahanenin arzuyu zati ve emri hususileri başkadır; Ümmetin emini olmak haysiyetiyle deruhte buyurdıkları emaneti Hilâfetten mütehassıl şahsiyeti maneviyyenin iradesi başkadır. Binaenaleyh bugün Zatı Şahane bütün âmâli hususiyelerinden tecerrüt etmek ve o, deruhte buyurdıkları emaneti kubradah mütehassıl şahsiyeti maneviye namına maslahatı Ümmet muklezası veçhile iradatı âliyyede bulunmak mecburiyeti şer iyesindedirler. Maslahatı Ümmetin muktezası ise (icmai ümmet) mahiyetinde olan ve bir kuvvei maddiyyeye istinad eden

B. M. Meclisi, evet ancak bu Meclis izhar etmek mevkiinde bulunuyor. Malûmdur ki dini İslâm'ın kıyam ve bekası için zarurî olan teşhizi cüyûş, şeddi sugur. tenfizi ahkâm ve kaza şeraiti esasiyesini bil külliye iptal ile Makamı manayı Hilâfeti mühmel bir hale koyan (Sevr) muahedenamesini kabule cevazı şer'i yoktur. Şayet İstanbul'u böyle gayrimeşru bir vaziyete sokan sebep cebrü ikrah ise bugün o sebebin zail olduğu iddia olunamaz. Binaenaleyh ecnebilerin cebrü ikrahiyle bütün şeraiti esasiyei şeriyesinden tecrit edilen Makamı Hilâfet ve Saltanat için o şeraiti temin eden B. M. M.'ni derhal Makamı Celili Hilâfetin kuvvei müeyyidesi olarak tasdik ve bu Meclisin icmaı ümmet mahiyetinde olan mukarreratını kabul ile kendi vazı meşruunu iktisap etmek bir vazifei seriye olduktan başka beynel Müslimin büyük bir mevkii ihtiramı bulunan Hanedanı Âli Osmanın ilelebet bu mevkii mümtazı muhafaza edebilmesi için de elzemdir. Gerek Zatı Şahanenin, gerek bütün Cihanı İslâmın malûmu olmalıdır ki B. M. Meclisince bugün Makamı Hilâfet ve Saltanatın halâsını ve milletimizin istiklâli tammını temin etmekten başka hiçbir gaye mutasavver değildir ve bunun böyle olduğunu her milletvekili ferden ferda yemin ile teyit etmiştir. Onun için bugün İstanbul'un mânâsız vesveselerle nazarı ecanipte milletin vahdetini kesr edecek gayrimeşru bir tavır takınmasına B. M. Meclisi son derecede müteessiftir. Artık bu gayrimeşru vaziyete bir an evvel hatime vermek; bu zavallı, bu fedakâr milletin mukadderatını idare etmekte bulunan B. M. Meclisiyle tevhide mesai etmek, aynı gayenin husulüne elbirliğiyle çalışmak dinî, vatanî, millî vazaifin akdemidir. Binaenaleyh gayemizin husulünden sonra aramızda halli pek kolay olan mesaili dâhiliyeye ait birtakım noktai nazar ihtilâflarının bugün katiyen mevzuubahis edilmemesini ve yalnız dini milletin menafii âliyesi düşünülerek derhal B. M. Meclisinin meşruiyetinin kabul ve intihap ettiği murahhasların tasdik edilmesini, bu suretle aradaki ikiliğin kaldırılarak Kuran'ın ve sünneti Resulün emri veçhile Devlet ve milletimizin ecanibe karşı yekpare bir bünyeni marsus halinde tecelli ettirilmesini selâmeti dini devlet namına son defa olarak temenni ederiz. (İşbu kararımız Tevfik Paşaya aynen tebliğ olunmak üzere Heyeti Vekileye tevdi olundu.)¹³⁹

¹³⁹- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 411

e-Hamdullah Subhi Bey (Antalya) — Arkadaşlar; Burdur Mebusu muhteremi Mehmet Akif Beyin teklif ettikleri şekli bendeniz dinledim. Bir noktada kendilerine iştirak etmek mümkün olduğunu arz edeceğim. Eğer Riyaseti Celile, ile Heyeti Vekile ile İstanbul arasında olan muhaberat satır besatır hatıranızda kalmış ise tahattur buyurursunuz. Arzu ettiklerini esas itibariyle bidayette biz teklif ettik. Hiçbir nama bir heyeti murahhasa izamı mümkün olamayacağı ve bizim yollayacağımız heyet bütün memleketi temsil eder diyen birinci telgraftı. İkincide, üçüncüde aynı noktai nazarı müdafaa ettik. Kendileri bir daha tecrübe etmek istiyorlardı. Şimdiye kadar teati edilmiş telgraflardan anlaşılmıştır ki İstanbul'u akli mantık dairesinde harekete getirmek imkânsızdır. Müfrit bir hayırhahlıkla, azamî bir vatanperverlikle lâzım gelen şeyi yapınız ve hatta yazılması icap eden her şeyi yazınız, yine faydasızdır. İstanbul saraydan başlayarak bütün sarayın nüfuzu altındaki eşhasa varıncaya kadar öyle bir karanlık ve delâlet içindedirler ki bunları akla mantığa ircaa imkân yoktur. Bendeniz de ilk zamanlarda mülâyemet ile işi halletmek taraftan idim. Fakat bilâhare kani oldum ki, belâhet yolunda saray berdevamdır ve sonuna kadar devam edecektir. Akli mantık dairesine gelmeleri imkânı yoktur ve bizim en müsait şekillerle hatta Loyd Corç'un (Lloyd Georges) söylemiş olduğu ki Loyd Corç'un bu sözünü burada aynen tekrar edemeyeceğim, çünkü gazete yanımda yoktur eğer İstanbul Hükümeti razı olursa biz o zaman Ankara Hükümetiyle temas ederiz, diyordu. İstanbul Hükümeti razı oluyoruz diyemez miydi arkadaşlar? En büyük düşmanımızın nazırı söylüyor. Bizimle maksatta müttefik olan bir heyet bunu diyemez miydi? Biz aradan ^çekiliyoruz, hakikaten haizi salâhiyet olan orasıdır diyemediler. İltihak etsinler ve buradan salâhiyet alsınlar gitsinler. Bunlar malûm olduktan sonra bizim ümidimiz kalmadı. Biz kani olduk ki İstanbul'dan akli mantık dairesinde bir şey beklenemez.¹⁴⁰

f-Hacı Ahmet Efendi (Muş) — Efendiler, bendeniz de Mehmet Akif Beyin fikirlerine iştirak etmekle beraber bazı mütalâatta bulunacağım. Celse mademki hafidir, serbestçe, fakat ruhu meseleye dair muhtasaran söyleyeceğim. Ben derim ki siyaset, duruğu maslahatâmiz terkiibinden ibarettir. Binaenaleyh mademki milletin ekseriyete karip bir kısmı hilâfet ve saltanata 4âyenkasem bir rabıtai

¹⁴⁰- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 412

maddiye ve menviye ile merbuttur ve elyevm Halife namı tahtında bulunan Sultan, hakkı Hilâfeti zirûzeber edercesine efkân umumiyei milletten mülhem olmayan bir muahedeyi tasdik etmiş ve milletin mebhusûnan kısmı ise halifei hazının hakkı kaza sakıt, iyiyi ve kötüyü takdirden acil, ecnebilere münkat bir mahlûktan gayri bir şey olamayacağına gayri muttali bulunmuştur. Şu halde bir taraftan o kısmı milleti bu hususta tenvir, diğer taraftan da millî hudutlarım muhafaza ve halife makamını düşmandan tahlis maksadıyla teşekkül etmiş olan B. M. Meclisi, Türkiye halkını emperyalizm ve kapitalist tahakkümünden ve zulmünden kurtarmak irade ve hâkimiyetin bilâ kaydı şart milletin olduğu anlatılmalı. B. M. Meclisinin maksadı ve istihdaf ettiği gayeyi bir lisanı leyyin ile tasvir eden beyannamelerle milletle Padişahın ikazını temin etmeli.

g-İsmail Safa Bey (Mersin) — Efendim, bendenizce henüz zamanı gelmemiş bir meseleyi münakaşada ısrar ediyoruz. İhtilâf uçurumu, zihniyet farkı zannederim ki artık tamamıyla meydandadır. İstanbul Anadolu'yu ezmek ve iğfal etmek için hiçbir şeyden çekinmedi. Bazen fetvalarıyla, bazen düşmanla yan yana yürüyen, silâhlarla, her türlü vesait ile bizi ezmeye, bizi mağlup etmeye çalıştılar. İstanbul'daki insanlar kimlerden ibaret olursa olsun ve ne mahiyette bulunursa bulunsun, netice itibariyle, aynı zihniyette birleşiyorlar ve hepsi Anadolu'nun meşruiyetinden ve Anadolu'nun mukaddes bir dava takip ettiğinden şüphe ediyor. Nitekim bugünkü vaziyeti meydana getiren Anadolu'ya murahhas göndermek hakkını çok görüyorlar. Eğer İstanbul şüphe etmemiş olsa idi, Anadolu'nun bütün milletin arzusunu temsil ettiğini kabul etmiş olsaydı zannederim ki bileklerimizizin kuvvetiyle meydana gelmiş şu fırsattan istifademize mani olmaz ve şu hakkın bize mahsus, bizim hakkımız olduğunu tasdik ederdi. Hükümet İstanbul ile bir muhabere kapısı aradığı ve hepimiz de bunu arzu ettiğimiz halde, ihtimal ki zamanı gelmediği için söylenmesini muvafık bulmadığımız birçok sözler söylendi. Buna karşı da İstanbul muannit bir vaziyette kaldı ve yine bildiğinden şaşmadı. Biz de, tabii, kararımızı verdik ve İstanbul peşinde davamızı takip için Londra'ya murahhaslarımızı intihap ettik ve gönderdik. Binaenaleyh mesele bendenizce artık kapanmıştır. Bir daha İstanbul'un karşısına çıkıp da siz susunuz demek doğru değildir. Çünkü İstanbul, arkadaşlar açık söyleyeyim, bizden serbest bulunuyor. İstanbul söz söylerken vatan endişesinden uzak olarak aklına geleni

söylüyor.¹⁴¹ Bize şaki diyor, haydut diyor. Halifeye isyan etmiş diyor. Memleketin menfaatini düşünmeksizin söylüyor. Hâlbuki biz, hepiniz biliyorsunuz ki, birtakım endişeler altındayız. Karşımızda memleketin menfaati var. Daima onu müteessir edeceğinden korkarak sözlerimizi, adımlarımızı ona göre atmaya, söylemeye mecbur oluyoruz. Bugün İstanbul hakikaten ters bir vaziyet alırsa biz ona karşı bir şey yapacak değiliz. Filhakika zamanı gelirse biz İstanbul'a karşı her türlü vaziyetimizi, her türlü kararımızı serbest vermekte haklıyız. Fakat bu zaman gelmemiştir zannediyorum. Zamanı gelmediği için bu meseleyi kurcalamak memleketin menafiine muvafık değildir. Bunu kapamalıdır.

ğ-Hamdi Namık Bey (İzmit) — Mehmet Akif Bey biraderimiz İstanbul'a yazılacak telgrafnamenin Heyeti Vekilece kabul edilen şeklinin şedit olduğunu söylediler. Ben bunun aksini iddia edeceğim. Kendilerinin temas ettikleri üç mühim noktayı izah ederek ispat edeceğim.

Yazdıkları cevapta Mehmet Akif Bey buyuruyorlar ki: **Birincisi**, İstanbul'a karşı Meclisin meşruiyetini tanımaları lâzım geleceğini, **ikincisi**, Sevr muahedesinin kabul edilmemesi; **üçüncüsü**, Makamı hilâfet ve Saltanatın bu feverana ittiba etmelerini yazıyor. Zannederim geçende Heyeti Vekile ile İstanbul arasında cereyan eden şeyler okunmuş idi. Gerek Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından ve gerek Fevzi Paşa Hazretleri tarafından milleti temsil eden yegâne heyet Meclisi Âliniz olduğunu söyledikleri halde yalnız Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa Hazretlerine tevcihi hitap ediyorlardı. Bundan anlaşılıyor ki, zaten meşruiyetini tanımadıklarını söylüyorlar. Binaenaleyh meşruiyetimizi tanımayan bu heyete bunu bir daha söylemek haşvi zaittir, zaaftır. Saniyen, İstanbul Hükümeti Sevr muahedesini kabul etmiştir. Üçüncüsü; Makamı Hilâfet ve Saltanattan bahsediyorlar. Hâlbuki Heyeti Vekilenin bu cevabında bundan bahsedilmemiştir. Bendeniz zannediyorum ki, şimdi bundan bahsetmek nabemahaldir. Böyle bir hatve atarsak bundan rücu etmek mümkün değildir. Eğer buna Padişah itaat etmezse Padişahın hal'i lâzım gelir. Bu nazık nokta ile oynamak şimdi doğru değildir. Binaenaleyh Heyeti Vekilenin lisanında şiddet varsa o şiddeti tadil ederiz. Fakat Heyeti Vekilenin yazdığı cevap şedit ise bu ikinci cevap

¹⁴¹- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 412

muzırdır. Arkadaşlar, bir noktayı daha izah edeyim ki, teklif Divan Heyetini memur etmiştir. Divan Heyetinin teklifidir.¹⁴²

h-Tunalı Hilmi Bey (Bolu) — Efendim, Hamdullah Suphi Bey de, Safa Bey de derin bir hakikatten bahsettiler. Maatteessüf Safa Bey arkadaşımıza iştirak edemeyeceğim. Herhalde kararnamenin İstanbul'a tebliği elzemdir ve bundan maksat da İstanbul ile uzlaşmak, uzlaşmamak meselesi değildir. Zira bu kararname sırf propaganda noktai nazarından elzemdir. Zira bu kararname geçen de söylediğim veçhile, Arapça, Acemce de tabedilerek neşredilmekle beraber (kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla) kabilinden esasen millete hitap edilmiş bir kararname demektir. Bunun bu noktai nazardan derin bir tesiri olacaktır. Binaenaleyh katiyen bu kararnamenin gönderilmesi lâzımdır. Kaldı ki müsveddeden hangisini tercih meselesi... Hamdullah Subhi Bey bendenizi mazur görsünler. Pek dar bir zamanda, yekten hakikaten mükemmel görülüyor. Lâkin bazı noktalar birdenbire atlayıveriyorlar ve bahusus sonu yoktur. Bunları sonra tabîi Hamdullah Subhi Bey tertibinde tanzim ederler. O kolaydır. Yalnız meal, tarzı ifade bir de şümülû olmak noktai nazarından herhalde Akif Bey hocamızın müsveddeleri cidden müreccahtır. Bendeniz Akif Beyinkini göndermek istiyorum. İki üç kelimeye dokunacağım. Beratı idam denilmiş. Berat kelimesi güzel noktalarda kullanılır. Ecnebiler denilmiş. Müşrik hasımlar dense daha iyi olur.¹⁴³

ı-Muhittin Baha Bey (Bursa) — Efendim; bendenizce ne şekilde yazılırsa yazılsın İstanbul'un zihniyeti başka, bizim zihniyetimiz başkadır. Bizim zihniyetimiz milletten doğan bir zihniyettir. Onları tefessüh etmiş bir zihniyet, bizimki milletin ruhundan doğan yeni zihniyettir. Bu mütefessih zihniyetin bizim zihniyetimizi anlamasına imkân yoktur. Fakat mademki Meclisi Âliniz böyle bir şeyin yazılmasına karar vermiştir, Hamdullah Subhi Bey kardeşimizle, Mehmet Akif Beyefendi üstadımız bir şey hazırlarlar. Şiddet itibarıyla daha muvafık gördüğüm Hamdullah Subhi Beyin yazdığı şeyi aynen kabul buyurmazsanız Mehmet Akif Beyefendinininki gayet iyi yazılmış veyahut üç dört kişi tarafından bir müsvedde kaleme alınmasını teklif ediyorum. Şunu da arz edeyim ki, tarihimizin en mühim noktasında,

¹⁴²- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 413

¹⁴³- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 413

buraya kadar geldikten sonra zaaf ile mevkiimizi küçültmeyelim. Bulduğumuz yeri muhafaza edelim, inmeyelim.¹⁴⁴

i-Emir Paşa (Sivas) — Efendim, Meclisi Âliniz tarafından yazılacak olan cevapname hakkındaki karar murahhaslarımızın gitmesinden evvel verilmişti. Şimdi Meclis murahhaslarını tayin etti ve yola çıkardı. İnşallah muvaffak olurlar. Bendeniz zannediyorum ki o zamanki verdiğimiz karar o zamanın fikriyle ve o zamana göre düşünülmüş idi. Şimdi ittihaz etmiş olduğumuz bu karar heyetin yola çıkmasıyla değişmiş oluyor. Hayır demeyiniz. İstanbul'un aldığı vaziyet zaten malûmdur. İstanbul meşru hakkımızı dinlemiyor. Yahut telâkki edemiyor. İstanbul'un telâkki edip edememesi meselesi kendi fikriyle, reyî ile hareket eden bir heyet vaziyetinde olduğuna kani değilim bendeniz. Herhalde hasımlarımızın tesiriyle hareket ediyorlar. Bizim de onlara karşı aldığımız vaziyet meşru bir vaziyettir. Kendilerine ediyoruz. Fakat aynı zamanda İstanbul da kendi İstanbulluğundan düşmek istemez. Bundan dolayı her şeyi yapmak ister. Şimdi İstanbul'a bir şey yazmak mevzubahis olunca, her halükârda bizim hakikatlerimizin kendilerine ilka ettiği ve şu vaziyete göre lâzım gelen şeyi söylemek ve söylediğimizi icra etmek istiyorsak, eğer bunun nihayetine de varamayacak isek, bir zaman için düşünmek ve son söyleyeceğimiz sözü söylemek doğru değildir. Artık vaziyet ortaya çıkmış, her şey anlaşılmıştır. Şiddetli söylemek olmuyor, mülayim, mütevazı söylemek de yakışmıyor. Mademki o yakışmıyor, bu yakışmıyor, biz de hiçbir şey söylemeyelim. Yok, eğer son sözümüzü söylemek istiyorsak söyleyelim ve sözümüzü yerine de getirelim. Doğrusu budur. Yalnız bir şey var efendiler. Biliyorsunuz ki müekkilleriniz memleketleriniz bu gibi şeyleri can kulağıyla dinleyecektir. İstanbul B. M. Meclisi ile teşriki mesaiye kalkmış, B. M. Meclisi kabul etmemiş, Heyeti Vekilesi kabul etmemiş gibi birtakım sözler meydana çıkacaktır. B. M. Meclisi tarafından bir şey kaleme alınsın, bu ilân edilsin. Bu ilân herhalde İstanbul'a da gidecektir. Tevfik Paşaya değil. İlân edilecek tarzda yazalım. Bütün Cihan İstanbul'un almış olduğu vaziyetin gayri münasip olduğunu tasdik edecektir. Buna karşı da Heyeti Vekilenin aldığı vaziyetle vesaireyi bir beyanname şeklinde yazalım.¹⁴⁵

¹⁴⁴ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 413

¹⁴⁵ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 414

j-Mustafa Kemal Paşa (Ankara)— Arkadaşlar; Londra konferansına davet münasebetiyle iki mesele karşısında kalmış olduğumuzu zannediyorum. **Bunlardan biri, heyeti murahhasanın izamı ve şekli izamı idi**, zannederim. Zannederim ki bu mesele hallolunmuştur. **İkinci nokta; bu münasebetle İstanbul'a dahi aramızda âdeta münasebat başladı. Bu münasebat ve muhaberat ehemmiyetli bir noktada durdu.** Malûmu âlileri Meclis Riyasetinden ve Heyeti Vekile Riyasetinden çekilen telgraflara cevaben Tevfik Paşadan gelen en son telgrafta takip edilmiş olan meşru hususun, makul ve katî hususum hiçbirini kabul edilmedikten maada, bizi bir de tarih ve vicdan muvacehesinde itham ediyor. İşte bu muhaberat üzerine Heyeti Vekile kendiliğinden hiçbir muamele yapmadı, Meclise arz etti ve Meclis o gün pek makul olarak son cevabın verilmesi kararını verdi. Fakat maatteessüf efendiler o karar o gün icra edilmek lâzım gelirken, o günden bugüne kadar geçti. Efendiler, dört saat zarfında vaziyeti siyasiyede birçok tebeddülât olur. Bir defa heyeti murahhasa meselesi bizce sureti kafiyyede halledilmiş ve hatta tahrik edilmiştir. Bu kararın istilzam ettiği muamelâtтан birisi de, doğrudan doğruya Düveli İtilaf iyeye birtakım notalar verildi. Diğer taraftan İstanbul ile olan münasebatımız da birtakım teşevvüşa uğradı, İstanbul burada hiçbir Meclisi tanımadı.¹⁴⁶ Asi bir Mustafa Kemal tanıyordu. Ona da dedi ki, korkma ben seni*affettim. Mukarreratı sabıkam mülğadır. Binaenaleyh meşru hükümet benim dedi ve tuttu, şuna buna emirler vermeye başladı. Binaenaleyh o günkü karar ile bugünkü karar değişmiştir efendiler. Mamafih karar geçmiş olmakla beraber Tevfik Paşaya karşı vaziyeti hakikiyelerini müdrük olduğu halde Meclisi Âli millet namına son ve katî kararını tebliğ mecburiyetindedir, denir. Meclisi Âliniz bunu iki suretle yapabilir. Birisi; yalnız karar suretiyle yapar ve bunun sureti tebliğini Heyeti Vekileye tevdi eder. Diğer taraftan da bazı rüfekanın beyan buyurdıkları misillu bu beyanname bu ithamat karşısında tarihe geçecek bir vesikadır. Ancak evvelce verilmiş karar mucibince, mufasssalca bir suret tebliğ edilmek lâzım gelirse, efendiler Burdur Mebusu Akif Bey biraderimizin yazmış olduğu şeyde bazı mühim tadilât yapılması lüzumunu görmekteyim ve bu hususu arz edebilmek için o takriri ele alayım. Baş tarafta Sevr muahedesinin bazı mad

¹⁴⁶-T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 414

delerini kabul etmektense, Sevr muahedesinin heyeti umumiyesini tadil etmek lâzımdır, diyor. Bunu bugün B. M. Meclisinin beyannamesinde zikretmek diplomatik bir hatadır. Biz Sevr muahedesini kabul etmediğimizi ilân ettik ve bu azimde bulunduğumuzu birbirimize söylüyoruz. Fakat bundan sonraki muamelemizin katî ifadesi baş murahhasımızın sözüyle başlayacaktır. Bunun zamanı mıdır, değil midir? O ayrı, başlı başına bir meseledir. Sonra meselâ ikinci sayfasında «bugün lehimize olarak bir vaziyet inkişaf etti. Bu müsait vaziyetten istifadeye koşmak bütün kuvayı devlet için bir vecibei hayatiye iken İstanbul'un hakayiki ahvale göz yumarak» deniyor. Vaziyet böyle değildir efendiler. Elhamdülillah bizim vaziyetimiz iyidir. Muhtar vaziyette değiliz, koşma vaziyetinde de değiliz. Henüz bize yapılan teklifin ciddiyetine emniyet yoktur. Biz koşmuyoruz, fakat bazı hukukumuzu dünyaya ilân etmek için gidiyoruz. Bu manada kabul, tabii Tevfik Paşanın dediği olmuştur, aman fırsat zuhur etmiştir. Hayır, efendiler; böyle değildir. Yani bu gibi ufak şeyler vardır.¹⁴⁷ Sonra burada deniliyor ki bu Meclis meşrudur. Sonra burada deniliyor ki, («Bugün İstanbul'un uhteî hamiyetine düşen en mühim vazife derhal Büyük Millet Meclisinin meşruiyetini tasdik ve konferansa murahhas göndermek hakkının münhasıran bu Meclise ait olduğunu ilan etmektedir.») Efendiler bu Meclis meşrudur ve bunun meşruiyetini kimseye tasdik ettirmek lâzım değildir. İkincisi; bu meşru Meclis, meşru ve salâhiyettar olan murahhaslarını göndermiştir. Bu heyetin Avrupa'ca tanınması için Tevfik Paşaya ricaya ihtiyacımız yoktur. Binaenaleyh böyle bir şeyi beyannamemizde söylemek, giden heyeti murahhasamızın kıymetini katiyen sıfıra indirmek demektir.

Sonra efendiler; makamı Hilâfet ve Saltanatın tabiri sırasında Papalık kullanılmıştır. Makamı Hilâfet ve Saltanatın Papalık kelimesiyle heyetimiz tarafından ifade olunmasına ve bu kelimenin kullanılmasına bendeniz şahsen taraftar olamam.

Yine altıncı sayfada bazı izahat vardır. Sevr muahedesini kabul etmeye cevazı şeri yoktur deniliyor. Edilirse makamı muallâyı Hilâfeti mühmel bir hale getirir» deniyor. Hâlbuki Sevr muahedesini kabul edilmiş ve makamı hilâfeti mühmel bırakmıştır. Malûmu âlinizdir ki efendiler, Şûrayı Saltanatta Sevr muahedesini Zatı Şahane bizzat ayağa kalkmak suretiyle kabul etmiştir. Binaenaleyh vaki bir şeydir.

¹⁴⁷-T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 414

Eğer bu vaki gibi kabul edilirse, zaten Makamı Hilâfet ihmal edilmiştir. Hâlbuki biz bunu itiraf etmek istemiyoruz. Onun için bunun da ifadesi zamanı gelmiş ise.

Sonra yedinci sayfasında yine zatı Şahaneden B. M. Meclisinin tasdiki talep ediliyor. Evvelki başka bir manada idi. bu da başka bir manadadır. Hâlbuki efendiler biz Zatı Şahane, İstanbul'a düşman süngüsü altında iradesini istimale gayri mukteditir, yani esirdir, dedik. Binaenaleyh bizim Meclisimizi bir esir tasdik edemez.¹⁴⁸ Bu da doğru değildir. Olsa olsa o zat Meclisi kabul ettiğini ve tanıdığını dikkatle yazılmak lâzım geleceğine dair bir fikir vermek için söylüyorum, tanımak başkadır, tasdik etmek başkadır. Çünkü herkes tanıyabilir ilân etmesini.

Sonra efendiler, sekizinci sayfasında bugün şöyle böyle anlaşılm ve bunun husulünden sonra aramızda pek kolay olan idarei dâhiliyeyi. Şimdi efendiler, iki şahıs konuşmuyor. Bir milletle bir şahıs konuşuyor. Öyle pazarlık olamaz zannederim. Malûmu âliniz hâkimiyet bilâ kaydı şart milletindir. Artık bunda pazarlık hakkı, bizde mevcut değildir. Böyle bir pazarlık olamaz zannederim. Azmü imanımızda bir tereddüt ve teşevvüş olduğunu bugünden ilân etmiş oluyoruz. Binaenaleyh kimse ile pazarlığımız yoktur. Meşruiyet üzerinde bulunuyoruz. Akıl ve mantık üzerinde bulunuyoruz. Bunlardan sarfı nazar etmek doğru bir şey olamaz.

Sonra, son sahifesinde bazı ifadeler var. Şöyle böyle olursa mevcut olan ikilik bertaraf edilmiş olur. Bu da tabii siyâsî bir ifade değildir efendiler. Biz ikilikten bahsetmedik ve etmeyiz efendiler. Biz vahdeti tamme halindeyiz. İkilik iddia eden onlardır. Onu biz iddia etmekle sarahaten onların vaziyetini kabul etmiş oluyoruz. Bu tabiri yazmakla onların vaziyetini tasdik etmiş oluruz. İkilik yoktur. Vahdet vardır ve bu vahdeti tanımayan hali delâlette bulunanlar vardır. Binaenaleyh görülüyor ki bu gibi icraî hususta teferruata girişmek doğru değildir. Bir defa zaman meselesi çok mühim bir tesir yapıyor. Bendeniz yeni bir teklif arz etmek istiyorum. Meclisi Âlinin tebellür eden kararı ne ise Tevfik Paşaya son yazdığı telgrafa cevaben iki üç madde olarak sureti münasibe de ve kısaca yazmakla Meclisi Âli vazifesini ifa ederse, zannederim çok güzel olur. Yoksa şimdi bu yazılmış olanları bu heyete tevdi edersek doğru olmaz. Bu esas

¹⁴⁸-T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 415

kararlar tespit edilir ve Heyeti Vekileye tevdi edilirse, Heyeti Vekile sureti münasibe de tebliğ eder efendim.¹⁴⁹

k-Reis — Mevzuu müzakere olan ve Divan namına teklif edilen, elimizde matbu nüshası bulunan bir teklif ile Akif Bey biraderimiz tarafından verilen ve tadilname mahiyetinde olan teklif var. Bir de verilecek cevabın kısa olarak Heyeti Vekile tarafından yazılmasını ve Heyeti Vekilenin buna memur edilmesi bir takrirle teklif ediliyor. Kozan Mebusu Fikret Beyin bir takriri var ki İstanbul ile hiç muhabere yapılmasın, diyor.

Heyeti umumiyesi hakkında müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. Şimdi vaziyeti izah ettim zannederim. Bir, Divanın matbu olan şekli vardır. Bir de istanbul ile hiç muhabere edilmesin diyor. Diğer bir takrir de bu hususa Heyeti Vekileyi memur edelim diyor.¹⁵⁰

I-Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Korkarım Heyeti Vekile müşkül bir vaziyette kalır!

Reis — Verilecek tadil nameleri ve Mehmet Akif arkadaşımızinkini ve bunun daha mufassal olmasını arzu buyuruyorsanız.

Tahsin Bey — Efendim, Meclisi Âlinin bir defa Tevfik Paşa ile muhabereye salâhiyeti var mıdır, yok mudur?

Reis — Cevap yazılması esasen kabul edildi ve cevap name Divanı Riyasete havale edildi. Artık bu cevap verilmesin gibi bir şey mevzuu bahs olamaz.

m-Basrî Bey (Karesi) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Bir mebusun usulü müzakere hakkında sonradan söz söylemeye hakkı vardır. İstanbul'a karşı değil, zahirde ona karşı değil, akıl ve mantıktan uzak olduğunu bildiğimiz İstanbul'a karşı değil, zahirde ona karşı, hakikatte efkârı umumiyeye karşı telkinat yapmamız lâzımdır. Meclisi Âli böyle bir cevabın yazılmasını kabul

¹⁴⁹- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 415

¹⁵⁰- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 415

ettiği zaman, zannederim ki, Heyeti Vekile de kabul buyurmuştu. Zaman meselesidir buyruldu. Kelimeler üzerinde efendiler istediğimiz kadar tenkit ederiz. Dünyada tenkitten kolay bir şey yoktur. Tenkit ederiz, münakaşa ederiz. Fakat ruh ve esas itibariyle bir şey yazılmasına Heyeti Umumiye'nin karar verildikten sonra zannederim ki, bu kararın infazı lâzımdır. Bendeniz İstanbul'dan ziyade, ey millet, ey Âlemi İslâm; işte biz şunu yazdık. Bu rezil İstanbul zihniyeti bunu bile kabul etmiyor Hattâ bu Âlemi İslâmın şairi tarafından yazılmıştır diye propaganda edilecek olursa gayet iyi tesir yapacaktır.

n-Reis — Efendim, müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. İstanbul'a Meclisi Âliniz tarafından cevap yazılması hakkındaki kararı sabıkı muhafaza edenler lütfen el kaldırsın... Efendim bir şey yazılmamasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.¹⁵¹

o-Riyaseti Celileye

İstanbul'a yazılacak telgrafnamenin tehiri tetkik ve keşidesinden naşi birçok mahazir tevellüt etmekte olduğundan bunun bugün müstacelen müzakeresini teklif ederim.

7 Şubat 1337

İzmit Mebusu Hamdi

ö-Riyaseti Celileye

İstanbul ile muhabereyi sureti katiyede kafa karar vermeksizin yalnız sükût ile mukabele edilmesini teklif ederim.¹⁵²

7 Şubat 1337

Bursa Mebusu Dr. Operatör Emin

¹⁵¹- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 416

¹⁵²- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I, s. 416

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat

a-Reis — Londra sulh konferansına intihap olunan heyeti murahhasaya verilen talimata dair izahat verilecektir. Söz Fevzi Paşa Hazretlerindir.

b-Fevzi Paşa (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim, Londra konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyeti murahhasaya müzakerata esas olmak üzere bir talimat tanzimi için Heyeti Vekilede yapılan müzakeratı medide neticesinde gayet veciz ve milletin bir çok defalar âleme ilân ettiği esasatı havi olan Misakı Millî mevaddı dairesinde hareket olunmasını en makul; en mantıkî bularak kendi ellerine bunu tevdi ettik. Bunun mevaddı ilân olunmuş ve herkesçe malûmdur. Ancak bizim heyeti murahhasanın Londra'ya muvassalatına kadar ne gibi mevad üzerinde müdafaatta bulunacağını mektum kalması doğrudan doğruya menafii millîye iktizasındandır. Orada neyi müdafaa edeceğimizi kimsenin bilmemesi lâzımdır. Bu suretle bizim verdiğimiz talimatı esasiyenin doğrudan doğruya Misakı Millîden ibaret olduğunu kimseye alenen söylemedik. Doğrudan doğruya Heyeti Âliyenize arz ediyorum ve bunlar hakkında arzu buyrulursa izahat vereyim.¹⁵³

c-Hakki Hami Bey (Sinop) — Bu talimatı şimdi burada okumak belki aramızda ihtilâf hâsıl etmekten başka bir şeye yaramayacaktır ve esasen bunun gayet mektum tutulması lüzum ve ehemmiyeti de Hükümetçe zikrû beyan ediliyor. Mademki Heyeti Celile bunun üzerine hiçbir şey yapmayacaktır. Heyeti murahhasanın konferansa iştirakini temin için tabîî bir talimat yapılır. Bunu mevzubahse lüzum yoktur.

ç-Tahsin Bey (Aydın) — Efendim, Paşa Hazretlerine bir şey söyleyeceğim. Efendim Misakı Millî ahkâmı malûmdur. Fakat malûmu âliniz bizim Londra konferansına davetimiz için yapılan

¹⁵³-T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 12 Şubat 1337 (1921)Salı, I, s. 418

tebligat ve istitlaat meyanında, Yunanlılarla bizim aramızda müzakereata bir zemin ittihaz edilmekte olduğu anlaşıyor. Misakı Millî hududu dâhilinde Yunanlıların hiçbir hukukunu tanımadığımızdan ve onlarla bizim aramızda müzakere edilecek hiçbir şey olmadığından dolayı bendenizce hiçbir hususta Yunanlılarla müzakereye girişilmesinin tebliğ edilmesi lâzımda. Bunun heyeti murahhasımıza tebliğini teklif ederim.¹⁵⁴

d-Tunalı Hilmi Bey (Bolu) — Efendim eğer burada bir ruh bulunmasa idi, Yunanlılar, o hayalci Rumlar memleketimize dolmasalardı, Avrupa'nın aylardan beri böyle vahi ve hayalî sözlerle zihinlerini doldurarak birtakım müddeiyatta bulunmasalardı Tahsin Beyin sözleri doğru olurdu. Hâlbuki Yunanlıların ellerinden gelse baştanbaşa bütün Anadolu'yu Yunanistan yapacaklar.

e-Basri Bey (Karesi) — Efendiler, Hakkı Hami Beyin sözlerine iştirak ediyorum. Mademki B. M. Meclisi Hükümetini teşkil eden Heyeti Vekile mesuliyeti deruhte etmiştin bu mesuliyet dairesinde icap eden talimatı tanzim eder, murahhaslarımız da bu dairede hareket eder. Bizim esasımız taayyün etmiştir. Ayrıca müddeaya hacet yoktur. Bendeniz burada Balıkesir'den aldığım mektuplardan hissettiğim bir arzudan bahsetmek istiyorum. Efendiler, bizim ordumuzu kazandıracak yegâne çare kuvvettir, İnönü muzafferiyeti. (Meclis müzakereatını işkâl eden Bursa Mebusu Operatör Emin ve İzmit Mebusu Hamdi Beyler Riyasetin teklifi ve Heyetin kararıyla Meclisten ihraç edilmişlerdir.)

f-Basri Bey (Devamla) — Efendiler, bu Meclisi muhteremimizin, hamaset itibariyle tarihi millîmizde ihraz ettiği mevkie munzam olarak diğer bir meziyeti istisnaiyesi daha vardır ki, o da Meclisi teşkil eden zevatın gayri Müslimlerden azade ve sırf Müslümanlardan mürekkep olmasıdır. Müslümanlıkta esas kardeşliktir, samiyettir. Hepimiz aynı gayeye yürüyen kardeşleriz. Binaenaleyh burada kardeş arasında samimiyet hilâfında hareket olunması, zannederim doğru değildir. Londra konferansında bizim davayı millîmizi halledecek yegâne amil arz ettiğim veçhile kuvvetimizdir. Bizim inkirazımıza mani olan İnönü muzafferiyeti

¹⁵⁴-T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 12 Şubat 1337 (1921)Salı, I, s. 418

vaziyeti siyasiyede pek mühim bir tebeddül ve tahavvül husule getirmiştir. Efendiler, biz bir taraftan müzakeratı sulhiyeyi icra ile beraber, diğer taraftan da eğer imkân varsa, bilmiyorum var mı, yokmu emri vakiler ihdasına çalışalım. Emri vakiler ihdas ettikçe biz davamızı kazanacağız.¹⁵⁵

g-Fevzi Paşa (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendiler, geçen celselerin birinde arz etmiştim. Harbi Umumîde bir taraftan cephelerde çalışılıyordu, diğer taraftan da sulh müzakeratına giriliyordu. Nasıl muharebelerde askerler birbirini mağlup etmek için manevra yapıyorlarsa bu harp manevrasına hiçbir veçhile mani olamaz. Biz bir taraftan Ordumuzu tensik edeceğiz ve fırsat düştükçe - düşmanlarımız bizim üzerimize gelecek olurlarsa, onları tepeleyeceğiz. Mümkün olursa biz kendimiz taarruz ederekten onları memleketimizden çıkarmak imkânını istihsal edeceğiz.¹⁵⁶

ğ-Emir Paşa (Sivas) — Bendenizin söyleyeceklerim, Basri Beyin söylediklerinden hariç bir şey değildir. Basri Beye gelen mektupları okuduk. Her gelen söylüyor. Yunanlıların icra ettiği mezalim pek müthiştir. İnönü muzafferiyeti elhamdülillah epeyce vaziyetimizi temin etti. Eğer müdafaa hususunda yalnız tedafüi değil, tecavüz için bir şey yapılmak icap ediyorsa heyetimizin burada oturması kâfi meblağ muvakkat bütçe ile Meclisi Âlinizin reyine arz edildiği için bir kere bu rakamın tayinine imkân yoktu. Müzakere ettiğimiz bütçe, pekâlâ biliyorsunuz ki, bir şekilden ibarettir. Esasen 59 - 60 milyona baliğ olduğu halde Meclisi Âliniz her nasılsa 67 milyona mezuniyet verdi. Heyeti umum iyesi müzakeresinde yine o fazla mezuniyeti istirdat yolunda karar ittihaz edildi. Yani bu fasıllarda gerek paranın sarfiyatı ve gerek miktarı itibariyle para sarf edilmişti. Hem de sarfına daha evvel muvakkat bütçelerle mezuniyet verilmişti. Ekseriyet; benim Divan kâtipleriyle bilistişare takdir ettiğim ekseriyet hilâfında ise cidden bendenizi affetmenizi rica ederim. Bu da ancak tayini esami ile belli olacaktır. Dünyada vicdanımdan, elime verdiğiniz ve tatbikine memur ettiğiniz nizamnameden başka hiçbir şey düşünmem. Bu itibarla bunun

¹⁵⁵ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 12 Şubat 1337 (1921)Salı, I, s. 419

¹⁵⁶ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 12 Şubat 1337 (1921)Salı, I, s. 419

muamelesi nizamname mucibince tamamdır. Fakat çok istirham ederim, alenî celsede meseleyi reyinize koyacağım. Mesele taayyün etsin ve bu mesele taayyün edinceye kadar bendenizi affediniz. İtimadınızın zerre kadar bendenizden zail olduğunu hissettiğim dakikada ben orada ifayı vazife edemem. Çünkü müteessir olacak olan vazifedir. Memleketin bütün mukadderatı burada mevzuubahis oluyor. Bu hal bendenizi huzuru âlinizde bu maruzatta bulunmaya sevk etmiştir.

h-Salih Efendi (Erzurum) — Efendim, bir usul meselesi vardır. Meclisin senei devriyesi dâhilinde ittihaz etmiş olduğu bir karar hakkında yine o sene içerisinde tekrar o meseleyi rüyet etmesi doğru mudur, değil midir? Bunu bir kere Riyasetten sual ediniz. 23 Nisandan evvel tekrar bir takrir verilebilir.

ı-Mehmed Şükrü Bey (Karahisarı Sahib) — Burada mevzuubahis olan itimat ve ademi itimat meselesi değildir. Her iki taraf da galatı rüyet olmak meselesidir. Bir taraf iddia ediyor ki, ekseriyet bu takriri nazarı itibara almadı. Divanı Riyaset kâtipleriyle görülüyor ki değildir. Bütün mevcudiyetimizle çalışalım. Yalnız İnönü muzafferiyetiyle kalmayalım, elimizden geleni yapalım. Vuracağımız darbeler konferansa tesir edecektir. Bahar geliyor, bizim de aradığımız budur.

i-Fevzi Paşa (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim, muharebede müdafaai mutlaka ile hiçbir netice istihsal edilemeyeceği bir kaidei ezeliyedir. Biz murahaslarımızı göndermekle büsbütün gevşeyecek değiliz. Uğraşacağız. Fakat bunun zamanı bugün müdür, değil midir, bugün mü yapalım, yarın mı yapalım, bu bir zaman ve takdir meselesidir.¹⁵⁷

j-Emir Paşa (Sivas) - Bunun zamanını tayin etmek bu heyete aittir. Herhalde ne yapmak lâzım geliyorsa biz çalışacağız. Nasıl ve ne yolda çalışacağız? Bunu tayin buyurunuz, dedim. Bendenizin temenniye budur.¹⁵⁸

¹⁵⁷- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 12 Şubat 1337 (1921)Salı, I, s. 419

¹⁵⁸- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 12 Şubat 1337 (1921)Salı, I, s. 420

Reis — Efendim celseye bir dakika ara veriyorum.

Reis — Efendim, bu bapta müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Kâfi görülmüştür efendim.

k-Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane) — Arkadaşlar, alenî celsemizde cereyan eden müzakere neticesin de kürsüde Riyaset mevkiinde bulunduğum zaman 15 imzayı havi, rüfeka tarafından verilmiş bir takrir hakkında müsaadenizle ufak bir maruzatta bulunacağım. Evvela şunu arz edeyim ki, herhangi bir Meclis olursa olsun, meclislerin hürriyeti kelâm ve hürriyeti fikriyelerinin en mühim miyarı nizamnamei dâhilîleridir ve bunun isminin nizamname olması bizim bildiğimiz manayı lugavîsi ile nizamname değil, kavanindir. Bu kavaninin azayı kirama temin ettiği hukuk cümlenizce malûmdur. Meclisin intizam ve müzakerenin selâmeti cereyanını temin için Riyasete birtakım vezaif verilmiş. Bilhassa ekseriyet hakkında nizamnamenin o maddesinin azayı kiram tarafından ayrı ayrı okunmasını rica ettim. Bu maddeyi reynize vazettiğim vakitte - bendeniz de insanım sağa sola bir kaç defalar baktıktan sonra bu hususta Divan kâtibi olan beylerle istişare ettim. Onların reyi benim reyime tevafuk ettiğinden dolayı neticeyi tefhim eyledim. Esasen onların reyi benim reyime tevafuk etmese dahi, zaten mesele bu nizamnamede şekil ve kanuna taalluk eder aksamdır. Neticei ara tefhim edildikten sonra nizamname ki o hakkı takdiri bilâ kaydı şart Riyasete bırakmıştır fakat tabii bu hakkı takdiri suiistimal edecek veya israf edecek derecede bulunan bir arkadaşınızı ne siz intihap edin ve ne de biz 6 vazifede bulunalım. Malûmu âliniz bizim nizamnamemiz eski bir nizamnamedir. 93 nizamnamesi... 328, 329, 330, 331, 332, 333 tatbik edilmiş ve Kanunu Esasının tadili ahirine göre nizamnamemizde, hâkimiyeti milliyenin derecesine göre, yani o şekle tevem olarak yürüyecek bir şekle ifrağ edilmişti.¹⁵⁹ İstanbul Meclisi için yapılan bu nizamname belki bu Meclisi Âli için dar gelebilir. Çünkü hâkimiyet bilâ kaydı şart milletindir. Fakat yerine herhangi birisi ikame edilinceye kadar. Meclisi Âlinizin kararıyla bu, mevkii tatbik ve meriyete konulmuştur. Muamelât itibariyle bendeniz yanımda bulunan refiklerimin tamamen kendi fikrime muvafık gelen reylerinin inzimamiyle neticeyi tefhim eylediğimden dolayı vicdanen müsterihim. Yalnız arkadaşlardan bir kısmının alenî celsedeki ısrarları

¹⁵⁹ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 12 Şubat 1337 (1921)Salı, I, s. 420

ve tayini esami teklifi verilmesi gerçi mesele kanunen tekemmül etmiştir ve mesele tekrar mevkii müzakereye konamaz ve zaten biliyorsunuz ki ahzı asker şubelerinin lağvı hakkında bundan evvel bir teklif vuku buldu, bu teklif encümenlerden geçti ve Heyeti Celileniz uzun uzadıya o lâyiha üzerine müzakere yaptı, reddetti. Yine kaidei umumiyemize tevfi kan o teklif bu senei içtimaiyemizde müzakere edilemezdi. Fakat Mart birden sonra herhangi bir arkadaş teklif edebilirdi. Fakat bu, bütçe dolayısıyla verildiği için ve bütçede murakkam olan miktar, ekseriyet öbür tarafta. Bu itimat ve âdemi itimat meselesi değildir. Buyurdukları gibi meseleyi daha vazıh bir surette gösterecek tayini esamidir. Hangi taraf aldanmıştır, hangi taraf rüyetinde sakattır anlaşılacaktır. İkinci mesele; Salih Efendinin söyledikleri gibi senesi zarfında mevzuubahis edilen bir meselenin tekrar mevzuubahis olmaması, kanun meselesindedir. Fakat kararlar mevzuubahis olabilir. Hatta böyle Meclisi Âlinin ittihaz etmiş olduğu birçok kat tadili ahirine göre nizamnamemizde, hâkimiyeti milliyenin derecesine göre, yani o şekle tevem olarak yürüyecek bir' şekle ifrağ edilmişti. İstanbul Meclisi için yapılan bu nizamname belki bu Meclisi Âli için dar gelebilir. Çünkü hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir. Fakat yerine herhangi birisi ikame edilinceye kadar. Meclisi Âlinizin kararıyla bu, mevkii tatbik ve meriyete konulmuştur. Muamelât itibariyle bendeniz yanımda bulunan refiklerimin tamamen kendi fikrime muvafık gelen reylerinin inzı mamıyla neticeyi tefhim eylediğimden dolayı vicdanen müsterihim. Yalnız arkadaşlardan bir kısmının alenî celsedeki ısrarları ve tayini esami teklifi verilmesi - gerçi mesele kanunen tekemmül etmiştir ve mesele tekrar mevkii müzakereye konamaz ve zaten biliyorsunuz ki ahzı asker şubelerinin lağvı hakkında bundan evvel bir teklif vukubuldu, bu teklif encümenlerden geçti ve Heyeti Celileniz uzun uzadıya o lâyiha üzerine müzakere yaptı, reddetti. Yine kaidei umumiyemize tevfi kan o teklif bu senei içtimaiyemizde müzakere edilemezdi. Fakat Mart birden sonra herhangi bir arkadaş teklif edebilirdi. Fakat bu, bütçe dolayısıyla verildiği için ve bütçede murakkam olan miktar, ekseriyet öbür tarafta. Bu itimad ve âdemi itimad meselesi değildir. Buyurdukları gibi meseleyi daha vazıh bir surette gösterecek tayini esamidir. Hangi taraf aldanmıştır, hangi taraf rüyetinde sakattır anlaşılacaktır. İkinci mesele; Salih Efendinin söyledikleri gibi senesi zarfında mevzuubahis edilen bir meselenin tekrar mevzuubahis olmaması, kanun meselesindedir. Fakat kararlar mevzuubahis olabilir.

Hatta böyle Meclisi Âlinin ittihaz etmiş olduğu birçok kararlar vardır. Biz bidayette nizamnamei dâhilinin kabul edilmemesine karar verdik, sonra döndük kabul ettik. Pekâlâ, niçin ettik? Kabul edilmemesi de bir karar idi. Tekrar kabulü de bir karardır. Ağnam resmi de vardır. Misal irad edilecek olursa birçok misaller bulmak kolaydır.¹⁶⁰

İ-Reis — Zannederim Hasan Beyefendinin dermeyan etmiş olduğu mütalaat ve mülâhazat malûmu âliniz oldu. Tensip buyurursanız evvelâ mevzuubahis olan takriri reyî âlinize vazedeyim.

m-Mehmed Şükrü Bey (Karahisarî Sahip) — Müsaade buyurulurmu Paşa Hazretleri; bu eğer hafî celsede olacak olursa zabıtlarda meskût kalır. Alenî celsede olursa mesele zabıtlara geçer.

n-Reis — Efendim mesele burada hallolunursa zahirî olarak tekrar celsei aleniyede bahs olunabilir. Şimdi bu takririn burada kabul edildikten sonra bir de alenî celse mevzuubahis olmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Yarın, bermutat içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.¹⁶¹

3-1.Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Beyin, Londra Konferansı müzakeratına, Rusya ve Gürcistan ahvaline dair beyanatı

a-Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar B. (İstanbul) — Şark ve Garp'ın mültekasında gayet mühim ve nazik bir mevki işgal eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin şu sırada bir taraftan Garp'ta, diğer taraftan Şark'ta teşekkül eden iki konferansta münasebatı âtiyesini müzakere etmekte olduğunu biliyorsunuz. Binaenaleyh bugünkü mâruzâtımı evvel beevvel Londra'da münakit bulunan kanferansta cereyan etmiş olan bâzı muamelâta hasrettekten sonra sözü elyevm Moskova'da münakit bulunan diğer konferans hakkındaki istitlâatımıza nakil ve daha sonra Gürcülerle yapılmakta olan müzakeratımr^netieci mesudesi hakkında bâzı tebşiratta

¹⁶⁰- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 12 Şubat 1337 (1921)Salı, I, s. 420-421

¹⁶¹- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 12 Şubat 1337 (1921)Salı, I, s. 421

bulunacağım. Londra konferansına malûm olan süver ve şerait dairesinde azimet etmiş bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Heyeti Murahhasının bidayeten (Sen Ceymis) Sarayında sureti kabulü hakkında lâzımgelen malûmat bundan evvelki celselerin birinde arzedilmiş idi. (Söylemediniz sadaları). Söylendi efendim. Pek iyi tahattur ediyorum ki, Büyük Millet Meclisi Reisi Muhterem Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu mealde bir telgrafı burada okudukları zaman bir soy burada söylenmişti. Onun için tecdidi hâtıra etmfuizi rica ederim.¹⁶²

Mehmet Şükrü B. (Karahisarı Sahip) — Gazeteler yazdı

Hariciye Vekâlet T Vekili Muhtar B. (Devamla) —

Gazetelerde değil, resmî işarata müstenittir. Zühul h rteste olabilir.

Müzakeratın devam ettiği bir iki mühim nokta vardır ki, bunlardan birisi gayriresmî olarak muhteif ajansların verip bizim gazetelerimiz taraiııdan neşredilmiş oJen telgrafnamelerde, tebliğnamelerde beyan edilen maddedir ki; Trakya ve İzmir'de inidisai ahire üzerine tahavvül etmiş olan nispeti nüfusu beynelmilel bir tahkik koalisyonu marifetiyle mahallinde anlıyarak bir hüküm verilmesi hakkındaki bir tekliftir. Bizim heyeti murahhasamız bu teklif muvacehesinde neticenin bu kadar mezalime rağmen lehimize çıkacağı hakkındaki kanaatini izhar etmek ve bittabi kabul edilmediği takdirde tahkik komisyonunu kabul ile hasmı ilzam etmek için muvafakat etmiştir. Fakat bu müzakerenin netiyici hakkında bize gönderilen rapora cevaben gönderilen talimatta Yunan idarei askeriye ve mülkiyesi orada payidar oldukça, Türk Hükümeti tekrar oraları yedi-i hâkimiyetine almadıkça hiçbir tahkik komisyonunun oralarda icrayı faaliyet etmesine muvafakat caiz olmadığından bunu reddetmesi lüzumu kendilerine yazılmıştır.¹⁶³ Fakat Yunanlılar, heyeti muralıhasanm tahmin etmiş olduğu veçhile istizana talik ederek vâki

¹⁶² -T. B. M. M. Beşinci içtima 10. III. 1337 Perşembe, IX, s.65

¹⁶³ -T. B. M. M. Beşinci içtima 10. III. 1337 Perşembe, IX, s.65

olan muvafakatlerinin neticesinde, Yunan Hükümeti bittabi neticeden emin olmadığı cihetle bu ciheti reddetmiş ve binaenaleyh bu mesele bu suretle bizim lehimizde ve Yunan Hükümetinin aleyhinde amîk bir tesir bırakmıştır. Yine ikinci yahut üçüncü celsede heyeti murahhasamız reisi, Kürdistan ve Ermenistan hudutları ve malî kontrol ve iktisadi münasebat ve boğazlarda serbestii mürur hakkında bâzı suallere muhatap olmuştur ve hattâ malî kontrol hakkında ne düşünüyorsunuz? Yolunda kendisine sarîh bir sual irat edilmiştir. Heyeti Celileniz de bilir ki, bu memleket devri Kanunide olduğu gibi, ta Viyana'ya kadar tevsii hudut etse, istiklâli malisine sahip olmadıkça, buna müstakil bir Hükümet ve Devlet denemez. Bu hareketi zaten irae ettiğiniz veçheden mülhem olarak Heyeti Vekileniz daima kendisine düsturu hareket ittihaz etmiş bulunduğundan, zaten Misakı Millî ahkâmı lâyetegayyeresi de bu merkezde mütecellî olduğundan heyetinize verilen şeyde, biz katiyen malî bir kontrol ve teftiş kabul edemeyiz, bu şerait dairesinde akdedilecek sulhumuz yoktur, hattâ belki bilcümle metalibi milliyemiz. tatmin edilirse bile elyevm mevcut bulunan, burada değil ya, istanbul'da şekli hazırına nazaran arz ediyorum. Düyunu Umumiye müessesatını dahi kabul edemeyiz. Binaenaleyh akdedeceğimiz sulhu mutlaka bu şerait dairesinde takrir ve tesbit etmek lâzımgelir. ' Kürdistan meselesine gelince: Böyle bir mesele bizde mevcut değildir. Biz bunu bilmiyoruz. Çünkü Heyeti 'Celileniz ve onun içinde bulunan Kürdistan vilâyatı mebusu muhteremelerinin de her vesile düştükçe söyledikleri veçhile, biz infikâk kabul etmez bir surette yekdiğerimize raptı mukadderat etmiş olduğumuzdan yalnız bir Türkiye meselesi vardır, yoksa Kürdistan meselesi yoktur. Bunu Avrupalılar bir defa daha öğrenmek isterlerse heyeti murahhasamız bunu bülendi avaz ile suratlarına söylesin, denilmiştir. Ermeni hudutları meselesine gelince: Heyeti Celileniz pekâlâ bilir ki, Gümrü'de akdedilmiş, fakat esbabı malûmeden dolayı bâzı mevaddı tatbik ettirilememiş olan muahedename ile mukayyet olduğumuz cihetle Garp devletleriyle aramızda Ermenistan'a veya hudutlarına dair müzakere edilecek, konuşulacak hiçbir mesele ve ihtilâfımız yoktur. Yani tekiden verilmiş

olan talimat bu merkezdedir. Boğazlar hakkındaki mukarrerat da malûmdur. Bunların cümlesini hülâsa etmek lâzımgelirse; Misakı Millîde zikredilmiş olan esasat dairesinde bir sulh akdine temayülümüz gayet büyüktür ve bunu arzu ederiz. Sulhun taraftarıyız. Harb zevki için harbetmiyoruz. Bunlar tatmin edildiği takdirde her vakit sulh akdine amadeyiz. Konferansta; «Biz Sevr Ahitnamesini bir izzetinefis meselesi yaptık, binaenaleyh bu ismi katiyen tebdil ve tağyir edemeyiz. Bunu berveçhipeşin kabul ediniz, ondan sonra Muahedenamenin mevaddı mündesicesi hakkında sizinle münakaşa ve muşafehe edebiliriz» demişlerdir. Biz de dedik ki : «Biz hakikatperver insanlarız. Biz yedi, sekiz asırdan beri koca bir saltanat kurmuş bir milletin ahfadıyız. Onun için yeni teşekkül etmiş devletler gibi alâyişe meylimiz yoktur. Biz hakikata bakarız, ismi ne olursa olsun. Yalnız mevaddı mündericesi mutlaka Misakı Millîde münderiç bulunan esasata muvafık olsun. Biz (Sevr) ismini de kabul ederiz.» dedik. Bu meyanda Fransız ve İtalyan heyeti murahhasasmm bizim heyeti murahhasamıza vâki olan bâzı müşafehelerinde bize karşı dostane bâzı hissiyat izhar ve bunun hakkında bâzı tediyatta bulunmak istedikleri de alman raporlar münderecatmdandır.¹⁶⁴ Maahaza Fransızlar; bilhassa Fransızlar yüzümüze elfazı dostane söylemekle beraber fiiliyatta bunu nakzedecek efali redieden de maatteessüf çekindikleri yoktur. Zaten meslek ve maksadını şimdiye kadar pek güzel düşünmüş ve tahlil etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin fiiliyat ile teeyyüt etmedikçe hissiyat vadisinde gösterecekleri temayülâtm hiçbirisine zerre kadar kıymet vermiyeceğini tekrar size temin ederim. Heyeti murahhasamızdan aşağı yukarı sekiz 'günden beri bir haber alınamamıştır. Ajans Havas ve îstefani lâyenkati konferansın müzakeratına ve konferansın haricinde mahafili siyasiyenin temayülât ve hissiyatına dair birçok havadis verdikleri halde heyeti murahhasamızdan bu kadar istişarata rağmen sekiz günden beri bir cevap alınmaması tabîî calibi dikkattir. Bunu ne

¹⁶⁴- T. B. M. M. Beşinci içtima 10. III. 1337 Perşembe, IX, s.66

suretle tevil etmek lâzımgeldiğini bendeniz de tâyin edemiyorum. Heyeti Aliyenizin ve efkârı umumiyenin her halde pek büyük bir ümide düşmemesini rica ederim. ¹⁶⁵

b-İsmail Fazıl Pş. (Yozgad) — Beyefendi, konferansta heyeti murahhasası bulunan Düveli Mütelif hangileridir?

Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar B. (Devamla) — Fransızlar var bilirsiniz, italyanlar var, ingilizler var...

İsmail Fazıl Pş. — İngilizler ne vaziyette bulunuyorlar? Medyokr vaziyetinde mi?

Hariciye Vekâleti Vekîli Muhtar B. (Devamla) — İngilizlerin (Medyokr) vaziyette bulunacakları, Avrupa'da haiz oldukları mevkileriyle sabittir, (Türkçe söyleyin sesleri). Yani dün bir mevkide demek istiyorlar. Moskova'da inikat etmiş olan konferansa gelince: Malûmu âliniz Şark'ta malûm yekdiğini velyeden hâdisat (Jolayısiyle Moskova ile gayet muntazam muhabere tesisi henüz imkânpezir olmadığı cihetle bu konferansın mebadisine dair alınan bâzı sathî haberlerden başka mühim ve Heyeti Celilenizi ciddî surette teemmüle sevkedecek malûmat alınamamıştır. Maahaza konferans iptidar etmiştir. Bundan evvel (Lenin), bütün cihana neşrettiği bir beyannamede, bu konferansa başladığını söylediği sırada, Türklerle itilâfın Rusya Hükümetince ne derecelerde haizi kıymet olduğunu âleme bildirmek istemiştir. Konferans sureti resmîyede başlamazdan evvel orada bulunan heyeti murahhasamızla heyeti sefaretiniz gerek Hariciye Komiseri Çiçerin, gerekse Lenin ile istihzari bâzı mükâlematta bulunmuş oldukları gibi buradaki Hariciye Vekâletiniz dahi burada bulunan Rus Bolşevik Sefiriyle buna dair tabîî müzakeratta bulunmuştu ve bir kaç gün sonra başlamış olan müzakeratın te#veccüh ettiği noktaya, yani neticeye dair alınabilecek malûmatı başka bir celsede Heyeti Celilenize arzederim. Şark'a taallûk eden ve bizi pek ziyade alâkadar eden mesailden birisi de Gürcistan ile olan münasebatımız meselesi olduğu malûmdur. Bundan evvel Gürcistan'ın bize ne suretle müracaat ettiğini ve daha doğrusu bizim Ermeni harekâtı askeriyesi esnasında nasıl kendilerine müsaleha için

¹⁶⁵- T. B. M. M. Beşinci içtima 10. III. 1337 Perşembe, IX, s.66

müracaat ettiğimizi ve binaenaleyh cevap vermediklerini, bilâhara onların bize müracaat ettiklerini ve ne gibi esasat dairesinde Gürcistan Hükümetiyle akdi müsafaha ye muhadenet edebileceğimizi bundan evvelki celselerde tafsilen Heyeti Aliyenize arzetmiştim. Gürcistan Hükümetinin burada bulundurduğu bir heyeti sefaretî ki, ayrıca bir sulh ve hattâ sulhtan daha başka bir mahiyette bibimle birtakım senedatı siyasiye akdine memur ve mezun bulunuyor. Bunun ne gibi ma. Hasit ile buraya gelmiş olduğunu da Heyeti Celilenize arzetmiştim. ve müzakeratı sulhiyeye girdiğimizi de söylemiştik.¹⁶⁶ Heyeti Celileniz pekâlâ ve memnunen tahattur eder ki; bu müakeratı sulhiyenin ilk safhası **Artvin ve Ardahan kazalarının**, bir fişek atılmaksızın, bir Batum meselesini meskûtü anı geçmiş olan Heyeti Vekilenin şu muamelesine karşı belki kalbinde, fikrinde bâzı istifham işareti berilen arkadaşlarımıza bugün şunu tebşir ederim ki; bu müzakeratı sulhiyenin neticesinde Gürcistan Hükümetinin muvafakati istihsal edilmek şartıyla Batum Liman, şehir ve livasının işgaline karar verilmiş ve ordu bu işgali tahtı karara almıştır. Ve kıtaatı işgaliye iki taraftan bu işgal muamelesini icra ve itmam etmek üzere hareket etmiştir. Ağlebi ihtimale göre şu anda işgal edilmiştir. Kars eyaleti sabıkasının muzafaatmdanı olan ve ekseriyeti ahalisi Türk ve Müsliman bulunan Ağıl, Güllük, Ahışa kazalarının dahi bu suretle tarafımızdan işgali için tarafeyn beyninde muvafakat hâsıl olmuştur. Ahıska 'nın sırf İslâmlarla meskûn olan aksamı şimaliyesi orada bulunan fırkamız tarafından işgal edilmiştir. Aksamı mütebakıyesi de derdesti işgal bulunuyor. Yani bu muamelâtı askeriye ifaya memur edilmiş olan kıtaatı | askeriye ifayı vazife etmek üzere hareket etmişlerdir. İnşallah yarın sabaha kadar bunlar bu suretle tahakkuk etmiş bulunacaktır. Şurasını Heyeti Aliyenize arzetmek isterim ki; Misakı Millide Elviyei Selâseye taallûk eden müddeiyatı milliyemiz hakkında gerek Gürcülerin, gerek Garp âleminin bir şüphesi varsa bu şüpheyi mahal kalmamak üzere orada (Plebist) esasatını kabul edeceğimizi beyan eylemiştik. Ancak ahvali askeriyenin de Vam etmekte bulunduğunu nazarı dikkatten dūr tutmıyan Hükümetiniz artık Gürcü Hüküm etiyle bilittifak Artvin ve Ardahan'da bu iddiamızın tatbükma, yani bu vasıtai tahkikin mevkie icraya vaz'ma lüzum olmadığına Gürcü Hükümetini ikna ederek bu esastan sarfinazar

¹⁶⁶- T. B. M. M. Beşinci içtima 10. III. 1337 Perşembe, IX, s.67

ettirmiştir. Fakat Batum üzerinde bu işgal, evvelden beri mevcut bulunan şu emelimizin tahak-, kukunu teshil etmek için kabul edilmiş birşey•dir. Yani orada biz işgali reyi âmme müracaat etmek suretiyle tesbit, tâbir caiz ise, teşri edeceğiz, yani meşru kılacağız.¹⁶⁷

Abdülkadir Kemalî B. (Kastamonu) öyle ise Batum da bizindir

Haricîye Vekâleti Vekili Muhtar B. (Devaimla) — İşte efendiler, bir aralık Garp'ta istitar eder gibi görünen şemsi ikbal ve istikbalimiz Şark ufuklarında teali ediyor. Bu da Heyeti Celilenizin asarı muvaffakiyatı celilesindendir. Heyeti Vekile namına Heyeltd Celilenizi an samimüUkalb tebrik eder ve daha büyük muvaffakiyata mazhar olmasını temenni ederim.

Tunalı Hilmi B. (Bolu) — Koca Anadolu milletini de tebrik ederiz.

ç-İsmail Fazıl Paşa (Yozgad) — Müsaade buyurur musunuz efendim'? Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden işittiğime nazaran Şark'tan yani Moskova'dan gayet mufassal şifreli bir telgraf geldiği ve halline muvaffak olunamamış olduğunu beyan buyuruyorlardı. Halline muvaffak olunmuş isel bittabi bunda bir takım şeyler olacaktır.

Hariciyevекâleti Vekili Muhtar B. (Devamla) — Efendim, Paşa Hazretlerinin buyurdıkları gibi Şark 'tan bir telgraf alınmıştır. Bunlardan birisi, demin arzettiğim veçhile, konferansa iptidardan evvel vukubulan mükâlematı istihzariyeye aittir. Diğer de Çiçerin'in Gürcistan üzerine vâki olan Kızıl harekâtı askeriyesini ihzar etmek maksadiyle Fransızca olarak tebliğ etmiş olduğu bir nottur. Onun da birçok aksamı- halledilememiştir. Maamafih sebebi hareketin ne gibi esbaba mebni olduğunu burada izah ediyor. Zaten Heyeti Celilenize birkaç defa bâzı vesilelerle arzetmiştik. Rusya'nın Gürcistan hakkındaki ihtiyar etmiş olduğu harekât ve seferi ne gibi esbap ve avamile müstenit olabileceği Heyeti Celilenizee zaten malûmdur.¹⁶⁸

¹⁶⁷ - T. B. M. M. Beşinci içtima 10. III. 1337 Perşembe, IX, s.67

¹⁶⁸ -T. B. M. M. Beşinci içtima 10. III. 1337 Perşembe, IX, s.68

Besim At Alay B. (Kütahya) — İran'da bir darbei hükümet olmuş.

Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar B. — Malûmatım yoktur.

Reis — Efendim, müsaade buyurun. Malûmu âliniz Muhtar Beyefendi Cumartesi günü izahatta bulunacaklardı, bugün tacil buyurdunuz izahat verdiler. Şimdi söz söylemek üzere söz alan arkadaşlarımız var. Buna dair müzakere açılacaksa.

Bir Mebus B. — Siyaseti ilmiyesinden.

Reis — Siyaseti ilmiye kendisine aittir. O halde bir celsei hafiye lüzumunu hatırlatmak isterim. Eğer izahat kâfi değilse.

e-Hasan Basri Bey (Karesi) — Bu mesele hasredilmek üzere bir celsei hafiye akdedilmelidir. Meselâ Batum Mebusu burada birkaç söz söyler. Bunu dinlemek lâzımdır.

Reis — Fakat onun takdiri gayet ince bir meseledir. Eğer arzu buyuruluyorsa bir celsei hafiye.

Reis — İzahatı kâfi görenler lütfen el kaldırsın. (Kâfi sadaları) İzahat kâfi görülmüştür. Dursun Beyin bir takriri var, Sıhhiye Vekâleti intihabında mecmuu ara ne kadardır, diye soruyorlar. Demin zühulen söylememişim. (173) zat iştirak etmiştir. Cumartesi günü içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.¹⁶⁹

3-2.Londra Konferansı hakkında Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyin Açıklaması.

a-Ahmet Muhtar Bey (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Sureti malumede Londra'ya davet edilmiş olan heyeti murahhasamızın oraya muvasalat ve konferans mahafili ile olan temasına ve bu temastan mütevellit tahassüsâtına dair bundan evvelki celselerde bazı maruzatta bulunmuş idim. O zaman, yani aşağı yukarı, 28 Şubattan beri heyeti murahhasamızdan gerek müzakerat ve gerekse ittihaz edildiği ajans

¹⁶⁹ - T. B. M. M. Beşinci içtima 10. III. 1337 Perşembe, IX, s.68

telgraflarından anlaşılan mukarrerat hakkında doğrudan doğruya ve resmî mahiyeti haiz hiçbir telgrafname alınmıyordu. Bunları da bilvesile arz etmiştim. Bundan dolayı bittabi Hükümetiniz de endişeli bulunuyordu. Son zamanlarda, yani bundan üç gün mukaddem imzasız olmak ve menşei malûm bulunmamak üzere gayri mutaf bir vasıta ile bir telgraf aldım ve onu takip eden günlerde imzayı havi iki telgrafname daha alınmıştı. İşte o vakit heyeti murahhasamın müzakerat ve mukarreratı hakkında sıhhate karin bir malûmat elde edilmiştir. Şimdi heyetin oraya muvasalatından sonra son işaretine değin yazmış olduğu telgrafların cümlesini müzakeratın safahatı mütahavvilesi hakkında bir fikri sabit olmak üzere okuyacağım.¹⁷⁰

Bekir Sami, Türklerin konferans üzerinde iyi izlenim meydana getirdikleri ve İngiliz kamuoyunun Türklerden ya dönmeye başladığına inanıyor. 26 Şubat'ta Ankara'ya gönderdiği gizli telgrafta *“Briand Sforza'nın, konferansta durumun Türklerden yana olduğunu kendisine söylemiş olduklarını, bu arada, İzmir ve Trakya'daki durumu araştırarak, uluslararası bir komisyon kurulmasını kabullendiğini bildirmiş, Winston Churchill ve Lord Derby gibi İngiliz devlet adamlarının, “eski başbakanlardan” Palmerston'un Türkiye'ye karşı uygulamış olduğu dostluk siyasetine doğru yöneldiklerini; Sevr Antlaşması'nın ancak adını sürdürmek, ama içeriğini Türk emellerine göre değiştirmek konusunda İngiltere'nin iznini sağlamaya çalışmakla, bu ülkeye sağlam ve sürekli bir anlaşmaya varılabileceğini; dolayısıyla Türkiye'ye mutluluk ve ilerleme getirecek bir barış döneminin sağlamış olacağını eklemiştir.”*
Buna 29 Şubat'ta cevap veren Mustafa Kemal Paşa, barış ilkeleri, Türklerin ulusal emellerini belirterek, kesin güvence altına alırsa, anlaşma adının pek önemli olmayacağını, ancak, söz konusu bölgeler önceden Yunanlılarca boşaltılırsa, Uluslar Komisyonunun kabul edileceğini; 1 Mart'ta gönderdiği gizli telgrafta ise, iktisadi ve mali sorunlarla Türk ilkelerini değiştiremeyeceğini, İngiltere'nin onurunu incitmemek amacıyla titizlik gösteren Bekir Sami Bey'in, bu konularda İngiltere'ce aldatılmamaya büyük dikkat göstermesini; barışı sağlamak için İngiltere'ye ismen bile olsa ödünler vermemesini Ankara'nın onaylamadığını bildirmiş, Bekir Sami Beyi şöyle

¹⁷⁰- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 3

uyarmıştı. "Ekselansınıza ve başkanlığınızdaki kurula verilen yetkiler, Misak-i Milli'nin tespit etmiş olduğu sınırları aşamaz."¹⁷¹

Ahmet Muhtar Bey (Devamla) — Biliyorsunuz, heyeti murahhasamız buradan Roma'ya gitti. İtalyanlar arkalarından römörke etmek istediler. Bizi resmen davet etsinler, dedi. Fransa ve İngiliz sefiri ile görüştüler. Müşafehe esnasında vakit fevt etmeksizin gitmelerini söylemiş. Bunlar da resmen davet edilmedikçe gitmeyiz demişler. İngilizler sefiri marifetiyle heyeti murahhasaya bir daveti resmi göndermiştir. Bunun üzerine gitmişlerdir. (26 tarihli telgraf okundu) Raporlar bunlardan ibarettir. Arada başka bir şey varsa gelmemiştir. 12 Mart'ta alınan ve imzası bulunmayan bir telgrafname var, bunu okumadan evvel verilen cevabı okuyacağım. İki cevap yazılmıştır. (Cevaplar okundu)¹⁷²

Londra Konferansı'nın iyi gitmediği günlerde, Ahmet Muhtar bey, 3 Mart'ta Bekir Sami Beye gönderdiği gizli telgrafta özetle şöyle demişti: *"Londra Konferansındaki son gelişmeler bize olumsuz ve yararsızdır. Bağlaşıkların ulusal haklarımızı kabulleneceklerini gösteren hiçbir belirti yoktur. Ayrıca ana konulardan yan konulara sapmışlardır. Bu bir çıkmaz yoldur. Bizi, konferansı bozmakla suçlamaya çalışacaklar ve konferanstan, ulusumuzun gözünde düşük olarak, Yunanistan ise güçlü olarak çıkacaktır. İngilizler aynı nakaratı sürdürüyor, kötü örnek oluşturmadan anlaşmayı imzalamamızı ve savaş tutsaklarını değiş tokuş etmemizi istiyorlar. Böylece İngiltere, kendi saygınlığını korumuş olacaktır. İzlenecek yöntemler, Sevr Antlaşması'nın, Türkiye'nin bağımsız bir ülke olarak yaşama hakkının tanınmadığını haykırarak söyleyiniz. Türkiye'ye öteki ülkelere verildiği gibi, yaşama hakkı tanınmalıdır. Konferansta kesinti olacaksa, bu nokta üzerinde olmalıdır. Sevr Antlaşması kökten değiştirilmelidir. Bağlaşıkların amacı bizi aldatmak ve ulusumuzu mahvetmektir."*¹⁷³

Şimdi bu telgraf Zonguldak'taki bizim İstihbarat Müdüründen geliyor. Bir hattı açtırarak bu zatı makine başına çağırdık, dedik ki; bu irtibat zabiti kimdir, bu telgrafın imzası nedir, menşei nedir? Bunu irtibat zabitinden sor, anla, cevap ver. Dedi ki;

¹⁷¹-Salahi R. Sonyel; Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, III. s.1023

¹⁷²- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 3

¹⁷³- Sonyel, a.g.e. s.1026

işte burada Fransızlar var. İrtibat zabiti malûm a, Zonguldak'ta onun muavini mülazım (nere) imiş. Bize bu Londra'dan gönderilmiş, Erkânı Harbiye Riyasetinden oradan telsizle verilmiştir ve ilmühaber mumabilinde bize teslim edilmiştir. İmzasına gelince; bunu Paris' ten sorduk, haber aldığımız vakit bildiririz. Henüz ona cevap gelmedi. Yani resmî vasıtalarla geldiği anlaşılıyor. Bizim şifremizle olmasına nazaran oradan çıktığı anlaşılıyor. Ondan iki gün sonra gelen ve aktü imza edildiği söylenen muahedename vardır. Bekir Sami imzalı ve Mustafa Kemal Paşa namınadır.¹⁷⁴

b. Refik Şevket Bey (Saruhan) — Efendim; usulü müzakere için bir şey arzedeceğim. Bu muahedename bizim namımıza Avrupada müzakereye memur heyetiniz tarafından kabul edilerek imza edilmiş. İtilâfname veya muahedename her ne ise bir kıymeti hakikiye iktisap etmesi için mutlaka Meclisinizin kabulü şarttır. Zaten bu şarta binaendir ki mevzuu müzakere oluyor. Bunun için yapılacak şey, ya buna verilecek cevabı katı veyahut âdemi kabul kararı vermektir. Binaenaleyh bizim bir Hariciye Encümenimiz vardır. Müzakere edilecek hususâtı ayrı ayrı tetkik etsin. Noktai nazarını tespit etsin ve bunu rica ederiz, bugün yapsın. Mevzuu bahis müzakere olan mesele, bizim ihzaratımız üzerine tetkik edilecektir.¹⁷⁵

c-Müfid Efendi (Kırşehir) — Bendeniz de usulü müzakereden bahsedeceğim, Paşa Hazretleri. Orada tetkikten sonra burada tetkikini talep ediyorlar. Hâlbuki muahedenameyi imzaya mezun olmayan heyeti murahhasanın heyeti umumiyesi itibariyle nazarı itibare alınacak ise encümenden geçmesi meselesinin nazarı mütalâaya alınıp alınmamasını müzakere edelim.¹⁷⁶

ç-Reis — Malûmu âliniz iyi bir karar verebilmek için asıl lâzımdır. Zannediyorum ki Hariciye Vekâleti bunun aslının aynen celbine teşebbüs etmiştir. Binaenaleyh heyeti umumiyesi hakkında Heyeti Celilenizin noktai nazarı anlaşılacak lâzımdır. Ondajı sonra

¹⁷⁴ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 4

¹⁷⁵ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 4

¹⁷⁶ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 4

encümene mi havale edeceğiz, yoksa ne yapacağız; mesele anlaşılsın¹⁷⁷

d- Rasith Efendi (Antalya) — İlk telgrafları işitince bendeniz. Bizim Heyeti Celile arasından berayı müzakere Londra'ya giden arkadaşlarımızın oraya varınca İstanbul'dan gelen heyetle hususî bir görüşme ile İstanbul'cular kanaatinin onlara sirayet ederek, onlara da tesir yaparak; Tevfik Paşa tarafından bizim arkadaşların da noktai nazarları böyledir, ben söylemeyeceğim, benim söyleyeceğimi bunlar söyleyeceklerdir demesi; benim hatıramda çok tesir yap ti. Bizim içimizden giden arkadaşlarımız bu mücadeleye ne için atıldık, neye azmettik, bunu tamamen hazmetmeden gitmişler. Çünkü gerek istiklâlî millî, iktisadî, siyasî tamamen temin edilmedikten sonra bu azimden dönmemeye azmeden bu Meclis, arkadaşların buraya, konferanstaki müzakerata dair ihtisaslarını havi- telgraf bu azmi, bu imanı sarsacak şekilde tabkat ve elfaz kullanmaları, ya esasen gidişlerinde o azim ve iman sarsılmış olarak gitmişlerdir, yahut orada sarsılmış. Yoksa bu memleket millî istiklâlini, malî ve askerî istiklâlini muhafaza etmeyerek İngilizlerin onurunu, haysiyetini düşünerek bu kadar fedakârlığı ne için ihtiyar etsin? Bunu giden arkadaşlarımızın takdir etmesi icabeder. Fransızlarla aktedilen ahidname o suretle yazılmıştır ki, eğer hakikaten bizim aramızdan giden arkadaşlar ona vaz'ı imza etmişlerse oraya kadar gitmeye hacet yoktu, onu kabul ederlerdi. Bu gürültülere hiç hacet kalmazdı. Dün yalnız bu noktanın tenvirini Hariciye Vekili Beyefendiden rica etmiştim. 15 tarihli Konya'da intişar eden Ögüt gazetesinde diğer bir telgraf gördüm. Okunan telgraflar arasında o noktanın da izahını rica ederim. İtalya se farethanesine gelen bir telgrafta Edremit körfezinden biliptidar Adana hududuna, Antalya sahiline kadar olan.¹⁷⁸

e- Yahya Galip Bey (Kırşehir) — Efendim, bendeniz öyle görüyorum ki bizim en büyük hatamız, en kabili tamir olmayan bir hatamız vardır, o da düşmanlarımızı tanımamak ve düşmanlarımızın bizim biraz yüzümüze gülüvermeleri onların dostluğunu temin etmek için kâfi olmaktan ibarettir. Bizim buradan murahhaslarımız giderken

¹⁷⁷ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 4

¹⁷⁸ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 5

iyice düşünmelidirler ki gittikleri mahal bizim canımıza, varımıza, mülkümüze, dinimize hulâsa tekmil mevcudiyetimize kastetmiş bir hükümdür. Bunu iyi bilmeli ve bu iman ile gitmeli idi. Onların gönlü bize muhabbet değil, bizi parçalamak için dişlerini bilediklerini bilmeli idiler. Bizim murahhaslarımız gider gitmez kendilerine, ta eskiden beri mutat olan tabasbusata başladılar, hürmeti biraz ziyade gösterdiler. Murahhaslarımız da kendilerini şaşırdı. Şimdiye kadar bu devlet ne kadar murahhas göndermiş ise hiçbir faide temin ederek avdet etmemiştir. Düşmanların calı olarak gösterdikleri etvara aldanarak, onlar da bundan evvel giden murahhaslarımız gibi, kendilerini salâhiyeti fevkalâde sahibi olmak üzere âdetâ millete hâkim bir vaziyette görmüşler ve kendi zihin ve fikirlerinin kabul ettiğini, hiç buradan sormadan, kabul etmek haksızlığını irtikâp etmişlerdir. Efendiler, İngiltere; Fransa, şimdilik bu iki hükümet hakkında söyleyeceğim, zannetmem ki bunla*r menfaat teminini kendilerince caiz görsünler. Biz azmimizi temin etmek için her türlü şeyi göze aldırılmışız. Biz yaşayacağız ve yaşamak için istiklâlimiz bizimle beraber bulunacaktır. Elimizdeki istiklâliyetimizi ne Fransızlar, ne de İngilizler alabilirler. Ben isterdir ki buradan giden murahhaslar tamamıyla bu kanaata sahip olsunlar: Maatteessüf Hariciye Vekilinin beyanatından anladım ki daha gitmezden evvel İtalya'da bunların efkârı sarsılmaya başlamıştır. Böyle gayet hafif iman ile giden zevat bundan fazla cesaret göstermişlerse hakları vardır. Bu ana kadar murahhas olarak gitmiş ile milletin kanaatına muhalif olarak, milletin zararına karar vermiş olanların tecziye edildiği vaki değildir. Biz bu hale hiçbir zamanda mecbur değiliz. Mütareke midir, muahede midir, her ne ise benim noktai nazarımda, bu hiçbir kıymeti haiz olmayan bir surettir ki bu sureti gönderdiğimiz murahhasların yüzüne vurmak bizim için bir vecibei zimmettir.

Beyefendiler; bu millet ilâ maşaallah yaşayacak. Rica ederim, garp gibi ebediyyen muzlim olan mahalden bu millet için hiçbir vakit hayır gelmez. Garp kendi mezarını kendisi kazıyor, kendisi kazacaktır. Binaenaleyh garpten ufak bir hayır bekliyorsak aldanıyoruz, yanılıyor. Garp bizim imhamızı göze aldırmıştır. Çünkü bizi imha etmedikçe âlemi medeniyet üzerinde haiz olduğu redaeti icra edemez. Binaenaleyh bugün devletimiz garbin bize tahakküm ettiği devletlerden çok eskidir. Milletimiz en yüksek, en büyük zaferlere nail olmuştur. Binaenaleyh bu gönderdiklerini yırtıp yüzlerine çarpmayı ve

o heyeti murahhasanın bu işlerinin yüzlerine vurulmasını teklif ediyorum.¹⁷⁹

f- Müfid Efendi (Kırşehir) — Davayı millimizin en mühim anlarında bulunuyoruz. Bu mühim meseleyi muhakeme etmek için gayet acul, gayet seri fikirlerimizi ortaya atacak olursak, acelede herhalde nedamet hâsıl olacağından dolayı, bu meseleyi de gayet müteenniyane ve hatta geceyarısına kadar bilâ fasıla düşünerek halletmeliyiz. Efendiler, mesele Sevr muanedesini tanımadığımızdan dolayı o muahedeyi yırtmak ve kendilerinin bize teklif ettikleri bir kaç madde ki her millet kendi milliyeti, kendi kavmiyeti dairesinde yaşayacak ve bu suretle mütareke akteceğiz diye vaki olan imza üzerine mütarekeyi yapmış idik. Fakat maatteessüf bu mütarekeyi bize kendileri teklif ve kabul ve imza ettikleri halde, yirmi dört saat idame ettirmeksizin, bu teklif ettikleri muahede hilâfındaki hareketlerini heyeti muhteremenizin umumu bilir. Ancak bir seneden fazladır vukubulan bu içtima ve mücadele neticesinde, geliniz, size hakkı hayat vereceğiz dediler. Buna icabet etmek bizim için lâzımdı. Bizim gayemizle, emelimizle meşbu olan arkadaşlarımızı ayırdık, gönderdik ki, bu arkadaşlarımız hakkında şimdi söz söylemek caiz değildir, ancak arkadaşlarımıza, bugün bu heyeti muhteremenin kendi içerisinde çıkarmış olduğu vekiller ki Hükümetimizi idare eden o zatlardır. O vekillerin vermiş olduğu talimat dairesinde hareket ve haricinde bir teklif vukubulduğu zaman bu zatın fikrini alarak söz vermek lâzım gelirken, kendilerine karşı ufak bir söz vermek lâzım gelirken buradan verilen talimatı unutmaları sebebiyle veyahut kendilerini böyle bir imza için hâsıl olan mecburiyeti muhakeme etmeye lüzum hissetmeden öyle bir harekette bulunmuşlardı. Bu, ihtimal ki orada kendilerinin lehimize gördükleri temayülâtı hakiki zanniyle yapılmış bir meseledir. Fakat biz şimdi bu meseleyi heyeti umumiyesi itibariyle kabuel taraftar olduğumuzu vaziyetimizle ispat ediyoruz. Ancak burada soracağım bir nokta vardır. Bu meseleyi sureti katiyede reddettiğimiz zaman da ötedenberi yemin ederek, ahtederek söz verdiğimiz Misakı Millî dairesinde hudutlarımızı muhafaza edeceğimize dair verdiğimiz sözü tekit, ondan sonra zaten vücudu hiç mesabesinde olan muahede hakkında kararı katimizi verelim. Bu da, müdafaaya devam, azmi muhafazadan ibarettir. Onları

¹⁷⁹- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 5

dinleyelim, ondan sonra söz söyleyelim. Heyeti Celilenizin Heyeti Vekileden teminat istemesine ihtiyaç yoktur. Meclis kendi ruhundan iktibasen vereceği emri verir.¹⁸⁰

g-Tunalı Hilmî Bey (Bolu) — Reis Paşa, bir noktayı tenvir için arz ediyorum. Arkadaşlar, eski arkadaşlarım meyanında hamiyetli mebus olanları bittabi bilirim. Âcizane kendimi takdim etmekliğim icabederse, ben sırf sulh için mebus olmuş bulunuyorum ve o dakikada gelmiş bulunuyor. Heyeti Murahhasamızın yazdığı telgraftan şöyle bir teşbih hatırıma geldi: Benimle bir diğeri arasında bir tercüman var. Tercümana soruyorum, tercüme ediyor. Sonra vakıf oluyorum ki temamiyle aksine tercüme ediyor ve yahut yanlış tercüme ediyor. Bu cihetler bir taraf, bendenizin bir teklifim var. Heyeti Celile Misakı Millîye taraftar değil, temamiyle istinat etmiş, bundan başka bir şey bilmem, tanımam, diyor. Eğer bunun hilâfında değil de bunu tadilen şiddetli veya hafif bir surette kabule taraftar arkadaşlarımız varsa yalnız onlar buraya gelsinler, söz söylesinler. Çünkü bendeniz Misakı Millî taraftarı olup da burada hissiyatı mı dökmeye kalkışacak olursam, bir kere hissiyatla oynanılacak zaman değildir. Sırf soğukkanlılıkla, donmuş gibi düşünülecek ve söyleyecek zamanlardır. Binaenaleyh söz söylemem Misakı Millî, zaten malûm. vücude gelmiş ve teessüs etmiştir. Şu halde teklif ediyorum, aleyhte diyemem, yalnız bu esas dâhilinde bir muahedenin kabulü caizdir, gibi sözler söylemek isteyen arkadaşlar söylesinler. Temamiyle lehte bulunan arkadaşlarımız da sözden vazgeçsinler.¹⁸¹

h-İsmail Safa Bey (Mersin) — Arkadaşlar. Milletimiz bütün dünyanın gıpta ve hayretle karşıladığı bir vakai tarihiyenin kahramanıdır. Bizimle beraber mağlup olan dört millet daha var ve bunlar bizden daha kuvvetli ve daha kudretli milletlerdir. Bunlar itilâf Devletlerinin yumrukları altında bir kaç günlük rahat için, bir parça sıkıntıdan kurtulmak için, en sefil bir hayat kaygısı için, İtilâf

¹⁸⁰-T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 6

¹⁸¹- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 6

Devletlerinin en sefil arzularına başlarını eğdiler. Hâlbuki bunların hepsinden daha zayıf zannedilen ve hepsinden daha az kabiliyeti hayatiye eseri olduğu zannedilen büyük ve kahraman milletimiz hiçbirisinin yapmaya cesaret edemediği bir kahramanlığı gösterdi. Ben esir ve zelil yaşamam, dedi. Benim namusum, hayatım tecavüze uğramıştır. Karşımdaki ne kadar yüksek, ne kadar büyük olursa olsun bu tecavüz karşısında baş eğmem, dedi. Binaenaleyh bu azmiyle silâhına sarıldı. Sonra arkadaşlar, milletimiz herkesin dimağına yerleşmiş yanlış bir zihniyeti iflas ettirdi. Bütün Avrupa, hatta kendimiz içimizden milletimizin kabiliyetsiz olduğunu iddia ediyor, idik ve böyle bir zan kafalarımıza yerleşmişti. Hâlbuki büyük ve necip milletimiz hiçbir millete nasip olmayan bir kudret ve kabiliyet gösterdi. Bütün müesseselerimiz İstanbul'da iken, bütün yetişmiş adamlarımız orada iken ve orası düşman istilâsı altına düştüğü halde, hiçbir şey yok zannedilen Anadolu kendi kendine hatta İstanbul'un düşmanlığına rağmen İstanbul bütün müessesatiyle, asırlık zihniyetiyle ve bütün manasiyle aleyhimizde çalıştığı halde burada kudretli bir devlet teşekkül etti. İşte arkadaşlar, bu iki şey milletimizin ebediyyen iftihar edeceği yüksek kudret eserleridir. Arkadaşlar, Avrupalılar, canımızı almak isteyen milletler bizim gösterdiğimiz bu harikulade cesaret karşısında hayret ettiler. Hayatımızı; namusumuzu kurtarmak için yaptığımız bu büyük ve millî dava bize artık zaferi kazandırıyordu. Fakat maatteessüf Avrupa ile karşı karşıya gelmek zamanı henüz hulul " etmemişti. Hayatını kurtarmak için silâhına sarılan milletimiz daha henüz Avrupanın karşısına çıkacak vaziyette değildi. Bu hususta maatteessüf Heyeti Celile bir parça isticlal etti. Çünkü arkadaşlar, burada heyeti murahhasayı gönderdiğimiz zaman arzetmiştik; davamızın esasları kurulmuş, zafer yolunda yürüyoruz. Fakat henüz kemale gelmemiştik. Yunan ordusu Uşak'ta iken, Bursa'da iken Avrupanın bizim millî metalibatımızı kabul etmesine imkân yoktu. Bundan dolayıdır ki arkadaşlar, biz Avrupa ile konuşmak için acele ettik ve bugün bunun, müsaadenizle, arz ediyorum, acı seyyiatı karşısında bulunuyoruz.

Saniyen arkadaşlar, ikinci bir şahit vardır. Biz geçip göndermek istediğimiz arkadaşları intihapta isabet etmedik. Bu dava büyük bir dava idi. Bu davanın kahramanları, müdafileri imanlı olmalı idi. Katiyen sarsılmayan, işe bir aşk ile sarılmış adamlar olmalı idi. Bunda isabet edemediğimiz için burada.

Reis — Müsaade ediniz, bu bahis sadedin haricindedir.

I- İsmail Safa Bey (Devamla Artık sarsılmış olan bir heyetin bundan sonra orada bu davayı müdafaa etmesinin arzumuz dâhilinde, kuvvetli bir şekilde müdafaa etmesinin ihtimali yoktur. Onun için heyetin geri çağırılması lâzımdır. Sonra arkadaşla/, bir noktayı daha nazarı dikkatinize arz etmek isterim. Bu hususta Hariciye Vekâletinin de bir kusuru olmuştur. Heyet zihniyet itibariyle sarsıldığından bu davayı lâyük olduğu kadar müdafaa edemeyeceklerini şubat içerisinde göstermişlerdir.

Reis — Beyefendi, müsaade buyurur musunuz? Bir şey arzedeyim. Zatı âliniz Hariciye Vekâleti hakkında değil, Londra konferansı müzakeratı hakkında söylemelisiniz.

İsmail Safa Bey (Devamla) — Bendeniz şimdi okunan ve Fransızlarla bir muahede şekline girmiş olan şeyi münakaşa etmek istemiyorum. Çünkü esasen bizim bunu kabul edemeyeceğimizi bir buçuk senedenberi her yerde, her noktada mütemadiyen iddia ettik. Biz hayat istiyoruz, yaşamak istiyoruz. Bu kadar kana, bu kadar meşakkate katlandıktan sonra bu mücadelede, bu kadar kan dökülen bu mücadelede isteriz ki ka~zandığımız sulh bize istiklâl getirsin, bize tekrar ölüm, kan getirecek bir muahedeyi içinizde, zannederim, imzalayacak kimse yoktur.

İ-İsmail Fazil Paşa (Yozgat) — Arkadaşlarımızın söylediği sözler zannederim hepimizin virdi zebanı olan bir derdi tekrar zikir gibidir. Tekrara lüzum yoktur. Şimdi burada biz, bir muahedename geldi. Ben diyorum ki, bu muahedenameyi kabul veya imza etmesini veya anı kabul etmesini havsalama sığdıramıyorum. Çünkü Sevr muahedenamesi için bunlara verilen talimat basit olmak lâzım gelirdi. Ne istiyorsunuz dedikleri zaman, verilecek cevap gayet basit idi: Bizim Misakı Millîmiz vardır. Bilâ istizan hiçbir şey kabul edemezlerdi. Bana öyle bir kanaat, öyle bir hissi kablelvuku geliyor ki bizim o giden arkadaşlarımız, gerçi öyle yüksek bir kudreti siyasileri yoktu, o yeşil masanın başında o şeytanlarla uzlaşsınlar. Fakat o kadar da hamiyesiz değillerdir ki Sevr muahedenamesini veya daha fena olan bir şekli imza etsinler. Bana öyle geliyor ki; şayet bu değilse arkadaşlarımızı Londra'nın azîm ve cesîm binalarına, ziyafetlerine

kapıldılar. Bu bir cürüm ise ben buna bir mana veremem. Çünkü hukuk müntesibi değilim. Cünha mı, cinayet mi ne olur bilmem? Binaenaleyh şu paçavra kabili kabul değildir ve bunu kabul edecek yahut kabul lafzını telaffuz edecek bir kimse göremiyorum. Binaenaleyh hepinize vukubulacak ricam, kemali dirayet ve kiyasetle bunun reddi çaresi nerede ise ona baksın. Şurasını söylemek isterim ki, artık bunu ketmedemem, bu adamların kudreti siyasiyeleri yok idi. Yani bu davayı millî onların hallinden istifade edecek derecede değildir. Mes'uliyetleri kime râci olacağını siz takdir edersiniz.¹⁸²

j-Veli Bey (Burdur) — Efendim, meselenin ehemmiyet ve ciddiyeti aşikârdır. İşin hissî cihetini ve kalbimizde uyandırdığı teserrüatı elimenin derecei şiddetini tekrar alevlemek fikrinde değilim. Ancak efendiler Büyük Millet Meclisinin ve Hükümetinin bir takım arkadaşlarımız tarafından bihakkın tarihî bir cidal şeklinde gösterilen şu cidalî millînin varlığı bugün garbın günagün teşevvüşatı içinde inleyen itilâf devletlerini bir mevkii ıztırara düşürmüş ve fakat bu mevkie döndüklerinin acısını kendi -sakameti siyasiyelerine izafe etmeksizin onun acısını kendi sırtlarına değil, bizim safiyetimize yükletmek istedikleri hiyeü siyasiyeye düşmek üzere bulunuyoruz. Binaenaleyh efendiler, bizim cidalimiz, bugünkü mukaddes cidalimiz, varlığımızı inkâr eden bütün garp devletlerine bizi tanımak mecburiyetini veren şu cidalimiz, Fransızların bugün bize pek allı pullu yutturmak istedikleri hapı ergeç kendilerine gayei millinin hakiki surette istihsalî şeklinde ve mevkii ıztırarların neticesi olarak samimî surette bizim noktai nazarımıza gelmelerine kadar devam etmemize katiyen mani olmamalı ve hiçbir zaman cidalimizin hararetini" sekteye uğratacak bir tezelzülü azim göstermemeliyiz. Gerçi milletin yüklendiği yük ağırdır. Şüphe yok ki milletin bu cidalde maruz kaldığı müşkülât pek büyüktür. Fakat efendiler, cidal semeratını iktıtaf edecektir. Bunun haddi vasatisini, haddi makulünü aramak imkânı yoktur. Bu sebepten bir heyeti murahhasamız tarafından, herhangi şerait içinde olursa olsun, bize tebliğ edilen şu şeklin katiyen reddini ve Misakı Millî şeraitinin istihsaline kadar cidalî millîye devam kararının Büyük Millet Meclisi tarafından tekit edildiğini kendilerine iblağ etmek lâzımdır. Bu kararı veren Büyük

¹⁸²- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 7

Millet Meclisinin duşu hamiyet ve mes'uliyetine pek mühim bir vazife düşüyor. Hariçte milletin bozgunluğundan istifade etmiş bulunmak itihamiyle bizi müşkül bir mevkie düşürmek isteyen anasırı fesadın mevcudiyetini nazardan uzak tutmamak lâzım gelir. Bunlar faaliyete gelebilir. Onlara karşı Büyük Millet Meclisi bütün varlığıyla, milletin bu hususta, ferden ferda, hepimizin zihnen tenvirine ve heyeti umumiyemiz itibariyle verdiğimiz kararın şu gibi esbap ve şerait dairesinde verildiğini millete tebliğ etmeliyiz. Riyaseti Celileye verdiğim takdir, bu sureti bize gönderilen hulâsanın katiyen Millet Meclisinde reddedildiği ve Büyük Millet Meclisi cidalı mukaddesinde devam kararını bir daha bu vesile ile tekid ettiği yolundadır.

k-Reis — Efendim, müsaade buyurursanız Heyeti Vekile de bu mesele üzerinde söylesin.¹⁸³

İ-Ahmet Muhtar Bey (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendiler, Fransızlarla Kilikya ve Şark havalisine ait yapılan ahitnamenin kıraat ettiğim hulâsai mevadına karşı yazılan cevabı kıraat edeceğim. Ancak bu cevapname dahi ahidnamede yazıldığı veçhile madde maddedir. Her maddeyi tenkid etmek suretiyle yazılmış olduğundan iyice anlaşılması için ahidnameyi madde madde okumak mecburiyetindeyim. Şimdi efendim, diğer safahat vardır, Efendim, Londra'daki heyeti murahhasamızla konferansta cereyan eden müzakerat neticesinde ittihaz edilmiş olan mukarrerata dair dün akşam Reisi Meclis Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine hitaben göndermiş oldukları telgrafnameyi okuyacağım; lütfen yazınız. (Telgraf okundu) Buna nazaran heyeti murahhasamız buraya geliyor. Bu esasat üzerinde noktai nazarınız anlaşıldıktan ve onlar buraya geldikten sonra kararı katiye iktiran edecektir. Binaenaleyh bunları düşünmek, müdavelei efkâr etmek için mikdarı kâfi zamanımız vardır.¹⁸⁴

m-Ahmet Muhtar Bey (Hariciye Vekili-devamla) (İstanbul) — Moskova'da bir konferans münakit olduğunu ye orada mevzuubahs mesail hakkında müzakere ve mukarrerat ittihaz ederek bir itilâf name veya ittifakname, her ne derseniz bir senedi resmî aktetmek üzere bir

¹⁸³ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 8

¹⁸⁴ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 9

heyeti murahhasamızın bulunduğu heyeti celilenizce malûmdur. Bir iki aydanberi Kafkasya'da lâyenkati denecek bir surette yekdiğerini takip eden hadisatı siyasiye ve bunun tevliid ettiğı teşevvüşat hasebiyle muhaberattaki sūrat bir türlü temin edilememiş olduğı cihetle şimdiye kadar heyeti murahhasamızdan müzakeresine memur oldukları mevaddın münakaşası hakkında hiçbir haberi sahih alamıyorduk. Bu ciheti bundan evvel bir celsede heyeti eelilenize arzetmiştim. Diğer taraftan Gürcüstan ile aktedilmiş olan şifahî bir mukavelename üzerine Misakı Millîde mestur olan bir prensip ki reyî âmâ müracaat etmek prensibi bunun Batum livası hakkında tatbik edilmek üzere Batum livasının dahi kuvvei askeriyemiz tarafından işgalinin karargir olduğunu bundan evvel arzetmiştim. İşte bu işgal amelîyesinin icra edildiğı sıralarda idi ki Kafkasya'da Gürcüstan aleyhine ihtiyarı sefer eden Kızıl Ordu kumandanlığının Tiflis'in sükutundan sonra Tiflis'te teessüs eden Gürcü Bolşevik Hükümeti nezdinde Rusya Sovyet Cumhuriyetinin komiseri olan Ojeni Gidez tarafından Şark Cephemiz Kumandanlığına makine başında verilen telgrafnamede Moskova'da münakit konferans mukarreratından olmak üzere Gürcüstan'a taallûk eden Türkiye metalibi millîyesinin bir kısmı mühimimi tamin edilmiş bulunduğı cihette Battan işgali için hareket etmiş olan Türk kıtaatınının tayin ve tehdit edilmiş olan hududu geçmemesi talep edilmiş, fakat biz demin arzettiğim veçhile, Misakı Millide zikrolunduğı üzere bir plebisit yaptırarak halkın arzu ve iradesini almak gayesini teminen yapmış olduğumuz bu hareket karşısında vaki olan şu ihtarı, konferans mukarreratı hakkında heyeti murahhasamızdan doğrudan doğruya bir haberi sahih almamış olduğumuz cihetle bittabi isga edemeyeceğimizi, ancak tesisi muhabereye çalıştığımızdan konferansta ittihaz edilmiş olan mukarreratı anlamaya çalışmış olacağız. O mukarreratın Ankara B. M. Meclisi Hükümetiyle Rusya Hükümeti arasında müesses münasebatı muhadenetkârane neticesinde tetkik edileceğini ve binaenaleyh o vakta kadar harekâtı askeriyemizle ihdas etmiş olduğumuz vaziyetimizi tepdil ve tağyir edemeyeceğimizi söyledik. İhtimal ki Moskova'da bulunan heyeti murahhasamız ittihaz etmiş olduğı mukarrerat meyanında, Kızıl Ordu komiserliğinin raporuna atfen beyan edilmiş olduğı veçhile, bazı mukarrerat ittihaz etmiş olabilir. Fakat Heyeti Celileniz bu gibi mukarrerata bunu akt ve imza eden heyeti murahhasanın tabi olduğı devletler ve hükümetlerce tasdik edilmedikçe bir mahiyeti katiye iktisap etmiş olamaz. Bu onbirinci

kızıl ordu kumandanlığının verdiği malûmata atfen hudut şu suretle gösteriliyor: Batum'un aşağı yukarı dört saat cenubunda vaki bir noktadan başlamak ve Ahışa, Ahilkillik manatıkını hariçte bırakmak üzere Artvin, Ardahan livalarını da bize terkettiğini konferansta Rusya Hükümeti kabul ve tasdik etmiştir. Eğer bu sahih ise, demek oluyor ki, Misakı Millî ile o havalide istihdaf eylediğimiz amali milliye'nin bir kısmı mühimmi tatmin edilmiştir. Batum hakkındaki metalibatımız araya vazedilecektir. Tecelli edecek neticeye tabî Hükümet nazarı dikkate alacaktır. Bundan evvel, bu Batum meselesi mevzuubahis olduğu zamanlarda, Batum şehrinin bir vaziyeti mahsusası olduğu hakkında Heyeti Celilenizin nazarı dikkatini celbetmiş idim. Bunun istihsalı için her türlü vesaite müracaat ettik. Ümit ediyoruz ki bu metni resmî elimize geçecek ve iddia edilen mukarreratın ne olduğu hakkında bir haberi sahih alınarak Heyeti Âliyenizin muvafakatiyle bir karar ittihaz olunacaktır. Bugün pek uzun süren ifadat ve maruzatıma bir tebşir ile hateme vereceğim. O da şimdi Moskova'da bulunan Heyeti murahhasamız Reisi Yusuf Kemal Bey tarafından Ankara'da B. M. Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine gönderilen telgrafnameyi okuyacağım.

Reis — Bir de Sefiri Kebirimiz Fuad Paşa Hazretleri tarafından vardır. Lâyikiyle açılmadı. Fakat i ruhu anlaşılır. (Telgraflar okundu)

Reis — Bir takrir var, okunacaktır.

(Doktor Suat Bey ve rüfekaşının takriri okundu)

Reis — Takriri kabul edenler. Etmeyenler. Takrir reddolundu.

n-Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — Arkadaşlar; geçirdiğimiz günlerin karası var, akı var. Bazı şeylere müteessir olduk. Bazı şeylere memnun olduk. Mühim olan vaziyetimizi azamî vuzuh ile anlaı mak için müstakbeldeki hattıhareketi müspet bir surette takrir edebilmek için çok faydalı olur. Maziye gayet seri bir surette gözümüzü çevirelim. Arkadaşlar beraber hatırlayalım. Millet Meclisimiz toplandığı gün, millet maddi ve manevi ne müthiş bir harabî içinde idi. Eğer o zaman akıl ve mantık ile hareket etseydik, emin olunuz arkadaşlar, bugün mukavemet namına ortada proje mevcut olmasına hacet yoktu. Eğer başımızla hareket etseydik, eğer mevcut kuvvel

timizle düşmanların adedi arasında mukayese yapı saydık, eğer memleketimizde taraf taraf vücade gelmiş harabiyetL düşmanlarımızın müthiş vaziyetlerini karşı karşıya koymuş olsaydık; yani hareketimizi akıl ve mantık dairesine irca etmiş olsaydık bu iş bitmiş idi. Kazaya rizadâde olmaktan başka bir şey kalmamış idi. Bizim yaptığımız arkadaşlar, Anadolu'nun ruhu mücahedesi, bir dakika mazur görünüz, mecnunaI ne bir hareket idi. Bu bir cinnet idi. Cinneti mukadI desı idi. Doğrudan doğruya hissî bir hareket yaptık. Nasıl ki izzeti nefsi, namus ve mukaddesatı söğülen bir adam, karşımızdaki ile döğüşmek doğru mudur diye mahalleye sorayım, heyeti ihtiyariyenin reyini alayım mı der? Biz kalbî hareket yaptık, aşkımızın tesiri altında hareket yaptık ve aşığımız mesafeler gözümüzün önündedir. Arkadaşlar bu cinneti mukaddel se bütün cilvelerini göstermiştir. Vaktiyle, daha bundan daha bir kaç ay evvel, bir gün millî bir hükûl metin mümessili addolunuyor.¹⁸⁵ Vaktiyle bize, dolayıI siyle bize bir söz söylemeyi arzu ettiği vakit kelimatı nasıl idare ederdi? Bugün bizimle bir masa başında bazı mesaili mütalâa etmeye karar vermişlerdir. Demekki biz son derecede. Arkadaşlar, yalnız korkulacak bir nokta var. Bel raberce bir saniye düşüneceğiz. Tarihimizde uzak ve yakın ne vakit kılıç meydana çıkmışsa memleketimil zin cephesi yükselmiştir. Kesbi ulviyet etmiştir. Ne kadar teşettütlerimiz varsa silinmiştir. Fakat ne vakit iş kaleme gelmiştir, çok defa kılıcın kan bahasına binlerce mahrumiyet bahasına kazandığı şeyleri kalem tehlikeye düşülmüştür. Yani anladığım gibi arzetmek isterim. Kılınç meydana çıkınca memleketin, milletin en halis kısmının hücre köşelerden, köylerimizden meydana çekiliyoruz. Sabûr olan halkımız, en yüksek secayayı maneviyeyi nalik olan halkımız köylerin içinden çıkıyor. Ne vakit ki harbimiz biter, halk köyüne döner, az çok teşettüte düşmüş kısım ise iş başına geçerse, o zaman perişanlık, zaaf ve tehlike başlıyor. Bunun içindir ki tarihi millimize kılıcı ve kanı bahasına olan kazandığı şeyi suya düşürüyor. Ben zannediyorum ki, böyle bir tehlike karşısındayız. Bitmiş bir şey yoktur. Bu küçük bir ziyan bile olsa onu tehdit için namahdut vesaitimiz vardır. Düşmanlarımızın kemali meharetle aleyhimize kullandıkları vasıtayı mücahedei milliyemizin arkasından vurulduktan,

¹⁸⁵- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 10

cephesarsıldıktan, cephehelerimiz taraf taraf inhizama uğradıktan sonra dâhile baktığımızda, cephehelerin istikrar kuvveti asıl cephenin, manevi kuvvetin, dâhilî cephenin metanetine dayanıyoruz. Bunun için Bursa, Akhisar cephehelerinde inhizamdan sonra içeriye baktılar, acaba teessüre uğruyorlar mı? Birbirlerine düşüyorlar mı? Perişanlık, izmihlal başgösteriyor mu? Gördüler ve aldandılar. Biz her zamandan ziyade toplandık, beklediler, beklediler, hayır dediler, yine askerî surette uğraşmak lâzımdır. İkinci mücadelede, ikinci mücadeleyi yine sarsılmadan manevi bahdetimizi tutmakla temin ettik. Bunun için harbi umumî esnasında Almanların bir sözünü tekrar ediyorum. Arkadaşlar, Alman cephehelerini yıkmak için, dâhilden yıkmak siyasetini içeride yapıyorlar. Şimdi bizim aramızda Hükümetin ve Millet Meclisinin elde ettiği şeraiti tahammül edilmez bir ihtiras haline koyuyorlar, sulhu bize gösteriyorlar. Aç bir adama yemek gösterdikten sonra yüz kere daha acıdır. Arkadaşlar bizim kalbimizde sulh için mevcut olan arzuyu tatmin için kâfi derecede ehemmiyeti olmayan şeyleri bizim gözümüzün önüne atıyorlar. Azamî tehlike asıl askerî cephehelerde, dâhildedir. Bizim aramızdaki vahdet emelde, yolda mevcut olan birlik devam ettikçe emin olabiliriz ki dalâil mevcuttur. Ellerimizi düşmanlara açsak birçok şeyleri bırakacaklardır.¹⁸⁶ Kendi toprağımızda mücadele ediyoruz. Kendi şehirlerimizin, köylerimizin içinde kendi varlık mücadelemizi yapıyoruz. Birbirimize biraz daha yakın geleceğiz, biraz daha sıkışacağız. Başkalarının toprağında değiliz ki müsaade edelim elimizde bırakılacak bir şeyler olsun. İstedığımız, şeref, namusla yaşamaktır. Bunun için de şerefle bekleyeceğiz. Sıralarımızı biraz daha sıkıştıracağız. Biraz daha devam edelim. Asgarî olan programımızı kabul ettiklerine şahit olacağız. Emin olunuz arkadaşlar, bu kadar bırakmış oldukları, daha ziyade bırakacaklarına delili kâfidir.¹⁸⁷

o-Şükrü Efendi (Karahisarı Sahip) — Efendim Hamdullah Suphi Beyefendinin hakikaten akıl ve mantık hakkında söylediklerini beri de tasdik ediyorum. Fakat öyle bir zamanda buraya toplandık ki o zaman akıl ve mantığın iflas ettiği bir zamanda idi. Şimdi de bizi kolayca imha etmek için bizim elimizi, kolumuzu bağlamak istiyorlar? Bundan sonra mantıksız hareket edersek maazallah izmihlale uğrarız.

¹⁸⁶ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 11

¹⁸⁷ - T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 11

Şimdi hamd olsun dâhilî ihtilâfat kalkmıştır. Bugünkü vaziyetten bendenizin anladığım bir hakikat varsa; düşmanlar bizi imhaya dair vermiş oldukları kararı henüz refetmemişlerdir. Bizi imha etmek için bir takım şeyler hazırlamışlardır. Biz bunun karşısında ne yapacağımızı düşünmek üzere günlerce, saatlerce, aylarca, uzun boylu tetkikatta bulunmamız lâzımdır. Hakikaten şu son zamanda bizim hareketimiz dinin göstermiş olduğu mucizeden başka bir şey değildir. Yalnız bir hadisi şerifi tahattur ettirmek istiyorum. Heman bu hadisi şerifin varit olduğu zamanlarda yaşıyor gibiyiz. Sulhu, Hüdeybiyeyi düşünelim. Misakı Milliden zerre kadar fedakârlık etmek kimsenin hatırına gelmez. Londra konferansı tatil etmiştir. Fransa ile mütareke mahiyetinde müsaleha yahut müsalaha mahiyetinde mütareke olmuştur. Bugün ehemmiyet ve müstaceliyetle düşüneceğimiz nokta varsa henüz kesbi katiyet etmemiştir. Mütalâai âcizanem, bir taraftan Şarkta bir taraftan Yunan'ın karşısında asker bulunduruyoruz. Bir taraftan Adana cephesinde asker bulunduruyor, üç cephede de zayıf düşüyoruz. Bunda mümkün ise Fransızlarla bir iki ay kadar vakit kazandırmak için mütareke mahiyetinde bir şey yapalım. Rica ederim efendim, yalnız beynimizde kalsın.¹⁸⁸

3-3.Dahiliye Vekâleti tezkeresi

İtilaf Devletleri, konferansta Kürdistan konusunu gündeme getirdiler. Bu haber duyulunca, yurdun her tarafından telgarflar gelmeye başladı ve gelen telgrafların hemen hepsi Londra'ya ulaştırıldı. Kürdistan konusunda Türklerin görüşünde hiçbir değişiklik yoktu. Çünkü Türkler için bir kürt meselesi yoktu. Çünkü Türkler, Kürtleri her bakımdan öz kardeş kabul ediyorlardı. Birkaç özel çıkarıcı, hırslı kişi bir yana bırakılırsa, Kürtler de aynı düşüncede ve aynı inançtaydılar. Hiçbir zaman kendilerini, hiçbir bakımdan Trüklerden ayrı görmemişlerdi. Türkleri öz kardeş kabul ederek hiçbir zaman bir Kürtçülük iddiası peşinden gitmemişler, gidenleri de şiddetle kınamış ve reddetmişlerdi. Nitekim Türk delegeleri Londra Konferansında vatan menfaatlerini koruma ve sağlamaya çalışırken, vatanın öz evladı ve Türklerin öz kardeşi olan Kürtlerde delegelerin çabalarını güçlendirmek ve başarıya ulaştırmak için durmadan dinlenmeden telgraf çekiyorlardı.¹⁸⁹

¹⁸⁸- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II, s. 11

¹⁸⁹Goloğlu, a.g.e. s. 116

Reîs — Kürdistan meselesi olimadığnımn Van Vilâyetinden Heyeti Murahhasa ile Düveli Muazzama murahhaslarına yazıldığıyla dair Dâhiliye Vekâleti tezkeresi vardır. Okunmasını arzu buyuruyor muşumuz0? (Okunsun sadaları).

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Umumi 16437

Hususi 510

Kürdistan meselesinin Konferansta mevzuu bahis edilmesi münasebetiyle Van kürt rüesası tarafından intihalbettikleri vekillerinin Büyük Millet Meclisinde kendi namlarına idarei Hükümet ettiğinden ve konferanstaki kürtleri ancak Büyük Millet Meclisinin Heyetti Mkrahhasası temsil eylediğinden bahsile Hariciye Vekâletine, Heyetti Murahhasaya ve Londradaki Düveli Muazzama murahhaslarına telgraflar yazılmış olduğu Van Vilâyetimden bildirilmekLe arzı malûmat olunur efendim.¹⁹⁰

14 Mart 1337

Dailiye Vekili Namına
Ahmet Muhtar

3-4-Bir Kürdisian meselesi mevcut olmadığına dair muhtelif yerlerden gelen telgraflar

a.Reis — Kürdistan meselesi mevcut olmadığına. dair telgraflar: Midyat'ta Salhan Aşiret Reisi Ramazan Ağadan, Çemişkezek Belediye Müfettişliğinden, Hüseyinkef Aşair ve ahalisinden, Şirvan Müdafaai Hukuk Cemiyetinden, Kangal'da Canikli Aşireti Reisi Mustafa Beyle rüfekasmdan, Bitlis Meşayihinden Abdülbaki Efendi ve rüfekasmdan, Palo Ahalisinden, Bitlis'te Meşayihden Ş'eyh Alâeddin ve rüfekasmdan Hizan'da Salâhaddin Ağadan, Ahlat Eşrafından, Şirnak Eşrafından, Şirnak Aşairi Rüesasmdan, Hısınmansur Ahalisinden, Kâhta Aşair Rüesasmdan.¹⁹¹

¹⁹⁰- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Dokuzuncu içtima 19. III. 1337 Cumartesi, IX, s. 140

¹⁹¹- T. B.M. M. Zabıt Cerîdesi, On birinci içtima, 24 III. 1337 Perşemb, IX, s. 214

3-5. Kürdistan meselesi mevcut olmadığına dair muhtelif mahallerden mevrut telgraflar

a- Reîs — Kürdistan meselesi mevcut olmadığına dair Vilâyatı Şarkiyeden mevrut birçok telgraflar vardır. Hepsî aynı mealdedir, onları da diğerlerini yaptığımız gibi Hariciye Vekâletine havale ediyoruz.

Feyzî Ef. (Malatya) — Eğer Meclise yazmışlarsa mukabel'eten Meclisten bir teşekkürname yazılsın. (Bir tanesi okunsun sesleri).

b-Reîs — Bir tanesini okuyoruz efendim. Ankara Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Altı buçuk asırdır ki, Türkiye idaresinde kemali rahat ve refahla yaşıyoruz. Hiçbir zaman Türkiye'den iftirak ile ayrı bir hükümet ve istiklâl, Kürtlerin hatırına gelmemiştir. Hayatı tarihiyemiz, revabıtı diniyemiz infikâk kabul etmiyecek bir mahiyeti mâneviye ve maddiye ile yekdiğerine merbuttur. Kürdistan namına konferansta söz söylemek salâhiyetini Aaeak Büyük Millet Meclisi Hükümetini temsil eden Türkiye Heyeti Murahhasası istimale mezundur. Onların gayri Kürdistan namına söylemek istiyen her hangi bir cemiyet veya ferde bu noktadan idarei kelâma tarafımızdan hiçbir vakit salâhiyet ve vekâlet verilmemiştir. Memleketimizin vaziyeti mevkiie, tarihiye ve iktisadiyesi bir Ermenistan İdaresine az çok takarrülden pek uzak olduğunu bütün hakperverlef tasdik ederler. Binaenaleyh öyte hayalât ve mahalât ile mevcudiyetimizin ifna edilmieeeeğini ve Konferans Heyeti âzasından pek katî ümit pcrverde ettiğimizizin dahi iblâğnı Heyeti Murahhasamızdan riea ederiz.¹⁹²

Belediye Beki Eşraftan Mütevellizade Meşayihden Ulemanın
Arif İsmail Şeyh Eyüp Yusuf

İsmail Fazıl Pş. (Yozgad) — Nerelerden geliyor efendim

Reis — Çabakçur, Genç ve daha birçok yerlerden.

İsmail Fazıl Pş. (Yozgad) — Bitlis'ten, Siird'den, Süleymaniye'den meselâ... REİS — Her taraftan geldi.

Cemil B. (Kütahya) — Reis Beyefendi, Meclis namına bunlara teşekkür yazılmalı efendim.

¹⁹² - T. B. M.M. Zabıt Ceridesi, On dördüncü içtima, 31. III. 1337 Perşembe, IX, s. 280-281

3-6. Müdafaai külliye Vekili Fevzi Paşanın, Yunanlıların cepheden taarruza başladıklarına dair beyanatı

Erkânı Harbiyel Umumiye Reîs Vekîlî Ve Müdafaai! Millîye Vekîli Fevzi Paşa (Kozan) Efendim, Yunanlıların bir hayli zamandan beri beklemekte olduğumuz taarruzları dün başlamıştır. (Kahrolsun sesleri). Tabîî buna karşı lâzımgelen tertibatı biz de ihzar ettik ve muharebenin muhtelif safahatı inkişaf etmediği için müsaadei aliyenizle burada tafsîlât vermiyeceğim. Yalnız düşmanın hangi mm» takalarda taarruz etmekte olduğunu arz edeceğim, onda bir mahzur yoktur. Düşman bütün cephelerde taarruza geçmiştir. Evvelâ Sarayköy cenubundan küçük bir kuvvetle taarruza geçmiş, büyük bir kol ile Uşak'tan îslâm Köyüne doğru hareket etmiştir. Dünkü vaziyet böyle.¹⁹³ Diğer bir kol ile inegöl'e yürüdü, diğer bir kol ile Yenişehir'e yürüdü ve diğer bir kol ile iznik'e ı yürüdü. Bundan başka çetelerle Sapancaya doğru harekâtını temdit etti ve Sakarya'ya doğru Adapazarı şimalinde harekâta başlamıştır. Bu suretle bütün cophede: Şimalden Cenuba kadar harekâtı taarruziyeye geçmiştir. Bunların dünkü hareketleri îznik, Yenişehir, inegöl garbinde tevakkuf etti. Yalnız ileri kıtaat ilerledi. Bir alay kadar kuvveti köprühisar'a geldi, ateş ile tart olundu. Diğer bir fırka kadar kuvveti tevkif kuvvetlerimizle temasa geldi, Akşama kadar tevkif kuvvetlerimiz o fırkayı yaymaya mecbur etti. Vakit kazandı, geri çekildi. Diğer bir kuvveti İnegöl'den ilerledi. Onu da topçumuz yaymaya icbar ederekten dünkü vaziyette inegöl'den ilerlemelerini menettik. Bu sabah bu hattan Şarka doğru hareketlerine devam ettiler. Bir kısım kuvvetle Köprühisar ve şimalindeki mevaziimize yanaştılar, topçu muharebesi oluyordu. Diğer bir kol Nazıfpaşa mevkiine yanaşıyordu, orada da topçu muharebesi oluyordu. Cenuptan İslâm Köyü'nden gelen bir koldan başka bunun cenubundan üç kol ile düşman kuvvetleri (Dumlupınar) mevziinden taarruza geçtiler. Fakat henüz muharebe olmuyordu. Şimdi muharebenin safahatını anlamakla uğraşıyordum. Rapor alamadık.

¹⁹³-T. B. |M. M. Zabıt Öerîdesi, On birinci İçtima, 24 III. 1337 Perşembe, IX, s. 229

Fakat bu muharebat büyük cephede başladığı için şüphesizdir ki, inkişafı da günlere mütevakkıftır. Ümit ederim ki, gelecek hafta milletimiz için inşaallah hayırlı tebşiratta bulunurum. (Allah muvaffak etsin sesleri.)¹⁹⁴

Sonuç:

Londra Konferansı 22 Şubattan 12 Mart 1921'e kadar sürdü. İtilaf Devletleri, Serves antlaşmasının esasında bir değişiklik yapmayıp, bir iki küçük değişiklikle yetindikleri Türkiye de Misakı Milli'yi izah ile her şeyden önce Yunanlıların Anadolu'yu boşaltmalarını istedi. Yunanlılar ise ne bunu, nede Serves antlaşmasında yapılan küçük değişiklikleri bile kabul etmediklerinden, herhangi bir anlaşmaya varılamadı. Bununla beraber, "Şark mefkûresinin kuvvetli taraftarlarından" iken, 1920 yazında yapılan Moskova görüşmelerinde hayal kırıklığına uğrayıp, şimdi "Garp mefkûresine dönmemiz ve garplılaşmamız gerektiğini söyleyen" Bekir Sami Bey, Londra'da, İngiltere, Fransa ve İtalya ile bir takım anlaşmalar yaptı. 10 Mart 1921 tarihli Türk-İngiliz anlaşması, esirlerin değişimine ait olup, İngilizler, "Ermeniler ve İngilizlere fena muamele etmemiş olan" Türk esirlerini geri vermeyi kabul ediyorlardı. 11 Mart 1921 tarihli Briand-Bekir Sami anlaşması ile de Fransızlar, güney cephemizdeki çarpışmalara son vermeyi ve Serves'ten farklı olarak Urfa ve Gaziantep'i Türkiye'ye bırakmayı kabul ediyorlardı. Ancak buna karşılık Elazığ, Diyarbakır Sivas bölgelerinde bir takım ekonomik imtiyazlar kazanıyorlardı. 12 Mart 1921 de İtalya ile yapılan anlaşmaya göre de İtalya, İzmir bölgesi ve Trakya'nın Türklere geri verilmesi için çaba harcamayı kabul ediyor, fakat karşılığında Antalya, Burdur, Muğla, Isparta, Aydın, Afyon, Kütahya ve Konya illerinde ekonomik imtiyazlar elde ediyorlardı. Bütün bu anlaşmaları Bekir Sami be, Ankara'ya danışmadan kendi inancına göre imzalamıştı. I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri'nin aralarında imzaladıkları ve Anadolu'yu paylaşma amacını güden anlaşmalara çok benzeyen ve her şeye rağmen o anlaşmaları gerçekleştirme amacını güden bu anlaşmalar, "Hükümeti Milliye prensipleriyle bağdaşamayacağından, retten başka bir muameleye

¹⁹⁴- T. B. |M. M. Zabıt Öerîdesi, On birinci İçtima, 24 III. 1337 Perşembe, IX, s. 230

maruz kalamazdı” Bunlar kabul ve tasdik edilmedikleri gibi, Bekir Sami Bey de Dışışleri Bakanlığı’ndan uzaklaştırıldı ve yerine Ali Fuat Cebesoy ile Moskova’ya giden Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey getirildi. Türkler açısından Londra konferansının en büyük kazancı Ankara Hükümetinin tasdiki olmuştur.

Londra Konferansının önemli sonuçlarından biri de, İtilaf Devletleri arasında görüş ayrılığının ortaya çıkartmış olmasıydı. İtalya’nın içi kaynıyordu ve İtalyan Hükümeti Anadolu macerasından bir an önce yakasını kurtarmaya çalışıyordu. Nitekim Yunanlılara karşı II. İnönü zaferinin kazanılması üzerine, Haziran ayından itibaren Anadolu’daki kuvvetlerini çekmeye başlamışlardı. Aynı şey Fransa içinde ortaya çıkmıştır. Fransa’nın bu sıradaki esas davası, Almanya’dan duyduğu korku dolayısıyla, güvenlik tedbirlerini bir an önce kurmaktı. Ankara Hükümeti’nin gücü ise her gün biraz daha kesin bir şekilde ortaya çıkıyordu. Ankara Hükümeti Bekir Sami Bey anlaşmalarını açıkça ret etmekten çekinmemiştir. Üstelik Londra Konferansının sonuçsuzluğu üzerine Yunanlılar, Milli Hükümete savaş alanında kesin darbe indirmek için harekete geçmiştir. 30 Mart-1 Nisan 1921 de İnönü’de Türk cephesine karşı yeniden taarruz ederek ikinci defa yenilmişlerdir. II. İnönü Zaferi, Fransızların Milli mücadeleye karşı politikalarında bir dönüm noktası oldu. Güney cephesinde ise, Türk. Mücahitlerinin sert mukavemeti ile uğraşıyordu Suriye’deki milli hareket de gerçek bir mesele olmaya başlamıştı. İşin kestirmesi, Ankara ile hesapların barışçı yolla tasfiyesi idi.

TBMM’nin Katılma Amaçları, varlığını kabul ettirmek ve Misak-ı Milli’yi tüm dünyaya duyurmaktır.“Türkler barış istemiyor” propagandalarını engelleme, Uluslararası platformda saygınlık kazanmak. Londra Konferansının Önemi ve SonuçlarıSomut bir sonuç elde edilmemiştir. Türk-Yunan savaşı uzamıştır. İngiltere ve Yunanistan’ın neler istediği açıkça anlaşılmıştır. TBMM, İtilaf devletleri tarafından tanınmış ve kabul edilmiştir. Misak-ı Milli resmi olarak tüm dünyaya duyurulmuştur. Yunanistan’da siyasi dengeler oynamıştır. Türk temsilcileri bu konferansa katılarak barıştan yana olduklarını kamuoyuna göstermekti.

Londra Konferansı, Türk-Yunan anlaşmazlığını çözümlemeyi başaramamış, ancak iki açıdan Türkler için yararlı olmuştur. 1- Barışa gerçek tehlikenin Türkiye’den değil, kendi ulusal efsane ve amaçlarını komşularına zorla kabul ettirme isteği içinde olan

Yunanistan'dan geldiğini kanıtlamış; 2- TBMM'nin yalnız İtilaf Devletlerince değil, İstanbul yönetimince de tanınmasına yola açmıştır

İndeks

A

Afyon, 42, 168

Ankara, 5, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 50, 57, 58, 59, 62, 70, 76, 83, 84, 87, 92, 95, 98, 100, 102, 106, 108, 111, 116, 122, 125, 130, 133, 149, 150, 160, 166, 168, 169, 177

Anlaşma, 5

Antalya, 42, 45, 48, 51, 56, 81, 98, 119, 122, 125, 152, 161, 168

Atina, 17, 32, 41, 105

Avrupa, 27, 31, 32, 39, 45, 59, 64, 66, 69, 78, 80, 83, 84, 85, 87, 94, 99, 100, 101, 103, 106, 111, 112, 113, 120, 131, 136, 145, 156

Aydın, 42, 49, 118, 135, 168

B

Başbakan, 19

Başvekil, 38, 94

Bey, 15, 34, 37, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 73, 74, 79, 81, 82, 85, 87, 90, 94, 96, 97, 100, 101, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 128, 130, 133, 135, 136, 148, 149, 150, 152, 155, 158, 159, 161, 168, 169

Burdur, 42, 122, 125, 130, 158, 168

D

Dahiliye, 164, 165

Davet, 49, 67, 100

Devlet, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 122, 143, 177

Diyarbakır, 42, 168

Düşman, 167

E

Elazığ, 42, 168

F

Fransa, 19, 42, 43, 44, 53, 78, 94, 95, 96, 97, 101, 103, 104, 110, 112, 114, 150, 153, 164, 168, 169

Fransızlar, 21, 42, 43, 95, 105, 144, 145, 151, 153, 168

G

Garp, 42, 111, 141, 143, 146, 147, 153, 168
Gaziantep, 42, 168
Gürcistan, 141, 145, 147

H

Hacı Ahmet Efendi, 125
Hâkimiyet, 29
Hakki Hami Bey, 135
Hamdi Namık Bey, 67, 119, 127
Hariciye, 47, 52, 61, 62, 63, 81, 87, 94, 96, 98, 121, 141, 142, 145, 148, 151, 152, 153, 157, 159, 165, 166
Hasan Fehmi Bey, 139
heyet, 19, 22, 24, 26, 37, 45, 48, 49, 51, 52, 62, 66, 69, 73, 74, 75, 77, 80, 82, 84, 88, 89, 91, 96, 97, 101, 102, 104, 108, 111, 112, 113, 118, 125, 127, 129
Heyet, 15, 32, 93, 114, 157
Heyeti Umumiyye, 118
Hükümet, 18, 19, 54, 74, 75, 82, 86, 89, 91, 94, 95, 96, 105, 108, 110, 113, 115, 121, 126, 143, 161, 165
Hüseyin Avni Bey, 57, 74, 75, 79, 82, 115

I

Isparta, 42, 168

İ

İngiltere, 17, 19, 35, 42, 72, 78, 86, 90, 94, 95, 101, 104, 149, 150, 153, 168, 169
İsmail Safa Bey, 126, 155, 157
İtilaf Devletleri, 19, 20, 21, 41, 42, 43, 44, 164, 168, 169
İtilâf Devletleri, 25

K

Kafkasya, 160
Konferans, 5, 15, 37, 145, 166
Konya, 42, 56, 60, 69, 96, 118, 152, 168
Kütahya, 42, 72, 78, 82, 84, 148, 166, 168

L

Londra, 5, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 40, 42, 43, 44, 45, 48, 54, 57, 60, 61, 62, 69, 71, 72, 73, 75, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 97, 98, 103, 104, 106, 107, 108, 112, 114, 118, 119, 121, 126, 130, 135, 136, 141, 148, 150, 151, 152, 157, 159, 164, 168, 169
Londra Konferansı, 5, 19, 20, 21, 31, 32, 37, 43, 44, 71, 141, 148, 150, 168, 169

M

Makamı Hilâfet, 95, 123, 127, 131, 132
Mazhar Müfit Bey, 54, 55, 56, 57
Meclis, 15, 22, 29, 30, 50, 57, 62, 69, 74, 76, 78, 84, 88, 116, 119, 120, 122, 123, 129, 130, 136, 139, 152, 155, 159, 166
Meclisi Âli, 53, 59, 130, 132, 133, 139
Meclisi Mebusan, 52, 105
Mehmed Şükrü Bey, 138, 141
Mehmet Akif Bey, 122, 127
Millet, 5, 17, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 37, 40, 45, 50, 51, 54, 58, 63, 65, 67, 71, 73, 83, 87, 93, 94, 101, 113, 120, 121, 131, 141, 144, 158, 161, 165, 166
Milli Mücadele, 20, 40, 177
Milliye, 42, 43, 45, 74, 75, 80, 84, 99, 168
Moskova, 37, 42, 77, 141, 145, 147, 159, 168
Mudanya, 34
Muğla, 42, 168
Muhittin Baha Bey, 79, 128
Muhtar Bey, 141, 142, 145, 147, 148
Murahhas, 55, 56, 73, 81
Mustafa Kemal Paşa, 5, 20, 21, 22, 25, 27, 30, 33, 34, 35, 46, 51, 62, 67, 70, 76, 91, 92, 94, 116, 127, 130, 133, 142, 147, 149, 151, 159, 161
Müfid Efendi, 151, 154

N

Nafiz Bey, 75

O

Ordu, 65, 160

P

Padişah, 18, 22, 25, 52, 54, 55, 107, 127

Paris, 5, 18, 19, 20, 34, 40, 50, 95, 105, 114, 151

R

Ragıp Bey, 78, 82, 84

Refik Şevket Bey, 151

Reis, 45, 46, 51, 57, 60, 67, 68, 70, 73, 80, 81, 82, 84, 101, 107, 112, 115, 117, 118, 119, 121, 133, 134, 135, 139, 141, 148, 151, 155, 159, 161, 165, 166

Riyaseti Celile, 125

Rusya, 23, 61, 99, 104, 141, 145, 147, 160

S

Sadrazam, 5, 19, 20, 32, 33, 34, 35, 54

Safa Bey, 128

Salih Efendi, 66, 94, 118, 138

Saltanat, 24, 26, 124

Serves, 5, 17, 41, 42, 168

Sevr, 5, 17, 18, 19, 20, 31, 32, 41, 42, 45, 53, 58, 61, 71, 72, 76, 84, 86, 91, 93, 94, 97, 98, 99, 102, 104, 106, 109, 111, 112, 113, 120, 121, 122, 127, 130, 131, 144, 149, 150, 154, 157

Ş

Şark, 23, 42, 80, 85, 105, 141, 145, 147, 159, 160, 168

Şûrayı, 131

Şükrü Efendi, 163

T

TBMM, 1, 5, 15, 18, 19, 37, 40, 43, 44, 169, 170

Telgraf, 22, 24, 26, 28, 30, 31, 57, 159

Teşkilâtı Esasiye Kanunu, 54, 65

Tevfik, 5, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 44, 47, 48, 53, 54, 62, 71, 83, 84, 86, 93, 108, 109, 116, 120, 121, 124, 129, 130, 132, 133, 152

Tevfik Paşa, 5, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 35, 40, 41, 54, 71, 83, 84, 86, 108, 109, 116, 121, 133, 152

Trakya, 18, 21, 41, 42, 101, 104, 142, 149, 168

Türk, 5, 17, 19, 21, 22, 33, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 50, 51, 58, 59, 60, 71, 85, 102, 104, 142, 146, 149, 150, 160, 164, 168, 169, 177

Türk Milleti, 41

Türkiye, 5, 15, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 35, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 54, 58, 85, 87, 88, 89, 92, 93, 95, 97, 98, 101, 104, 110, 112, 117, 121, 126, 141, 143, 149, 150, 160, 166, 168, 177

U

Urfa, 42, 168

V

Vehbi Bey, 47, 49, 50

Vekâleti, 81, 141, 145, 147, 148, 151, 157, 164, 165

Vekili, 34, 45, 46, 64, 74, 75, 80, 81, 84, 87, 96, 98, 99, 109, 115, 141, 142, 145, 147, 148, 152, 159, 165, 167

Y

Yunan, 5, 17, 20, 23, 27, 38, 39, 40, 41, 43, 51, 54, 71, 85, 142, 156, 164, 169

Yunus Nadi Bey, 74, 79, 113

Yusuf Kemal Bey, 161

Kaynaklar

a-Resmi Kaynaklar

- BOA, BEO. SYS
- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Şubat 1337 (1921) Cuma, I
- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921) Cuma, I
- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 8 Şubat 1337 (1921) Salı, I
- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 12 Şubat 1337 (1921)Salı, I
- T. B. M. M. Beşinci içtima 10. III. 1337 Perşembe, IX,
- T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1921), II
- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Dokuzuncu içtima 19. III. 1337 Cumartesi, IX
- T. B.M. M. Zabıt Cerîdesi, On birinci içtima, 24 III. 1337 Perşemb, IX
- T. B. M.M. Zabıt Ceridesi, On dördüncü içtima, 31. III. 1337 Perşembe, IX

b-Diğer Yayınlar

- Abdülahat Akşin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, 1991
- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916_1922) Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Ankara, 2003
- Cemal Kutay, Türkiye İstiklal veHürriyet Mücadeleleri Tarihi; İstanbul, 1961, XIX
- Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi tarihi (1914-1990), İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991
- Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Yeditepe Yayınevi, Ankara 1983
- Mahmut Goloğlu, Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru, İstanbul, 2010
- Osman Özsoy, Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı 1918-1923, İstanbul, 1997
- Salahi R. Sonyel, Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş savaşı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2008
- Sina Akşin, Ana Çizgileriyle Türkiye 'nin Yakın Tarihi, Ankara 2009
- Yusuf Hikmet Bayur; Türk İnkılabı Tarihi; Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991, 3/2
- Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara,1995

IKSAD
Publishing House